В.Л. Сутковий
Т.М. Філіпенко

Правознавство

(ПРАКТИЧНИЙ КУРС)

9

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

ББК 67я721
С90

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України (наказ МОН України № 56 від 02.02.2009 р.)

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Незалежні експерти:

УСЕНКО Ігор Борисович, заслужений юрист України, завідувач відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, кандидат юридичних наук, професор;
ЧУБУКОВА Тетяна Олександрівна, старший науковий співробітник Інституту педагогіки АПН України, кандидат педагогічних наук;
ПАШКОВСЬКИЙ Ігор Андрійович, методист Кримського республіканського ІППО;
ГАНУТА Оксана Миколаївна, методист методичного кабінету відділу освіти Уманської міської ради Черкаської області;
ШАЙТАН Олександр Данилович, вчитель ліцею ХДУ, завідуючий кафедрою історії і правознавства;
ДОРОНЮК Леся Богданівна, вчитель-методист СЗОШ І–ІІІ ст. № 1 Рогатинської районної ради Івано-Франківської області.

Відповідальні за підготовку підручника до видання:

ЄВТУШЕНКО Раїса Іванівна, головний спеціаліст МОН України;
ГАЛЕГОВА Олена Валеріївна, методист вищої категорії Інституту інноваційних технологій і змісту освіти.

Сутковий, В.Л.
С90 Правознавство (практичний курс): підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / В.Л. Сутковий, Т.М. Філіпенко. – К.: Генеза, 2009. – 216 с.

ISBN 978-966-504-924-1.

Підручник підготовлено відповідно до чинної програми з правознавства для 9-го класу. Він сприятиме правовому вихованню та формуванню правової свідомості учнів, озброїть їх уміннями діяти в різних життєвих ситуаціях відповідно до вимог норм права. Матеріал викладений з урахуванням вікових особливостей учнів 9-х класів та направлений на оволодіння ними найважливішими поняттями і термінами, вироблення основ правомірної поведінки.

Підручник сприятиме розвитку критичного мислення, рефлексії, уміння розмірковувати. Під час користування підручником учням допоможуть піктограми.

ББК 67я721

© Сутковий В.Л., Філіпенко Т.М., 2008
© Видавництво «Генеза», оригінал-макет, 2009

ISBN 978-966-504-924-1

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

§ 1. Вступ

Шановні дев'ятикласники!

Сьогодні ви починаєте опановувати одну з найдавніших наук – *правознавство*. Право виникло паралельно з появою держави як основний нормативний регулятор суспільних відносин. Тобто воно, як і держава, є продуктом суспільного розвитку. Звичаї, моральні й релігійні норми відійшли на другий план, надаючи перевагу правовому регулюванню відносин.

Сучасне українське суспільство потребує від громадянина високої правової культури. Цю мету може забезпечити правова освіта, яка спрямована на отримання знань, навичок, ціннісних орієнтацій, необхідних людині для реалізації життєвих завдань.

Підручник, який ви тримаєте в руках, надасть вам практичні навички застосування права і законів України. Автори намагалися націлити вас на отримання інформації, що орієнтована на життєві потреби та на здобуття досвіду практичних дій щодо вирішення конкретних проблем.

Метою підручника «Правознавство (практичний курс)» є формування елементів правової культури, правових орієнтирів та правомірної поведінки.

Завданнями курсу є:

- знайомство з правом та його важливою роллю в житті суспільства;
- усвідомлення найважливіших понять і термінів юридичної науки;
- сприяння формуванню демократичних цінностей та активної громадянської позиції;
- формування уміння використовувати правові знання для реалізації та захисту своїх прав і законних інтересів, здійснення вибору моделі поведінки у життєвих ситуаціях, орієнтуючись на норми права;

http://shkilniypidruc.uoz.ru

- заохочення до свідомого використання, застосування й дотримання правових норм.

Вивчаючи курс, ви познайомитеся з наступними розділами:

Розділ 1. Правила і закони у суспільстві та твоєму житті.
Розділ 2. Ти – людина, значить, маєш права.
Розділ 3. Ти і цивільно-правові відносини.
Розділ 4. Закони в житті твоєї сім'ї.
Розділ 5. Твої права у трудових відносинах.
Розділ 6. Твої орієнтири в адміністративному та кримінальному праві.
Розділ 7. Твоя подорож у світ юридичних професій.

Користуватися підручником вам допоможуть піктограми. Переглянувши пояснювальну записку щодо застосування цих позначень, ви зможете вільно орієнтуватися в структурі підручника.

Як застосувати піктограми

Проблемне питання

Допоможе краще зорієнтуватися в темі, яка розглядатиметься.

Наші очікування

Рубрика має на меті спрогнозувати результати уроку, спланувати ваші дії задля успішного засвоєння матеріалу.

Норма закону

Містить поняття. Пропонується вивчити терміни, що опрацьовуються на уроці.

Для допитливих (з історії поняття)

Рубрика може містити дослівний переклад терміна, історію його появи, цікаві подробиці.

Буква закону

Подані фрагменти юридичних документів, що познайомлять вас з конкретною правовою нормою.

Перевірте себе

Рубрика пропонує відповісти на запитання й виконати завдання під час уроку.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Працюємо разом

Ви виконуєте запропоновані завдання.

Розв'яжіть ситуацію

Побачивши цей символ, потрібно не тільки розв'язати певну ситуацію, а й скористатися запропонованим алгоритмом діяльності: розглянути певне коло питань, проаналізувати юридичні джерела, якими слід керуватися саме в цьому випадку. Це завдання підвищеного рівня складності, й ви можете їх виконувати під керівництвом учителя.

Домашнє завдання

Рубрика роз'яснює завдання домашньої роботи, рекомендує джерела і прийоми роботи з ними. Іноді рекомендуються форми перевірки виконання поставленої проблеми.

** Дві зірочки означають, що це завдання підвищеної складності. Виконувати можна за вашим бажанням.

Сподіваємося, що цей підручник стане вашим помічником у складних життєвих ситуаціях і допоможе порадою та корисною інформацією.

Бажаємо успіхів у навчанні!

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Розділ 1

ПРАВИЛА І ЗАКОНИ У СУСПІЛЬСТВІ ТА ТВОЄМУ ЖИТТІ

§ 2. Що таке правила та як вони виникають

Наші очікування

- Пояснювати, що таке правила (норми) та як і чому вони виникають.
- Наводити приклади різноманітних соціальних норм.
- Висловлювати ставлення до правил та їх дотримання.

1. Чому і як виникають правила

Проблемне питання

Прочитайте вірш:

Ти ідеш на іменини?
Подарунки не бери.
Річ красиву і корисну
Ти для себе збережи.
Підсідай до торта ближче,
Теревенів не заводь –
За розмовою цукерок
Ти багато не з'їси.

А щоб часом не вдавитись,
Вибирай дрібні шматки.
Відклади ножа й виделку –
В ложку більше набереш.
Карамельок і горіхів
Повні жмені нагрібай,
Можеш все, окрім варення,
Накладати до кишень.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

За допомогою методу «уявний мікрофон» дайте відповіді на запитання та виконайте завдання:

1. Знайдіть у тексті вірша порушення правил поведінки.
2. Як ви будете себе почувати поряд з людиною, яка тим чи іншим чином порушує правила етичної поведінки?
3. Навіщо існують правила?

Для допитливих (з історії поняття)

Тлумачний словник дає визначення поняття «правила»:

- термін, в якому відображається закономірність явищ (граматичні правила, правила арифметики);
- постанова, припис, наказ, що встановлює певний порядок (правила внутрішнього розпорядку, правила вуличного руху);
- склад думок, норма поведінки, звичка.

Правила виникають паралельно з формуванням суспільства. Вони існують як регулятор суспільних відносин. Ще за первісного ладу існували певні звичаї, моральні й релігійні норми. Але з появою держави вони відходять на другий план, надаючи перевагу правовому регулюванню суспільних відносин.

Перевірте себе

Закінчіть думку: «Не роби для іншого того, чого ти не хочеш, щоб...».

2. Які правила існують у суспільстві

Для того щоб жити серед інших людей (тобто у суспільстві), ви повинні додержуватися певних норм поведінки, які існують.

Загальні правила поведінки, що склалися в певному суспільстві, називають *соціальними нормами*.

Норма закону

***Соціальні норми** – це правила поведінки загального характеру, які виникли в процесі історичного розвитку, регулюють різні сфери суспільних відносин та забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу.*

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Виділяють такі види соціальних норм:

Норми права – норми, які встановлюються державою та охороняються нею

Норми моралі – правила, які складаються в суспільстві під впливом громадської думки відповідно до уявлень людей про добро і зло і забезпечуються через внутрішнє переконання та засоби громадського впливу

Релігійні норми – правила, що регулюють поведінку і культові дії, які засновані на вірі в існування Бога

Корпоративні норми – правила, які встановлюються і забезпечуються об'єднаннями громадян

Звичаї – правила поведінки, які склалися історично, закріплені внаслідок постійного повторення

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Працюємо разом

Опрацюйте текст (кожна група отримує один текст), дайте відповіді на запитання та виконайте завдання:

1. Який вид соціальних норм відображений у вашому тексті?

2. Дайте визначення цього виду соціальної норми.

3. Знайдіть у тексті підтвердження вашої думки.

Свято Івана Купала (7 липня) відзначала переважно молодь. Святкування починалось із прикрашання купальського дерева на березі річки, ставка – купайлиці, для чого обиралася вишня, верба або чорноклен. Дівчата прикрашали його стрічками, завивали з гілок вінки. Вони ж робили й ляльку Марену. Довкола дерева водили «кривого танцю», співали купальських пісень, їли обрядову страву – варені яйця або яєчню.

Ввечері запалювали вогнище. Після завершення святкування купайлицю підпалювали й недогорілою топили у воді. Купальська ніч вважалася чарівною, в цей час, за повір'ям, цвіте квітка папороті. Хто її має, той все на світі знає, може знайти будь-який скарб і тому багатство до рук іде.

Із «Статуту Українського реєстрового козацтва»

Українське реєстрове козацтво – міжнародна національно-патріотична і оборонно-спортивна організація. Воно є продовжувачем ідейних, духовних і моральних засад українських козаків, їхніх традицій.

Дійсним козаком (членом організації) має право бути: нащадок українського козацького роду, а також громадяни України або українці української діаспори з 18-річного віку, які стоять на засадах захисту державності України, пройшли випробувальний термін один рік і виявили себе як такі, що мають глибокі українські патріотичні переконання, мають за мету розбудову і захист самостійної, незалежної, соборної демократичної держави, прийняли присягу Українського козака і здійснюють суспільно корисну для України діяльність.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Церкви на Трійцю неначе перетворювалися на гаї. Уздовж стін та іконостаса рядами ставили зрубані молоді берізки, образи прикрашали живими квітами, підлогу покривали луговими травами. Духівництво облачалося в зелені парчеві шати, жінки вбиралися в цей день переважно в одяг зеленого кольору. Дівчата вплітали в коси зелені стрічки.

На службі стояли з букетами квітів. Уклінні молитви священика слухали, стоячи на колінах та опустивши голову на букет квітів. Уважалося, що в цей час у людини повинно бути стільки сліз каяття за свої гріхи, щоб на кожну квітку впала сльозинка – «роса благодаті».

Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Із казки «Сірко»

... В одного чоловіка був собака Сірко – дуже старий. Увесь вік вірою і правдою служив пес хазяїну. Бачить хазяїн, що з собаки вже нічого не буде, – прогнав його від себе.

Никає Сірко полем і так йому гірко! Коли ж підходить вовк та й питає:

– Чого ти тут ходиш?

– Що ж, брате, – Сірко йому відказує, – прогнав мене хазяїн, то й ходжу...

3. У чому призначення правил

Працюємо разом

1. Виконайте завдання за поданим алгоритмом і презентуйте свій варіант відповіді класові:

- виберіть один із варіантів шкідливих порад;

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

- переробіть вірш таким чином, щоб його можна було назвати «Корисною порадою»;
- чому поет пропонує саме шкідливі поради?
- пригадайте, чи були випадки, коли ви порушували правила. Чи зачіпало це інтереси інших людей? Як почували себе в таких випадках люди, права яких ви порушили? Чи хотіли б ви бути на їхньому місці?

Варіанти порад.

1) Ти навідався у гості?
Тож вітатися не здумай,
Ані «дякую», ні «прошу»
В жоднім разі не кажи.

Відвернись, надувши губи.
Хай там що – ні пари з вуст!
І ніхто тобі не скаже,
Що базіка ти й брехун.

2) Ну навіщо мити руки,
Шию, вуха і обличчя?
Ця безглузда процедура –
Лиш розтринькування сил.
Руки стануть знов брудними,
Замазуриться лице,

І під нігтями невдовзі
Можна сіяти горох.
Причесатись і постригтись?
Хто придумав це безглуздя?
Стану дідом – буду лисий,
І не треба гребінця.

3) Якщо батьки
Ведуть тебе до зубника,
Ти в них пощади не благай
І марних сліз не лий.
Мовчи, неначе партизан,

Й так міцно зуби зціп,
Щоб найсильніший кат-дантист
Їх зроду не розтис.

4) Якщо десь ти вибив шибку,
Зізнаватися не квапся.
Зачекай, чи не почнуться
Раптом дії бойові.

Артилерія бабахне,
Всі шибки повилітають –
Й за одну розбиту шибку
Не згадає вже ніхто.

5) Якщо друг твій чи знайомий
Кашля, шмаркає і чхає,
Обніми його – й до школи
Тижнів два не треба йти.

2. Прочитайте уривок. Використовуючи метод «прес» (за структурою: позиція, обґрунтування, приклад, висновки), аргументуйте свою позицію з питання: «Чому дріб'язкове виконання наказів призводить до зупинки робіт на виробництві?»

«Існує багато видів страйків. У польському варіанті робітники, приймаючи рішення страйкувати, припиняють відвантаження продукції, в італійському – починають працювати дуже повільно, а в швецькому – досить ретельно виконують усі приписи. Результатом такого страйку є повна зупинка робіт і хаотичність у процесі виробництва».

http://shkilniypidruc.moz.ru

Домашнє завдання

Узявши за зразок афоризм із повісті А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц»: *«Є таке незмінне правило. Встав уранці, умився, привів себе у порядок – і відразу ж наведи лад на своїй планеті»*, складіть свій «Кодекс поведінки».

Напишіть його на сувої й приготуйтеся захистити на наступному уроці.

§ 3. Що таке право

Наші очікування

- Розтлумачувати поняття «право».
- Пояснювати, що таке галузь права та норма права.
- Наводити приклади правових норм та розрізняти їх види.
- Характеризувати правові відносини та наводити приклади правових ситуацій.
- Висловлювати свою оцінку ролі права в житті людей.

Проблемне питання

- Як називався перший збірник законів на території нашої Батьківщини?
- Як ви вважаєте, чому Ярослав Мудрий започаткував саме таку назву для зводу законів?

1. Що таке право

Для допитливих (з історії поняття)

Слово «право» в українській мові не випадково має спільний корінь із словами «правда», «правильно», «справедливість».

Подібне значення вкладали в це поняття й інші народи:

1. За визначенням давньокитайського філософа Конфуція, «право та справедливість полягають у тому, щоб кожен мав і робив своє так, щоб ніхто не мав чужого і не позбавлявся свого».

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

2. Римські юристи зазначали: «Право є мірилом правильного, і все, що суперечить мірилу правильного, є несправедливим».

У сучасній науці термін «право» використовується в декількох значеннях:

- як соціально-правові домагання людей;
- як система юридичних норм;
- як офіційно визнані можливості тощо.

Для того щоб дати найбільш узагальнююче визначення терміна, потрібно зрозуміти специфічні ознаки права, його найважливіші властивості, які характеризують його як систему регулювання суспільних відносин.

* Ця ознака свідчить, що право – це не ідеї або думки, а реальність, що втілюється в конкретних нормативно-правових актах (тобто набуває певної форми: закону, постанови, указу, розпорядження, рішення, наказу тощо).

** Правові приписи не довільні, вони чітко визначені у відповідних чинних нормах, які є обов'язковими для виконання всім населенням, що проживає на території певної держави.

*** Єдиний різновид норм, який офіційно схвалюється державою чи народом у ході референдуму.

**** Право – це складне системне утворення, яке можна позначити за допомогою розгалуженої схеми:

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

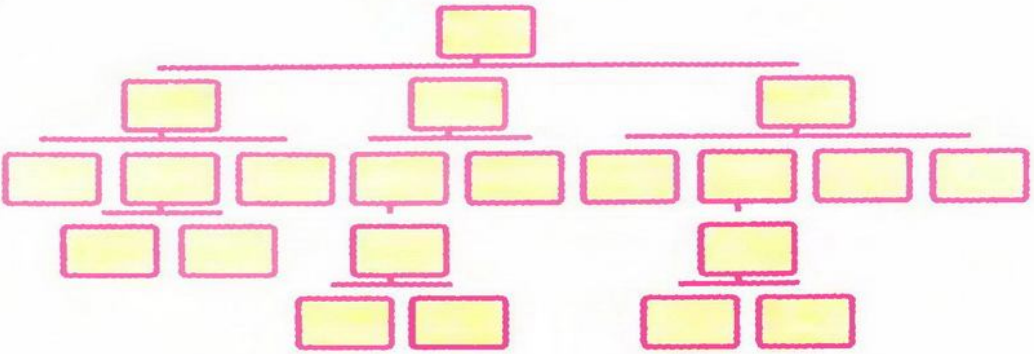

Відсутність хоча б одного з елементів спотворює право, і воно втрачає властивість ефективного регулятора суспільних відносин і поведінки людей.

***** Правові норми не націлені на конкретну особистість, а передбачають рівність усіх перед законом. Вони поширюються на необмежену кількість однотипних випадків.

Працюємо разом

Ознайомившись із ознаками права й згадавши матеріал попереднього уроку, можемо сформувати поняття за логічною схемою:

Право –	• ? • ?
це особливий вид _____	• ? • ?
що характеризується наступними ознаками:	• ? • існує з метою впорядкування суспільних відносин

2. Норми права та галузі права

У кожній державі в силу її правової культури та звичаїв історично складається своя *правова система*. Остання має досить розгалужену структуру.

При класифікації норм права найбільш загальною підставою для систематизації є поділ за галузевою ознакою.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Основні елементи правової системи

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Конституційні	Закріплюють основи державного і суспільного ладу
Адміністративні	Регулюють відносини, що складаються у сфері виконавчо-розпорядчої діяльності
Цивільно-правові	Регулюють особисті немайнові і майнові відносини між громадянами
Кримінальні	Визначають види суспільно небезпечних діянь і покарань до осіб, що їх скоїли
Трудові	Регулюють відносини, що складаються між працівником і власником
Інші	Екологічні, земельні, фінансові, сімейні, господарські, житлові тощо

Перевірте себе

Правові норми, як цеглини у будівлі, складають кожну галузь права. Прочитайте приклади правових норм, подумайте, до якої галузі права відноситься та чи інша норма. Заповніть таблицю.

?	Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток
?	Забороняється залучати працівників молодше 18 років до нічних, наднормових робіт і робіт у вихідні дні
?	Неповнолітня особа має право самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами
?	Україна є республікою
?	Хуліганство – грубе порушення громадського порядку, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

3. Які суспільні відносини називають правовими

Працюємо разом

1. Прочитайте запропоновані ситуації.

Учениця 9-Б класу не привіталася з учителькою сусідньої школи.

Семирічний хлопчик відмовився від пропозиції батьків піти колядувати до бабусі.

Громадянка Н., член партії, на прохання лідера місцевого осередку партії погодилася виступити на мітингу проти знесення паркової зони, але за сімейними обставинами не змогла взяти участь у цьому заході.

Якими соціальними нормами регулюються запропоновані ситуації?

2. Придумайте й розіграйте в ролях ситуацію, яка б вирішувалася за допомогою правових норм. Отримайте від вчителя напрямок роботи за галузями права:

- цивільне право – купівля телевізора;
- сімейне право – укладання шлюбу;
- конституційне право – отримання громадянства України;
- конституційне право – призов на військову службу тощо.

Суспільні відносини – складне і багатогранне явище, яке може об'єднувати різні суспільні інтереси і потреби. Одні з них регулюються правом, а інші – ні. Правовідносини відображають ті конкретні життєві ситуації між людьми, які визначаються нормами права.

Норма закону

***Правовідносини** – це врегульовані нормами права суспільні відносини, учасники яких мають суб'єктивні права і юридичні обов'язки.*

Перевірте себе

Складіть самостійно формулу із запропонованих складових: юридичний факт; правовідносини; норма права.

Дайте визначення термінам. Яке поняття вам ще не знайоме?

Існування правовідносин пов'язане з юридичними фактами.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Норма закону

Юридичні факти – конкретні життєві обставини, передбачені правовими нормами, що призводять до виникнення, зміни чи припинення правовідносин. Одні юридичні факти залежать від волі суб'єктів правовідносин (дії), інші – ні (події).

Перевірте себе

Розгляньте ситуації й заповніть схему.

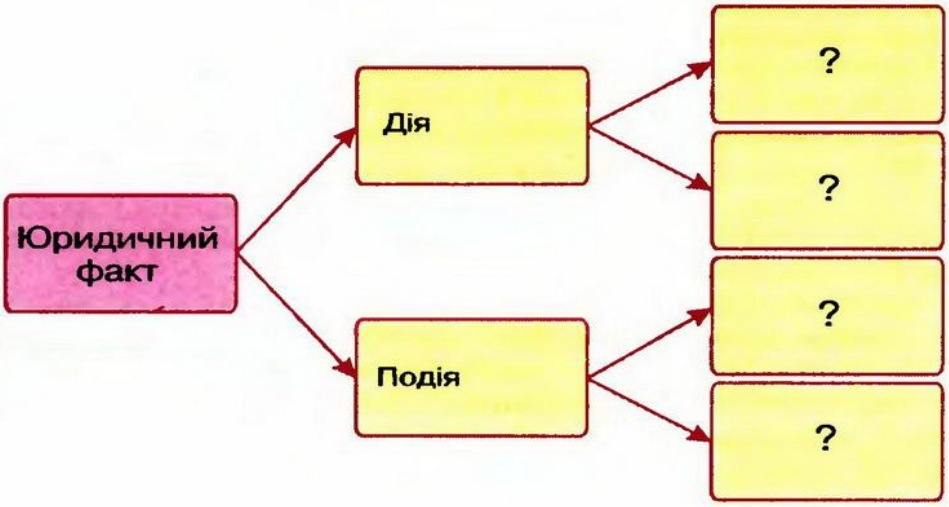

Ситуації.

1. У пологовому будинку міста N народився хлопчик.

2. Громадянин П. був зарахований студентом на юридичний факультет Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

3. У результаті повені влітку 2008 р. жителі села Чорногузи, що на Буковині, залишилися без домівок.

4. Громадяни С. і К. урочисто зареєстрували шлюб.

Домашнє завдання

Підготуйтеся до конкурсу на кращу доповідь (до 2 хв) за темою «Роль права в житті людей». Працювати потрібно в групі, розподіливши ролі – Доповідач, Референти (2 учні, які складуть текст промови), Аналітики (2 учні, які підберуть матеріал для тексту доповіді), Тренер з риторики (учень, який зможе підготувати Доповідача до промови, контролюючи його мовлення й час).

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

§ 4. Що таке закон. Як приймаються закони

Наші очікування

- Давати пояснення терміна «закон» та називати його основні ознаки.
- Визначати послідовність етапів законодавчого процесу.
- Розрізняти закони та підзаконні акти.
- Аналізувати ситуації, що регулюються підзаконними актами, пояснюючи їх застосування.

Проблемне питання

- Чи тотожні поняття «право» і «закон»?

1. Що таке закон

Зміст права як виду соціальних норм поступово формується і наповнюється суспільством. Але надання нормативної форми, тобто зведення волі суспільства в закон, здійснюється державою. Правовий зміст, не зведений в закон, не має гарантій реалізації, втілення в життя. Він залишиться лише словом або думкою, на сторожі яких не буде стояти держава.

В юридичній науці такі категорії, як «право» і «закон (законодавство)», з одного боку, тісно пов'язані, а з іншого – мають певні відмінності. Головна відмінність у тому, що *право* – це система норм, санкціонована державою, а *законодавство* – це спосіб закріплення та формального вираження цих норм.

За формальними ознаками різних за юридичною силою актів, що приймаються нормотворчими органами держави, законодавство має ієрархічну структуру. Вона складається з таких основних елементів:

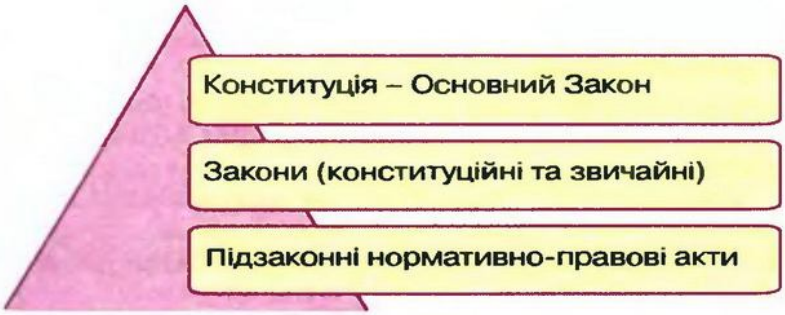

http://shkilniypidruc.weebz.ru

Ключове поняття в цій ієрархічній схемі – закон, який має певні особливості порівняно з іншими актами, що приймаються державними органами.

Норма закону

***Закон** – це нормативно-правовий акт, прийнятий законодавчим органом державної влади (парламентом) або референдумом, що регламентує найважливіші сфери суспільних відносин і має вищу юридичну силу.*

Працюємо разом

Вправа «Відчуй себе законодавцем». Алгоритм дій:

- створіть проекти «Які права я хочу мати як учень загальноосвітньої школи», «Обов'язки учнів»;
- ознайомтеся зі ст. 51 Закону України «Про освіту» (Права вихованців, учнів, студентів). Підготуйтеся порівняти перший проект зі статтею Закону України;
- ознайомтеся зі ст. 52 Закону України «Про освіту» (Обов'язки вихованців, учнів, студентів). Підготуйтеся порівняти запропонований другий проект зі статтею Закону України.

Презентуйте проекти. Для кращого представлення результатів використовуйте дошку, аркуш ватману або зробіть комп'ютерну презентацію.

У завершальному обговоренні дайте відповіді на запитання.

1. Чи збігалися зазначені вами права учнів з чинним законодавством?
2. Наскільки великий тягар обов'язків ви як учні добровільно брали на себе?
3. Чи обтяжує українське законодавство учнів обов'язками у порівнянні з вашим проектом?

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

4. Чи відчули ви себе майбутніми законодавцями, виконуючи цю вправу?

Буква закону

Витяг із Закону України «Про освіту» (використовується в процесі виконання вправи «Відчуй себе законодавцем».

Закон України «Про освіту»

Ст. 51. Права вихованців, учнів, студентів...

Вихованці, учні, студенти мають гарантоване державою право на:

- навчання для здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів;
- вибір навчального закладу, форми навчання, освітньо-професійних та індивідуальних програм, позакласних занять;
- користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою навчального закладу;
- доступ до інформації в усіх галузях знань;
- участь у науково-дослідній, дослідно-конструкторській та інших видах наукової діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах;
- особисту або через своїх представників участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту тощо;
- участь в об'єднаннях громадян;
- безпечні і нешкідливі умови навчання та праці;
- трудову діяльність у встановленому порядку в позаурочний час;
- захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних та інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність.

Ст. 52. Обов'язки вихованців, учнів, студентів...

Обов'язками вихованців, учнів, студентів є:

- додержання законодавства, моральних, етичних норм;
- систематичне та глибоке оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищення загального культурного рівня;
- додержання статуту, правил внутрішнього розпорядку навчального закладу.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

2. Як приймаються закони

Як ви розумієте висловлювання: *«Законодавча діяльність за своєю природою уподібнюється старості, що ходить обережно і підозріло зиркає»*?

Стадії законодавчого процесу

Ст. 93 Конституції України. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України

1. Законодавча ініціатива

Ст. 89 Конституції України. Верховна Рада України для здійснення законопроектної роботи... створює з числа народних депутатів комітети Верховної Ради України

2. Підготовка законопроекту

Законопроект, як правило, розглядається на пленарних засіданнях Верховної Ради України у трьох читаннях

3. Обговорення законопроекту у Верховній Раді України

Ст. 91 Конституції України. Верховна Рада приймає закони, постанови та інші акти більшістю від її конституційного складу, крім випадків, передбачених Конституцією

4. Прийняття та обговорення закону

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Норма закону

***Законодавчий процес** – це встановлений порядок діяльності спеціально уповноважених державних органів з приводу створення, зміни або скасування законів.*

У кожній країні законодавчий процес має свої особливості. Проте він суворо регламентується за допомогою конституції, чинних законів тощо.

Працюємо разом

Заповніть схему. Для роботи необхідно спиратися на текст ст. 94 Конституції України. В Україні виділяють наступні етапи законодавчого процесу.

http://shkilniypidruc.coz.ru

Для допитливих (з історії поняття)

Офіційне оприлюднення закону, яке здійснює глава держави, іноді називають *промульгацією закону* (від лат. *promulgatio* – публічне оголошення). Способом офіційного оприлюднення законів є їх публікація у «Відомостях Верховної Ради України», «Офіційному віснику України» та газетах «Голос України» і «Урядовий кур'єр».

Перевірте себе

Розташуйте в логічній послідовності етапи законодавчого процесу.

1. Підготовка законопроекту.
2. Прийняття закону.
3. Обговорення проекту закону на пленарних засіданнях.
4. Законодавча ініціатива.
5. Офіційне оприлюднення.
6. Підписання.

3. Підзаконні акти та їх значення для життя громади

Закон має найвищу юридичну силу в системі нормативних актів країни. Будь-який інший правовий акт приймається *на підставі, на виконання і відповідно до закону.*

На підставі закону означає у суворій відповідності з ним. Ця формула відбиває одну загальну рису змісту *підзаконних* нормативних актів – вони *базуються на законі*, а також одну особливість їхньої юридичної сили – вони *закону не суперечать.*

На виконання закону – з метою організації виконання закону.

Формули підзаконності означають відповідність підзаконних нормативних актів не тільки законам, а й іншим актам, що мають більшу юридичну силу. Однак головною вимогою, що висувається до підзаконних актів, є вимога відповідності передусім законам.

Норма закону

***Підзаконний нормативний акт** – це письмовий документ уповноваженого суб'єкта, прийнятий на підставі та на виконання закону, в якому закріплені правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою.*

Підзаконні акти можуть набувати таких форм:

- постанов парламенту;
- указів і розпоряджень Президента України;

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

- постанов Кабінету Міністрів України;
- інструкцій та нормативних наказів міністерств;
- нормативних актів місцевих органів державної виконавчої влади;
- рішень місцевих рад.

Працюємо разом

Співвіднесіть статтю Конституції України чи закон з підзаконним актом, що був прийнятий на виконання відповідного закону.

1. Закон України «Про освіту»	
2. Конституція України ст. 106. п. 25. Президент України нагороджує державними нагородами, встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними	
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»	

Тексти підзаконних актів.

А.

Рішення виконавчого комітету
Курахівської міської ради
Мар'їнського району Донецької області
Про організацію оздоровлення, відпочинку
та зайнятості дітей і підлітків улітку 2008 р.

Розглянувши інформацію про організацію оздоровлення відпочинку, та зайнятості дітей і підлітків улітку 2008 р., виконком Курахівської міської ради відзначає, що навчальними закладами та підприємствами міста проведена робота щодо організації оздоровлення, відпочинку та зайнятості дітей і підлітків улітку 2008 р. При загальноосвітніх школах міста та Курахівському НВК будуть створені пришкільні табори з денним перебуванням та харчуванням для школярів молодших класів.

Підприємствами міста виділено 274 путівки в табори відпочинку та дитячі оздоровчі центри: «Сонячний», «Веселий», «Святі гори», «Берег», «Чайка», «Морська республіка», розташовані в Донецькій області та АРК, з метою оздоровлення дітей працівників підприємств. 97 дітей працівників Курахівської ТЕС та міської лікарні будуть оздоровлені в санаторії-профілакторії ТОВ «Социс».

Водночас при вирішенні питань оздоровлення виникли певні проблеми. Невеликою залишається кількість путівок, придба-

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

них для оздоровлення дітей працівників інших, крім Курахівської ТЕС, підприємств. Деякі підприємства взагалі відмовилися з різних причин отримати путівки...

Б. Витяг із Указу Президента України
№ 804/2008.

Про відзначення державними нагородами України спортсменів, тренерів та фахівців національної збірної команди України на XXIX літніх Олімпійських іграх

За досягнення високих спортивних результатів на XXIX літніх Олімпійських іграх у Пекіні (Китайська Народна Республіка), виявлені мужність, самовідданість та волю до перемоги, піднесення міжнародного авторитету України постановляю:

Нагородити орденом «За заслуги» III ступеня

АЙВАЗЯНА Артура Суреновича – олімпійського чемпіона зі стрільби кульової

ДОБРИНСЬКУ Наталію Володимирівну – олімпійську чемпіонку з легкої атлетики

ЖОВНІР Ольгу Богданівну – олімпійську чемпіонку з фехтування

ЛОМАЧЕНКА Василя Анатолійовича – олімпійського чемпіона з боксу

ОСИПЕНКО-РАДОМСЬКУ Інну Володимирівну – олімпійську чемпіонку з веслування на байдарках та каное

ПЕТРІВА Олександра Святославовича – олімпійського чемпіона зі стрільби кульової

ПУНДИК Галину Василівну – олімпійську чемпіонку з фехтування

РУБАНА Віктора Геннадійовича – олімпійського чемпіона зі стрільби з лука

ХАРЛАН Ольгу Геннадіївну – олімпійську чемпіонку з фехтування

ХОМРОВУ Олену Миколаївну – олімпійську чемпіонку з фехтування

Президент України *Віктор ЮЩЕНКО*

4 вересня 2008 року

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

м. Київ

27.08.2008 № 780

Про призначення стипендій Президента України переможцям Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних предметів і Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України у 2008 році

На виконання Указу Президента від 16.05.2006 №398/2006 «Про положення про стипендії Президента України для переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних предметів і Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України», постанови Кабінету Міністрів України від 05.03.2008 № 165 «Деякі питання стипендіального забезпечення», відповідно до підсумків IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін 2007–2008 н.р., затверджених наказом міністерства від 31.05.2008 № 486, та підсумків III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України у 2008 році, затверджених наказом міністерства від 15.05.2008 № 414,

НАКАЗУЮ:

1. Призначити стипендії Президента України переможцям IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних предметів і III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України у 2008 році (додаток 1,2), які показали найкращі результати відповідно у кожному класі та секції згідно з визначеною квотою (додаток 3,4) та продовжують подальшу освіту в Україні.

У разі, коли стипендіат має право на призначення кількох академічних стипендій, виплачується одна – більша за розміром...

Міністр І.О. Вакарчук

http://shkilniypidruc.narod.ru

Домашнє завдання

1. Занотуйте тези відповіді на запитання: для чого ми повин ні знати закони?

2. Підготуйтесь обговорити в групах ст. 19 Конституції Украї ни: «...ніхто не може бути примушений робити те, що не перед бачено законодавством» та ст. 60: «Ніхто не зобов'язаний вико нувати явно злочинні розпорядження чи накази».

§ 5. Яка поведінка є правомірною. Що таке правопорушення

Наші очікування

- Пояснювати поняття «правомірна поведінка», «правопорушення».
- Описувати ознаки правопорушення та називати їхні види.
- Аналізувати правові ситуації щодо правопорушень.
- Оцінювати вчинки та поведінку учасників ситуацій з точки зору їх правомірності.

1. Яка поведінка є правомірною

Суспільні відносини є результатом життєдіяльності людей їх поведінки в суспільстві. Поведінка людей має надзви чайно різні форми вираження, інтенсивність, мотиви, цілі наслідки.

Переважна більшість громадян діє відповідно до правови приписів. Таку поведінку називають *правомірною*.

Для того щоб зрозуміти, яка поведінка є правомірною потрібно з'ясувати її особливості (ознаки).

Ознаки правомірної поведінки

Ознаки правомірної поведінки	Пояснення	Приклади	Свої приклади
Соціально корисна	Дії особи повинні відображати спосіб життя, бути корисними для нормального функціонування суспільства	Здобуття освіти, материнство або батьківство	

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Продовження таблиці

Ознаки правомірної поведінки	Пояснення	Приклади	Свої приклади
Об'єктивно необхідна	За її відсутності держава не зможе виконувати свої функції	Захист Батьківщини, виконання трудових обов'язків, дотримання правил дорожнього руху	
Бажана для суспільства	Вказана поведінка закріплюється не як обов'язок, а як право	Участь у виборах, укладання шлюбу	
Можлива правомірна соціально допустима поведінка	Держава не зацікавлена в поширенні такої поведінки. Проте ці дії правомірні, дозволені законом. А тому можливість їх здійснення забезпечується державою	Страйк для захисту своїх економічних інтересів (ст. 44 Конституції України), припинення шлюбу (глава 11 Сімейного кодексу України)	
Відповідає вимогам правових норм	Особа діє правомірно, якщо вона точно дотримується правових приписів і не порушує їх	Оплата проїзду в громадському транспорті	

Працюємо разом

Використовуючи метод «уявний мікрофон», заповніть схему, пригадуючи ознаки, розглянуті вище. Потім ви зможете прочитати й зрозуміти визначення поняття «правомірна поведінка».

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Для допитливих (з історії поняття)

Залежно від ступеня відповідальності, ставлення суб'єкта до своєї поведінки, її мотивацій, розрізняють правомірну поведінку:

- *соціально активну,* полягає в добровільному здійсненні правових норм, високому ступені відповідальності суб'єкта. Наприклад, у навчальній сфері – це бажання учня творчо й наполегливо оволодівати знаннями;
- *пасивну*, характеризується низьким ступенем соціальної активності. Це життя за принципом «моя хата скраю»;
- *маргінальну* (поняття, що позначає стан людини, яка перебуває між різними соціальними групами), базується на страху людини перед юридичною відповідальністю. Такий стан суб'єкта характеризується готовністю до протиправних дій у випадку послаблення нагляду за його поведінкою. Наприклад, учень виконує завдання тільки тоді, коли знає, що вчитель його буде обов'язково перевіряти;
- *звичайну,* яка характеризується тим, що необхідність її здійснення стає внутрішньою потребою людини. Так, водій зі стажем зупиняється на червоне світло світлофора автоматично.

Перевірте себе

Прочитайте запропоновані нижче ситуації. З'ясуйте, чи є ці випадки прикладом правомірної поведінки, а можливо, вони демонструють порушення норм права. Самостійно заповніть таблицю. Порівняйте результати, об'єднавшись у пари, обговоріть розбіжності. Якщо в парі ви не досягли згоди, винесіть ситуацію на загальне обговорення.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Номер ситуації, яка демонструє правомірну поведінку	Номер ситуації, яка демонструє випадок порушення норм права

Ситуації.

1. Громадянка Н. самовільно зайняла занедбану ділянку міського парку й почала вирощувати там городину й квіти.

2. Громадянин К. з 16-річним сином займалися заготівлею дров, вирубуючи старі дерева на лісовій смузі, що знаходилася вздовж берега річки.

3. Батьки 7-річної Оленки погодилися, щоб остання проживала в бабусі в іншому місті і навчалася там у школі до досягнення нею 15 років.

4. 16-річні юнаки підпалили опале сухе листя у парку.

5. 17-річний Руслан подарував Марині 40 пролісків, які назбирав у весняному лісі.

6. Громадянин С., керуючи велосипедом у невеликому містечку, не зупинився на червоне світло світлофора, коли побачив, що транспортних засобів на дорозі взагалі немає, і знаючи, що на цій дорозі вони з'являються дуже рідко.

7. 25-літній Андрій відмовився раз на два дні купувати продукти й доставляти їх додому до матері, що проживала на сусідній вулиці й була позбавлена можливості пересуватися. Відмову він мотивував тим, що працює, а в матері є ще молодший син, який може покинути навчання у вищому навчальному закладі й доглядати за старенькою.

8. Керівник слюсарних майстерень на вмотивоване й наполегливе прохання 17-річного студента дозволити йому працювати в нічну зміну відповів відмовою.

Довідкова інформація
для роз'яснення ситуацій

Якщо у вас виникнуть сумніви щодо правильності тієї чи іншої думки, ви можете звернутися до нормативно-правових актів і перевірити себе.

1. Ст. 53. п.1 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

2. Ст. 65. п.1 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

3. Ст. 151 і 160 Сімейного кодексу України.

4. Ст. 77. п.1 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

http://shkilniypidruchnyk.com.ua

5. Ст. 90 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

6. Ст. 127 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

7. Ст. 172 Сімейного кодексу України.

8. Ст. 55 Кодексу законів про працю України.

2. Що таке правопорушення

Протилежністю правомірної поведінки є правопорушення. Правопорушення є різновидом антисоціальної поведінки. Воно спроможне завдати шкоду правам і законним інтересам громадян, їх колективам і суспільству.

У правомірної поведінки і правопорушення соціальні і юридичні ознаки протилежні. Розглянемо особливості правопорушення.

Ознаки правопорушення

Це **протиправний** акт поведінки, тобто такий, що порушує саме правову норму

Завдає суспільству певної **шкоди**, а тому є суспільно небезпечним

Це **діяння**, яке може виявлятися у формі дії або бездіяльності

Це лише **винне** діяння, тобто скоєне умисно або з необережності

Існує наявність **причинового зв'язку** між діянням і суспільно небезпечними наслідками

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Перевірте себе

Усвідомивши ознаки правопорушення, самостійно сконструюйте поняття за схемою.

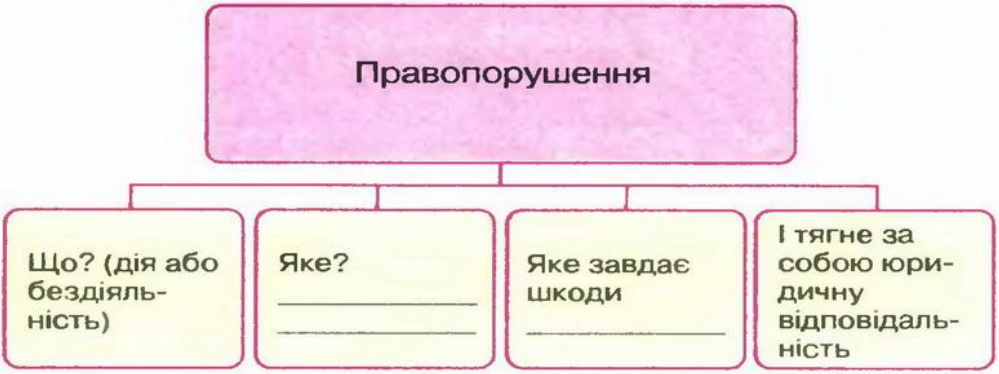

Алгоритм конструювання поняття (користуйтеся ознаками правопорушення):

- спочатку дайте відповідь на головне запитання схеми: що таке правопорушення?
- далі з'ясуйте деякі ознаки, тобто дайте відповідь на запитання: яке?
- завершуючи роботу, згадайте, яким відносинам завдає шкоди правопорушення;
- прочитайте визначення терміна так, як воно позначене на схемі.

Для допитливих (з історії поняття)

Поняття *«діяння»* проявляється в двох формах – *дії* чи *бездіяльності*.

Дія – це активна поведінка людини, яка усвідомлює свої вчинки та здатна керувати ними. Бездіяльність – це пасивна поведінка людини, яка проявляється в невиконанні особою тих дій, які вона повинна і могла в даній ситуації здійснити. Наприклад, сторож, обійшовши територію майстерень, побачив розірвану лінію електромережі пізно ввечері. Вирішив зателефонувати у службу ремонту вранці й ліг спати в робочий час. Уночі почалася гроза. Електропровід загорівся, і майстерні спалахнули вогнем.

Думки та переконання, які засуджуються морально, не є правопорушенням, оскільки не є діянням – вчинком.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

3. Види правопорушень

Існує досить багато класифікацій правопорушень. Найбільш поширеними є класифікації за ступенем суспільної небезпеки та залежно від виду правовідносин.

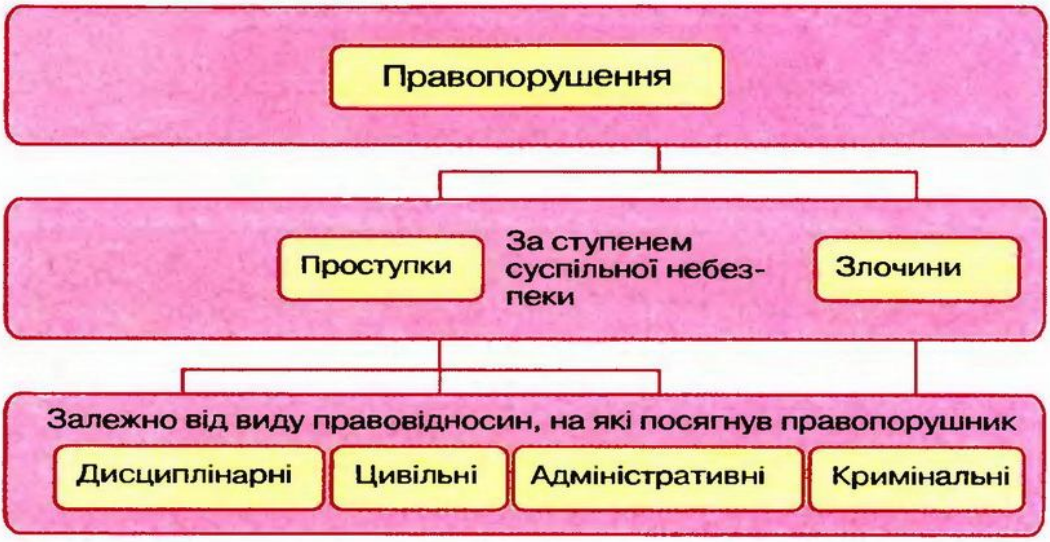

Норма закону

***Злочин** – найбільш небезпечний вид порушення норм права. Ним є тільки така суспільно небезпечна поведінка, яка передбачена кримінальним законодавством. Злочин – це діяння, що посягає на суспільний лад держави, її політичну й економічну систему, власність, особу, права і свободи громадян тощо.*

***Проступки** – усі правопорушення, не віднесені до злочинів. Проступки суспільно шкідливі, але не так небезпечні для суспільства та його членів. Кожен вид проступків має свої ознаки:*

- *Дисциплінарний проступок* – порушення норм трудової, виробничої, службової чи навчальної дисципліни. Ці відносини регулюються нормами трудового права (запізнення на роботу, недотримання технології виробництва тощо).
- *Адміністративний проступок* – протиправна, винна дія чи бездіяльність, що посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність (порушення правил протипожежної безпеки).

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

- *Цивільні проступки* – правопорушення, які спричинені невиконанням чи неналежним виконанням зобов'язань або заподіянням шкоди.
- Науковці іноді виділяють ще деякі види проступків, наприклад *конституційні*.

Працюємо разом

Заповніть таблицю.

Критерії для порівняння	Проступок	Злочин
Суспільна небезпечність		
Вид правовідносин, на які посягнув правопорушник		
Ваш варіант критерію для порівняння (виконувати за бажанням)		

Загальні риси.

І проступок, і злочин є видами _____

Обидва поняття передбачають _____ як правові наслідки вчинення правопорушення.

Домашнє завдання

Виконайте завдання за таким алгоритмом:

- підберіть фрагмент (1–2 хв) з художнього чи мультиплікаційного фільму, в якому демонструється правопорушення дисциплінарне, цивільне, адміністративне, кримінальне;
- назвіть ознаки даного правопорушення;
- дайте визначення терміна «проступок» чи «злочин» залежно від ситуації;
- ** з'ясуйте, яке саме діяння зображене у фрагменті, користуючись для цього відповідним кодексом. При виконанні цього етапу користуйтеся порадами вчителя. Кодекси ви зможете знайти на сайті www.osvita.org.ua або інших сайтах, електронних носіях «Законодавство України», друкованих виданнях кодексів у бібліотеці тощо.

http://shkilniypidruc.8oz.ru

§ 6. Що таке юридична відповідальність

Наші очікування

- Тлумачити поняття «юридична відповідальність».
- Називати види юридичної відповідальності.
- Наводити приклади обставин, що звільняють від юридичної відповідальності.
- Оцінювати вчинки та поведінку учасників ситуацій з точки зору її правомірності.

1. Що таке юридична відповідальність

Одним із основних засобів забезпечення правомірної поведінки та боротьби з правопорушеннями є *юридична відповідальність*.

Цей вид відповідальності має свої риси, сукупність яких складає поняття.

Ознаки юридичної відповідальності

Здійснюється офіційно	Потребує вмотивованого рішення уповноваженого органу про притягнення до відповідальності (вирок, ухвала суду та ін.)
Як правило, до юридичної відповідальності притягується тільки особа, що скоїла правопорушення	Реалізується за допомогою застосування заходів державного примусу

Ознаки юридичної відповідальності

Перевірте себе

На попередніх уроках ми вчилися за ознаками поняття конструювати його визначення. Ви можете скористатися попередніми порадами й самі дати визначення терміна «юридична відповідальність». Головне – пам'ятайте принцип «Визначити – означає обмежити». Тобто можна розширювати зміст поняття або звужувати задля досягнення досконалого поєднання змісту і форми.

Норма закону

***Юридична відповідальність** – це вид соціальної відповідальності, що полягає в обов'язку відповідати за порушення*

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

норм права й застосуванні державою до правопорушника певних заходів примусу, передбачених законодавством.

2. Види юридичної відповідальності

Як правопорушення, так і юридичну відповідальність поділяють на окремі види. Найчастіше цей поділ здійснюють за галузями права.

Працюємо разом

Методом «прес» (за схемою: «Я вважаю, що...», «тому, що...», «отже...») обговоріть наступні ситуації й визначте, до якого виду юридичної відповідальності буде притягнуто правопорушника.

1. Іваненко С., працюючи фрезерувальником на підприємстві, внаслідок необережного поводження пошкодив робочий інструмент, який був наданий йому в користування.
2. Невігласний М., працюючи водієм на підприємстві, ухилився від призову на строкову військову службу.
3. Неспішний Т., працюючи слюсарем на підприємстві, був відсутній на робочому місці протягом чотирьох годин без поважної причини.
4. Волинко Є., запізнюючись на роботу, перейшов дорогу у невстановленому місці.

http://shkilniypidruc.ua/oz.ru

5. Задорожний Д., поспішаючи на роботу, сів у переповнений тролейбус та ненароком порвав куртку громадянці Невтішній С., коли водій тролейбуса зробив лівий поворот.

3. Коли і як особа відповідає за правопорушення

Коли учасники правовідносин не дотримуються юридичних норм або діють усупереч цим нормам, вони порушують правові приписи, тим самим вчиняючи правопорушення. Правопорушник після того, як буде доведена його вина у порядку, визначеному законом, повинен зазнати негативних наслідків за свою протиправну поведінку. Цими негативними наслідками і є *юридична відповідальність*.

Притягнути людину до відповідальності можна лише на підставі закону. За одне й те саме правопорушення особа може бути притягнута до відповідальності одного виду лише раз. Юридична відповідальність має індивідуальний характер, тобто кожен відповідає за свої дії особисто. Для законного притягнення особи до відповідальності необхідно, щоб той, хто вчинив протиправні дії, досяг відповідного віку (16, 18, а в окремих випадках 14 років) і була доведена вина особи у протиправному вчинку.

Звільнення особи від юридичної відповідальності

Звільнення від кримінальної та **адміністративної** відповідальності	Звільнення від **дисциплінарної** відповідальності	Звільнення від **цивільної** відповідальності
Необхідна оборона – дії, здійснені з метою захисту гарантованих законом прав особи, яка захищається від суспільно небезпечних посягань шляхом завдання тому, хто посягає, шкоди. **Крайня необхідність** – дії, вчинені особою для усунення небезпеки, якщо її за цих обставин не можна було усунути іншими засобами і якщо заподіяна шкода є меншою, ніж відвернута. Інші обставини	Власник може замість накладення дисциплінарного стягнення передати питання про правопорушення на розгляд трудового колективу або його органу	Здійснення шкоди за умов крайньої необхідності

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Підставами притягнення до юридичної відповідальності є:
- наявність правової норми, яка передбачає можливість накладення відповідальності;
- юридичний факт – вчинення самого правопорушення;
- наявність правозастосовчого акта, що набрав чинності (наприклад, вироку суду).

Перевірте себе

Порівняйте поняття «крайня необхідність» і «необхідна оборона», заповнивши таблицю.

Критерії для порівняння	Необхідна оборона	Крайня необхідність
Підстави виникнення обставин, що виключають відповідальність		Загроза може бути викликана джерелом підвищеної небезпеки (наприклад, автомобілем), стихійними силами природи та іншими обставинами
Розмір шкоди	Необхідний і достатній за цих обставин для негайного відвернення чи припинення посягання	
Кому завдається шкода		Шкода завжди завдається не джерелу небезпеки, а інтересам третіх осіб

Домашнє завдання

Підберіть уривки з художньої літератури або факти з газет, телебачення, усної розповіді близьких та знайомих, які б демонстрували обставини, що виключають юридичну відповідальність.

http://shkilniypidruc.mpz.ru

§ 7. Що таке конституція. Як конституція врегульовує життя громадян

Наші очікування

- Давати пояснення терміна «конституція», характеризувати Конституцію України як Основний Закон держави.
- Називати органи законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні.
- Обґрунтовувати значення Конституції України для життя кожного громадянина.

1. Конституція як Основний Закон держави

Норма закону

Конституція *– основний закон держави, нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, який закріплює основи правового статусу особистості, основи політичного та правового ладу певної країни та інші найважливіші питання.*

Конституція характеризується наступними властивостями:

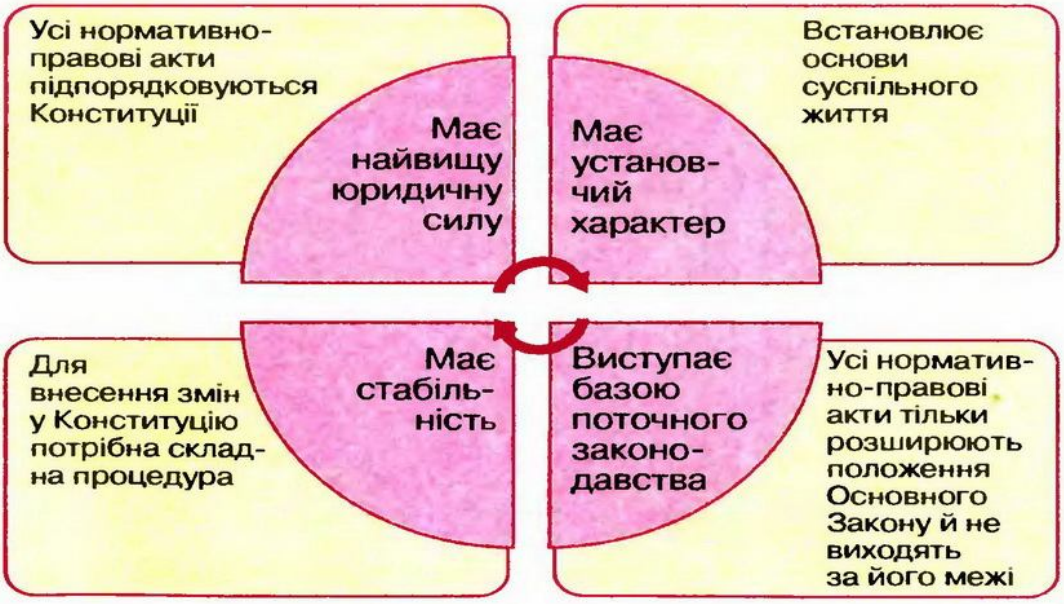

Конституція України була прийнята 28 червня 1996 р. Вона складається з преамбули (вступу) та 15 розділів.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Буква закону

Конституція України

Ст. 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Ст. 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Ст. 161. День прийняття Конституції України є державним святом – Днем Конституції України.

Перевірте себе

1. Що означає термін «суверенна держава»?
2. Як перекладається з грецької слово «демократія»?
3. Знайдіть у тексті Конституції України (Розділи I та II) підтвердження юридичного визначення України соціальною державою.

Для допитливих (з історії поняття)

У перекладі з латини слово «конституція» *(constitutio)* означає устрій, встановлення.

Найстарішим з діючих сьогодні конституцій є основний закон Сан-Марино, який прийнятий в 1600 р. і базується на міському статуті, що діяв з 1300 р. Конституція штату Массачусетс (США), прийнята в 1780 р., вважається першим документом, названим саме так.

В Україні перший документ, що містив у назві слово «конституція», був підписаний І. Виговським 1658 р. – відомий як Гадяцький трактат. Цей документ написаний латиною. Буквальний переклад назви – устрій, тобто конституція. Відома як Конституція П. Орлика, прийнята 5 квітня 1710 р. як договір-зобов'язання гетьмана перед козацтвом у разі обрання на найвищу посаду. Цей документ, повна назва якого – «Пакти і конституції законів і вольностей Війська Запорізького», наголошував на неприпустимості чинити здирництва та пригнічення.

Конституції виникали як важливий інститут демократії наприкінці XVIII ст. Перша конституція, що діє до сьогодні, з'явилася в 1787 р. у США. В 90-х роках XVIII ст. конституції були прийняті Францією (1791, 1793) та Польщею (1793). У наш час конституції діють майже в усіх державах.

Працюємо разом

Заповніть один з рядків таблиці. По закінченні роботи обговоріть з іншими групами свої результати, щоб заповнити всю таблицю.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Критерії для порівняння	Конституція, конституційні закони, звичайні закони	Підзаконний нормативний акт
Юридична сила		
	Приймається народом чи представницьким органом у законодавчому порядку	
Приклади нормативно-правового акта		

2. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні

Україна розбудовується як правова держава. Однією з ознак правової держави є наявність поділу влади. Це необхідно для недопущення узурпації влади однією особою.

Для допитливих (з історії поняття)

Першим теорію розподілу влад запропонував англійський філософ Дж. Локк. Він писав, що потрібно розрізняти три влади – законодавчу, виконавчу і союзну (федеративну). Судова влада поглинається виконавчою. Всі три влади повинні бути самостійними, а це означало, що кожна з них повинна здійснюватися окремим державним органом.

Французький мислитель XVIII ст. Ш. Монтеск'є, з ім'ям якого найчастіше пов'язують цю теорію, лише розвинув ідеї, сформульовані Дж. Локком.

Буква закону

Ст. 6 Конституції України. Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Працюємо разом

За допомогою Конституції України (Розділи IV, VI, VIII) заповніть схему. Керівник кожної групи заповнює свою частину схеми на дошці. Допущені помилки повинні виправлятися тільки представниками інших груп чи групи експертів.

Розподіліть повноваження органів влади у необхідні колонки:

- розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує його виконання;
- приймає закони;
- здійснює судочинство;

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

- встановлює державну символіку України;
- забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України;
- призначає за поданням Президента України Прем'єр-міністра України.

Законодавча влада	Виконавча влада	Судова влада
Назва органу влади _____	Назва вищого органу влади _____	Назви органів влади _____
Повноваження _____ _____	Повноваження _____ _____	Повноваження _____ _____

3. Значення Конституції України

Перевірте себе

Підготуйте коротку промову (10–12 речень) «Значення для кожного громадянина Конституції України» за поданою нижче схемою.

1. Вступ (1–2 речення).
2. Обґрунтування значення конституції для життя кожного громадянина (3–4 тези, спираючись на статті Конституції України).
3. Особистісна значущість Основного Закону, або «Конституція в житті моїх однолітків».
4. Висновки (1 речення).

Домашнє завдання

Підготуйте тези для участі в дискусії за одним з трьох висловів відомих мислителів та історичних діячів:

1. «Пишіть коротко й незрозуміло» (з настанови Наполеона I авторам Конституції Франції).

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Тема дискусії: ***«Чи повинна Конституція бути зрозумілою громадянам?».***

2. «Щоб вона була ще гіршою, конституцію потрібно постійно поліпшувати» (М. Шарган).

Тема дискусії: ***«Чи потрібно вносити зміни до Основного Закону держави?».***

3. «Конституція держави повинна бути такою, щоб не порушувати конституцію громадянина» (С. Єжі Лец).

Тема дискусії: ***«Що є більш пріоритетним: інтереси держави чи права громадянина?».***

Запитання і завдання для тематичного оцінювання

І РІВЕНЬ

1. Які норми називаються соціальними?
2. Які види соціальних норм ви знаєте?
3. Які норми права називаються корпоративними?
4. У чому особливість релігійних норм?
5. Які ознаки та властивості характеризують право?
6. У чому відмінності між правом та мораллю?
7. Як класифікуються норми права?
8. Які види нормативно-правових актів ви знаєте?
9. Які ознаки характеризують закон як форму права?
10. Як класифікуються закони?
11. У яких виданнях офіційно оприлюднюються нормативні акти?
12. Як проходить законодавчий процес у Верховній Раді?
13. Коли за загальним правилом закон набуває чинності?
14. Які факти називають «юридичними фактами»?
15. Які види юридичних фактів ви знаєте?
16. У чому відмінність між злочином і проступком?
17. Яку поведінку називають правомірною?
18. Які діяння вважають правопорушенням?
19. Які види правопорушень за різними класифікаціями ви можете назвати?
20. Які риси характеризують юридичну відповідальність?
21. Які види юридичної відповідальності ви знаєте?
22. Що може бути підставою для звільнення від юридичної відповідальності?
23. Якими властивостями характеризується конституція?
24. Що означає принцип поділу влади на три гілки?

ІІ РІВЕНЬ

1. Класифікуйте наведені нижче юридичні факти, запишіть їх у таблицю.

Юридичні факти: хуліганство, поява на робочому місці у нетверезому стані, договір дарування, розбій, повінь, неправдивий

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

виклик спеціальних служб, заповіт, епідемія пташиного грипу, шторм, пожежа у будівлі в результаті підпалу.

Юридичні факти за вольовою ознакою поділяються на				
Події**		Дії		
Абсолютні	Відносні	Правомірні	Неправомірні	
			Проступки	Злочини

2. Знайдіть помилки в реченнях.
- Єдиним органом законодавчої влади в Україні є уряд – Кабінет Міністрів України.
- Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на організаційну, законодавчу та виконавчу.
- Конституцію України було прийнято 28 липня 1994 р.
- Дисциплінарний проступок – це протиправна, винна дія чи бездіяльність, що посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, за яку законодавством передбачено відповідальність.
- Залежно від виду правовідносин правопорушення поділяються на злочини та проступки.
- Укази – це нормативні акти, які доповнюють або замінюють Конституцію.
- Корпоративні норми – це правила поведінки, які склалися історично, закріплені внаслідок постійного повторення.
- Формальна визначеність права – це ознака, яка засвідчує, що правові норми не націлені на конкретну особистість, а передбачають рівність усіх перед законом.

III РІВЕНЬ

Проведіть дискусію, попередньо зробивши анкетування з питань, що були запропоновані у домашньому завданні до § 7.
- Чи повинна Конституція бути зрозумілою громадянам?
- Чи потрібно постійно, з плином часу, вносити зміни до Основного Закону держави?
- Що є більш пріоритетним: інтереси держави чи права громадянина?

** Це завдання підвищеної складності. Воно виконується за вашим бажанням. Ви можете просто занести у таблицю події без поділу на абсолютні чи відносні.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Розділ 2

ТИ – ЛЮДИНА, ЗНАЧИТЬ, МАЄШ ПРАВА

§ 8. Права і свободи людини

Наші очікування

- Тлумачити поняття «права і свободи людини».
- Називати міжнародні документи з прав людини і прав дитини, аналізувати зміст окремих статей цих документів.
- Пояснювати, які органи й організації покликані захищати права і свободи людини.
- Аналізувати ситуації, використовуючи окремі положення міжнародних документів з прав і свобод людини.

Проблемне питання

- Чому необхідно захищати права і свободи людини?
- Чи тотожні поняття «право» й «свобода»?

1. Що таке права і свободи людини

Людина є частиною природи і водночас є складовою суспільства. В зв'язку з цим вона підкорюється законам природи, а також соціальним нормам: звичаям, традиціям, моральним, правовим нормам тощо. Природні можливості людини значні, проте не безмежні. Крім того і соціальні норми обмежують поведінку людей в суспільстві: не кожне «хочу» відтворюється в понятті «можу». А що можна? Чи є щось таке, що повністю належить людині, таке, що ніхто не може і не наважиться

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

відібрати у неї? Це – її *права* і *свободи*. Права людини визначають можливості, свободу дій, вчинків, поведінки в суспільстві.

Права людини – це можливості, які окреслюють простір вільної від втручання держави діяльності людини. Це ті основні стандарти, без яких люди не можуть жити з відчуттям своєї гідності.

Вони є підвалинами свободи, справедливості та миру. Повага до прав людини є передумовою повного та цілісного розвитку окремої особи та всього суспільства.

Для допитливих (з історії поняття)

У давні часи виникла уява про існування єдиної для всіх людей системи норм людського співжиття. Так, у свідомості давніх єгиптян сформувалась уява про істину, справедливість і порядок, яка втілювалася в образі богині Маат.

У часи «гомерівської Греції» (кінець II тис. до н.е.) елліни оперують такими поняттями, як *«дике»* (правда, справедливість) і *«номос»* (закон). Божественна за своєю природою справедливість виступала в якості об'єктивної підстави і правового критерію.

Якщо в період античності джерелом природного права як виразника справедливості був космос (природа), то в середньовічній християнській культурі єдиним джерелом справедливості і блага стає Бог. Християнство визнає всіх людей рівними перед Богом. Гуманістичні ідеї християнства не були реалізовані в практиці державного та церковного життя періоду Середньовіччя.

В епоху буржуазних революцій вперше в історії була зроблена спроба втілити в життя ідеї концепції природного права. Епоха Реформації визнала факт внутрішньої свободи людини, закликала до віротерпимості, правового врегулювання релігійно-політичних конфліктів. Ідеологією Просвітництва була висунута теорія «суспільного договору і природного права», що визнавала такі невід'ємні (природні) права, як право на життя, свободу і власність.

У цей же час були прийняті перші закони, що закріплюють ідею природних людських прав: у 1689 р. під час правління короля Вільгельма Оранського був прийнятий «Білль про права»; у 1776 р. в США – «Білль про права» та Декларація незалежності; у XIX–XX ст. – концепція прав людини реалізується в рамках міжнародного права.

Права та свободи – це форми вираження встановлених законом можливостей при виборі людиною своєї поведінки. Коли вибір пов'язаний з конкретними соціальними благами, в законодавчих актах найчастіше використовується термін *право*, як визначена законом міра можливої поведінки особи (право на життя, на власність, на працю тощо). Коли йде мова

http://shkilniypidruchnyk.ru

про спосіб (форму) вибору можливої поведінки, використовується термін *свобода* (свобода слова, свобода думки, свобода віросповідання тощо).

2. Загальна декларація прав людини

Працюємо разом

Які ж права і свободи потрібні людині? Спробуйте відповісти на це запитання.

Кожен повинен запропонувати три приклади прав і свобод людини, які, на його думку, повинні бути гарантовані кожній людині. Потім усі ці пропозиції потрібно обговорити в групах і вибрати з них 10 прав і свобод, які члени групи будуть вважати найважливішими.

Усі ці пропозиції можна записати на великому аркуші паперу і представити всьому класу. На підставі запропонованих списків формується «Загальний список прав і свобод людини».

Усвідомлення необхідності прийняття загальновизнаних прав і свобод людини прийшло лише після світових війн XX ст., під час яких було знищено десятки мільйонів людей, тисячі зазнали страждань, приниження тощо. В суспільстві, що стало свідком цих подій, зростала впевненість у тому, що повинен діяти міжнародний захист прав людини. Для забезпечення міжнародного миру та прогресу, співробітництва між народами в 1945 р. була створена Організація Об'єднаних Націй. В Статуті ООН зазначається, що одним із першочергових завдань цієї організації є «заохочення та розвиток поваги до прав людини і основних свобод для усіх, без відмінностей раси, статі, мови і релігії». 10 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН одностайно прийняла Загальну декларацію прав людини (хоча представники 8 країн утрималися). Цей день відзначається в усьому світі як День прав людини. У преамбулі Декларації підкреслено, що визнання гідності, рівних і невід'ємних прав людини є основою мирного розвитку свободи і справедливості. (Див. додаток № 1. Витяг з Загальної декларації прав людини).

Є також інші документи, наприклад Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966) та Міжнародний пакт про

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

економічні, соціальні та культурні права (1966), де окреслюється, що повинні робити уряди держав, щоб поважати права своїх громадян.

Багато держав затвердили в своїх конституціях основні права людини. В Конституції України, прийнятій 1996 р., закріплені основні права та свободи людини. (Див. додаток № 2 Витяг з II Розділу Конституції України).

Працюємо разом

Знайдіть статті II Розділу Конституції України, які відповідають статтям Загальної декларації прав людини.

№	Загальна декларація прав людини	Конституція України
1.	Усі люди народжені вільними й рівними у своїй гідності та правах (ст.1).	Усі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах (ст. ...).
2.		

Права людини можна класифікувати відповідно до таких трьох категорій (використовуючи додаток № 2, доповніть перелік прав категорій А і Б):

- громадянські та політичні права (або права першого покоління). Вони орієнтовані на свободу людини і передбачають право на життя, свободу і недоторканність особи, ...
- економічні та соціальні права (або права другого покоління). Вони орієнтовані на безпеку людини і передбачають право на працю, освіту, охорону здоров'я,...
- право на здорове довкілля, культуру та розвиток (або права третього покоління). Це означає право жити в чистому і безпечному навколишньому середовищі, а також право на культурний, політичний та економічний розвиток, ...

Коли ми говоримо, що права людини притаманні кожному, розуміємо під цим, що кожен із нас має поважати права іншої людини.

3. Конвенція ООН про права дитини

Сьогодні діти становлять значну частину населення світу. Щоб новонароджена дитина стала людиною, – її слід оточити любов'ю, піклуванням. Українські прислів'я яскраво це демонструють:

http://shkilniypidruc.uoz.ru

- «Де діти – там і радість».
- «Добрі діти – батькам вінець, а лихі – кінець».
- «Хороші діти – це честь батька і матері».

Працюємо разом

За допомогою методу «уявний мікрофон» дайте відповіді на запитання:

1. Чи існують у дитини права?
2. Для чого дітям потрібні права?
3. У чому відмінність прав дитини від прав дорослої людини?
4. Чому дітям потрібні особливі права?

Порівняйте ваші відповіді з положеннями Конвенції ООН про права дитини, яка була прийнята у листопаді 1989 р. і до якої Україна приєдналася 1991 р. (див. додаток № 3 Витяг з Конвенції ООН про права дитини).

Прийнявши Конвенцію про права дитини, ООН виявила особливу турботу суспільства про дитину: створення відповідних умов життя, соціальне забезпечення у разі втрати батьків або інвалідності, медичне обслуговування, безкоштовне навчання тощо.

Для допитливих (з історії поняття)

У 1924 р. у Женеві було прийнято Декларацію прав дитини, а в 1959 р. розроблена й втілена в життя нова Декларація прав дитини. 1989 р. у Нью-Йорку всі прогресивні країни світу підписалися під Конвенцією прав дитини. В 1991 р. Україна приєдналася до цієї Конвенції. В 1993 р. у м. Києві створено Всеукраїнський комітет захисту дітей. Згідно з Конвенцією Україна у квітні 2001 р. прийняла Закон про охорону дитинства.

Працюємо разом

Розгляньте малюнки та, користуючись текстом Конвенції про права дитини, спробуйте визначити права, які мають діти.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

4. Як захищаються права і свободи людини в Україні і світі

Існування прав і свобод людини проявляється у тому, які існують засоби реалізації їх. Для забезпечення та захисту своїх прав і свобод люди, у відповідності з Конституцією та законами України, мають можливість здійснити певні дії. Крім того, існує система органів держави, призначенням яких є допомога людям у цій справі.

Можливість здійснення людьми певних дій щодо захисту власних прав і свобод, а також система органів, що захищають та забезпечують їх, утворюють *юридичний механізм* захисту прав людини.

Буква закону

Ст. 55 Конституції України.

Права і свободи людини і громадянина захищаються **судом**. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до **Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.**

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних **органів міжнародних організацій**, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Кожна людина має право звернутися до суду, посилаючись на порушення конституційних прав і свобод, тому що конституційні норми є нормами прямої дії.

Основні зобов'язання щодо захисту прав і свобод людини в Україні покладаються на державні органи та посадових осіб:

- Верховну Раду України;
- Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади;
- правоохоронні органи (прокуратуру, міліцію, нотаріат та інші);
- Президента України;
- Уповноваженого Верховної Ради з прав людини;
- органи місцевого самоврядування.

Захист прав і свобод людини здійснюється також міжнародними організаціями, на які покладена відповідальність за виконання цих обов'язків. Згідно зі ст. 13 Статуту Організації

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Об'єднаних Націй, співзасновницею якої була Україна, остання забезпечує дотримання прав і свобод людини. Але оскільки Генеральна Асамблея ООН працює сесійно, то постійно цією роботою за її дорученням займається ЕКОСОР (Економічна і Соціальна Рада). До повноважень ЕКОСОР належить:

- підготовка рекомендацій, спрямованих на підтримку поваги і дотримання прав людини;
- підготовка проєктів конвенцій у сфері прав людини;
- здійснення контактів зі спеціалізованими установами ООН і отримання від них доповідей;
- право доповідати Генеральній Асамблеї про свої зауваження до цих доповідей;
- право створювати спеціальні допоміжні органи.

У зв'язку з цим, кожна людина має право звернутися (якщо вичерпані всі можливості вирішення питань щодо захисту прав людини безпосередньо в державі) до Європейського суду з прав людини.

Домашнє завдання

1. Дайте відповіді на запитання та виконайте завдання.

Що таке «права і свободи людини»?

Приведіть конкретні приклади прав і свобод.

Назвіть основні міжнародні документи, які стосуються прав і свобод людини.

Чому права дитини захищаються окремим міжнародним нормативно-правовим актом?

Назвіть державні та недержавні органи, з допомогою яких людина може захистити свої права і свободи.

2. Створіть альбом з ілюстраціями, присвяченими Конвенції прав дитини.

ДОДАТОК № 1

ВИТЯГ ІЗ ЗАГАЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Короткий виклад преамбули

Генеральна Асамблея визнає, що гідність, яка властива всім членам людської сім'ї, а також їхні рівні та невід'ємні права є основою свободи й загального миру; що права людини повинні охоронятися силою закону; що необхідно сприяти розвиткові дружніх відносин між народами; що народи ООН підтвердили свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи та в рівноправність чоловіків і жінок і мають намір сприяти соціальному прогресові, поліпшенню умов життя і більшій свободі, а також пообіцяли сприяти дотриманню прав людини і загальному розумінню характеру цих прав.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Короткий виклад Загальної декларації прав людини

Ст. 1. Усі люди народжені вільними й рівними у своїй гідності та правах.

Ст. 2. Кожна людина повинна мати всі права та свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії...

Ст. 3. Кожна людина має право на життя, свободу і на особисту недоторканність.

Ст. 4. Ніхто не має права ставитися до Вас, як до раба, і Ви не повинні робити нікого рабами.

Ст. 5. Ніхто не має права знущатися над Вами чи піддавати Вас тортурам.

Ст. 6. Ви, як і всі інші, повинні бути однаково захищені законом.

Ст. 7. Закон один для всіх: він повинен застосовуватися до всіх однаково.

Ст. 8. Кожна людина має право скористатися законом, коли не поважають її прав.

Ст. 9. Ніхто не має права ув'язнювати Вас чи висилати з Вашої країни несправедливо і без будь-яких причин.

Ст. 10. Кожна людина має право на справедливий суд.

Ст. 11. Кожна людина є невинною, допоки її винність не буде доведено.

Ст. 12. Кожен має право просити захисту, якщо хто-небудь намагається посягнути на Ваше добре ім'я, увійти без дозволу до Вашого дому, відкрити Ваші листи або потурбувати Вас чи Вашу сім'ю без причин.

Ст. 13. Кожна людина має право на вільне пересування.

Ст. 14. Кожна людина має право шукати притулку в іншій країні, якщо у власній вона зазнає переслідування чи є під загрозою переслідування.

Ст. 15. Кожна людина має право на громадянство. Ніхто не має права завадити Вам прийняти громадянство іншої країни, якщо Ви цього побажаєте.

Ст. 16. Всі люди мають право на одруження та заснування сім'ї.

Ст. 17. Кожна людина має право на володіння своїм майном.

Ст. 18. Кожна людина має право вільно сповідати свою релігію і змінювати її, якщо вона забажає.

Ст. 19. Кожна людина має право на свободу переконань, одержання і поширення інформації.

Ст. 20. Кожна людина має право на свободу мирних зборів та асоціацій.

Ст. 21. Кожна людина має право голосу, як і право брати участь в управлінні своєю державою.

Ст. 22. Кожна людина має право на соціальне забезпечення та можливості для власного всебічного розвитку.

Ст. 23. Кожна людина має право на працю, на справедливу і задовільну оплату її, на сприятливі умови праці, а також на вступ до професійних спілок.

Ст. 24. Кожна людина має право на відпочинок і дозвілля.

Ст. 25. Кожна людина має право на відповідні умови життя та на медичну допомогу.

http://shkilniypidruc.uz.ru

Ст. 26. Кожна людина має право на освіту.

Ст. 27. Кожна людина має право брати участь у культурному житті суспільства.

Ст. 28. Для того щоб усі ці права не порушувались, кожна людина повинна поважати соціальний устрій, який захищає її.

Ст. 29. Кожна людина має обов'язок поважати права інших людей і шанувати суспільну та громадську власність.

Ст. 30. Ніхто не має права посягати на будь-яке право, викладене в цій Декларації.

ДОДАТОК № 2

ВИТЯГ ІЗ II РОЗДІЛУ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Короткий виклад преамбули Конституції України

Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, приймає цю Конституцію – Основний Закон України.

Короткий виклад II Розділу Конституції України

Ст. 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах.

Ст. 22. Права і свободи людини і громадянина не є вичерпними.

Ст. 23. Право на вільний розвиток.

Ст. 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Ст. 25. Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство.

Ст. 27. Невід'ємне право на життя.

Ст. 28. Право на повагу до його гідності.

Ст. 29. Право на свободу та особисту недоторканність.

Ст. 30. Право на недоторканність житла.

Ст. 31. Право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Ст. 32. Право на невтручання в його особисте і сімейне життя.

Ст. 33. Право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання.

Ст. 34. Право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Ст. 35. Право на свободу світогляду та віросповідання.

Ст. 36. Право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації.

Ст. 38. Право брати участь в управлінні державними справами.

Ст. 39. Право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи та демонстрації.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Ст. 40. Право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади.

Ст. 41. Право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю.

Ст. 42. Право на підприємницьку діяльність.

Ст. 43. Право на працю.

Ст. 44. Право на страйк.

Ст. 45. Право на відпочинок.

Ст. 46. Право на соціальний захист.

Ст. 47. Право на житло.

Ст. 48. Право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї.

Ст. 49. Право на охорону здоров'я.

Ст. 50. Право на безпечне довкілля.

Ст. 51. Право на сім'ю.

Ст. 52. Право дітей на рівність.

Ст. 53. Право на освіту.

ДОДАТОК № 3

ВИТЯГ ІЗ КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАВА ДИТИНИ

Метою цієї Конвенції є встановлення стандартів для захисту дітей від зневаги та образ, з якими вони стикаються майже щодня в усіх країнах. У ній наголошується на культурних, політичних та економічних особливостях держав. На першому плані в документі стоять інтереси самої дитини. Права, викладені в Конвенції, умовно можна поділити на три частини:

Забезпечення: право володіти певними речами, отримувати певні послуги та мати доступ до того й того (мова йде про ім'я, громадянство, медичний догляд, освіту, відпочинок та ігри, опікування інвалідами та сиротами).

Захист: право бути захищеним від дій, що завдають шкоди дитині (наприклад, від розлучення з батьками, залучення до воєнних дій, комерційної чи сексуальної експлуатації, фізичного чи психічного знущання).

Участь: дитина має право бути почутою, коли приймаються рішення, що стосуються її життя. Підростаючи, дитина повинна мати дедалі більше можливостей для участі у житті суспільства, готуватися до самостійного життя (наприклад, користуватися свободою думки та слова, вибору культури, релігії та мови).

Ст. 1. Визначення (дефініція) дитини.

Дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до такої дитини, вона не досягає повноліття.

Ст. 2. Принцип недискримінації.

Кожна дитина повинна бути наділена всіма правами без дискримінації. Всі діти без винятку повинні перебувати під захистом держави. Держава має обов'язок захищати дитину від усіх форм дискримінації.

Ст. 3. Якнайповніше забезпечення інтересів дитини.

У всіх діях щодо дітей першочергова увага повинна приділятися якнайповнішому забезпеченню інтересів дитини.

http://shkilniypidruc.ro.oz.ru

Ст. 4. Здійснення прав.

Обов'язок держави – забезпечити здійснення прав дитини, викладених у цій Конвенції.

Ст. 5. Права та обов'язки батьків, сім'ї та громади.

Держава повинна поважати право батьків та сім'ї на виховання дитини.

Ст. 6. Життя, виживання та розвиток.

Дитина має право на життя; обов'язком держави є забезпечити виживання та розвиток дитини.

Ст. 7. Ім'я та громадянство.

З моменту народження дитина має право на ім'я і набуття громадянства, а також право знати своїх батьків і право на їх піклування.

Ст. 8. Збереження ідентичності.

Держава зобов'язана допомогти дитині відновити свою ідентичність, якщо дитина була незаконно її позбавлена.

Ст. 9. Принцип не розлучення з батьками.

Дитина має право підтримувати контакти зі своїми батьками у випадку розлучення з ними. Коли таке розлучення спричинене затриманням, ув'язненням чи смертю когось із батьків, держава повинна надати дитині чи батькам інформацію щодо місця перебування відсутнього члена сім'ї.

Ст. 10. Возз'єднання сім'ї.

Прохання про виїзд із країни чи в'їзд до неї з метою возз'єднання сім'ї повинні розглядатися гуманним чином. Дитина має право підтримувати регулярні контакти з обома батьками, якщо ті живуть у різних країнах.

Ст. 11. Незаконні переміщення та неповернення дітей.

Держава повинна вживати заходів для боротьби з викраденням дітей партнером чи третьою стороною.

Ст. 12. Висловлення поглядів.

Дитина має право на висловлення своїх поглядів і на те, що її погляди братимуться до уваги.

Ст. 13. Свобода на самовираження та інформацію.

Право шукати, отримувати та передавати інформацію в різних формах, у тому числі в мистецькій, письмовій чи друкованій формах.

Ст. 14. Свобода думки, совісті та релігії.

Держави повинні поважати права та обов'язки батьків спрямовувати розвиток дитини у сфері її думки, совісті та релігії відповідно до здібностей дитини, які розвиваються.

Ст. 15. Свобода асоціацій.

Дитина має право на свободу асоціацій та мирних зборів.

Ст. 16. Особисте життя, честь, гідність.

Жодна дитина не може бути об'єктом втручання в здійснення її права на особисте і родинне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції.

Ст. 17. Доступ до інформації та засобів масової інформації.

Дитина повинна мати доступ до інформації з різноманітних джерел; слід заохочувати засоби масової інформації приділяти особливу увагу меншинам, а також захистові дитини від шкідливих для неї матеріалів.

Ст. 18. Батьківська відповідальність.

Обоє батьків несуть відповідальність за виховання дитини. Держава повинна надавати батькам належну допомогу у вихованні дітей.

http://shkilnypidruc.ucoz.ru

Ст. 19. Насильство та недбале поводження (з боку сім'ї чи опікунів).

Держава має обов'язок захищати дітей від усіх форм насильства. Сюди входять соціальні програми та інші форми боротьби проти жорстокого поводження з дитиною.

Ст. 20. Догляд за дитиною в разі відсутності батьків.

Законодавство повинно гарантувати право дитини на догляд в разі відсутності батьків, причому держава, забезпечуючи таке право, зобов'язана належним чином враховувати етнічне походження, релігійну і культурну належність і рідну мову дитини.

Ст. 21. Всиновлення.

Держава повинна забезпечити, щоб питанням усиновлення дитини займалися лише компетентні органи. Всиновлення в іншій країні може прийматися до розгляду лише тоді, коли неможливо вирішити це питання на національному рівні.

Ст. 22. Діти-біженці.

Діти-біженці потребують спеціального захисту. Держави повинні співпрацювати з міжнародними компетентними організаціями в питанні захисту такої дитини та допомагати дітям, що відлучені від своїх родин, віднайти їх.

Ст. 23. Діти-інваліди.

Діти-інваліди мають право на особливе піклування та освіту, щоб мати змогу вести в суспільстві гідне і повноцінне життя.

Ст. 24. Охорона здоров'я.

Дитина має право на послуги системи охорони здоров'я і на засоби лікування хвороб та відновлення здоров'я, а також на поступову заборону традиційних методів лікування, які негативно впливають на здоров'я дитини.

Ст. 25. Періодичний перегляд опікунства.

Дитина, яка віддана під опіку, захист чи піклування, має право на періодичний перегляд якості такого піклування.

Ст. 26. Соціальне забезпечення.

Дитина має право на соціальне забезпечення.

Ст. 27. Рівень життя.

Батьки несуть відповідальність за надання дитині належних умов життя, потрібних для її розвитку, навіть тоді, коли один з батьків живе поза межами країни проживання дитини.

Ст. 28. Освіта.

Держава визнає право дитини на безплатну початкову освіту, доступність професійного навчання та дбає про зниження кількості учнів, які залишили школу.

Ст. 29. Мета навчання.

Освіта повинна бути спрямована на розвиток дитини та її талантів, підготовку до самостійного життя, виховання поваги до прав людини, а також до культурних та національних цінностей країни, в якій дитина проживає, а також цінностей інших народів.

Ст. 30. Діти національних меншин та корінного населення.

Дитина, яка належить до якоїсь національної меншини чи до корінного населення, має право виховуватися у своїй культурі, а також послуговуватися рідною мовою.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Ст. 31. Відпочинок і дозвілля.

Дитина має право брати участь в іграх і розважальних заходах та брати участь у культурному житті і займатися мистецтвом.

Ст. 32. Економічна експлуатація.

Дитина має право на захист від експлуатації та шкідливих для її здоров'я видів робіт.

Ст. 33. Наркотичні та психотропні речовини.

Держава повинна захищати дитину від незаконного вживання наркотичних засобів та психотропних речовин і не допускати використання дітей у виробництві таких речовин та торгівлі ними.

Ст. 34. Сексуальна експлуатація.

Держава повинна захищати дитину від сексуальної експлуатації, зокрема від проституції та використання дітей у виробництві порнографічної продукції.

Ст. 35. Викрадення, торгівля та контрабанда.

Держава повинна не допускати викрадення дітей, торгівлі чи контрабанди ними.

Ст. 36. Інші форми експлуатації.

Держави зобов'язані захистити дітей від усіх форм експлуатації.

Ст. 37. Тортури, смертна кара, позбавлення свободи.

Держава має обов'язок піклуватися про дітей, що перебувають в ув'язненні.

Ст. 38. Збройні конфлікти.

Держава повинна забезпечити, щоб діти до 15 років не брали прямої участі у воєнних діях. Держава не повинна призивати на військову службу дітей до 15 років.

Ст. 39. Відновлення і реінтеграція*.

Держава повинна сприяти освіті, фізичному і психологічному відновленню та поверненню до повноцінного соціального життя дітей, які стали жертвами експлуатації, катувань чи збройних конфліктів.

Ст. 40. Підліткова злочинність.

Поводження держави з підлітками, які порушили кримінальне законодавство, повинно сприяти відновленню гідності дитини.

§ 9. Що означає бути громадянином держави

Наші очікування

- Пояснювати поняття «громадянство».
- Розрізняти статус громадянина, іноземця, особи без громадянства.
- Називати підстави набуття й припинення громадянства України.
- Розв'язувати правові ситуації щодо набуття громадянства дітьми.
- Оцінювати важливість та правове значення юридичного зв'язку особи та держави.

---

* реінтеграція — система заходів, що спрямована на повернення дітей до самостійного повноцінного життя.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Проблемне питання

- Чи потрібен людині правовий зв'язок з державою?

1. Правовий статус особи

Норма закону

***Громадянство України** – це стійкий, необмежений у просторі правовий зв'язок фізичної особи з українською державою, заснований на юридичному визнанні державою цієї особи громадянином України, внаслідок чого особа і держава набувають взаємних прав і обов'язків в обсязі, передбаченому Конституцією та законами України.*

***Правовий статус особи** – це відносини між особою і державою та суспільством, передбачені та гарантовані законами.*

Для допитливих (з історії поняття)

Громадянство в сучасному значенні цього поняття виникає у Давній Греції, в її містах-державах – полісах.

Уперше в сучасному вигляді основні права та свободи людини і громадянина були викладені у Декларації прав людини і громадянина, що була прийнята у 1789 р. у Франції. Цей документ діє й сьогодні як частина Конституції Франції.

Фізичні особи (за ст. 24 Цивільного кодексу України, фізична особа це – людина, як учасник цивільних відносин) можуть мати один з трьох статусів: *власне громадяни* конкретної держави, *іноземці, особи без громадянства* (апатриди – назва осіб без громадянства в міжнародному праві, що походить від латинського «патер» – батько, «а» – заперечення). Громадянство є найважливішою передумовою встановлення правового статусу особи в державі. Наявність статусу громадянина має для особи низку правових наслідків: на неї поширюється юрисдикція держави; їй надаються в повному обсязі права і свободи та покладаються обов'язки; їй гарантується захист прав та інтересів у державі та за її межами.

Крім поняття «громадянство», існує ще поняття «підданство», що означає належність особи до держави з монархічною формою правління.

Інститут основ правового статусу особи в системі конституційного права України займає провідне місце.

http://shkilniypidruc.mpoz.ru

Іноземець – особа, яка не є громадянином даної держави і має докази своєї приналежності до громадянства іншої держави

Громадянин – особа, яка знаходиться в постійному правовому зв'язку з державою

Особа без громадянства – особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином

Правовий статус особи залежно від правового зв'язку з конкретною державою

Працюємо разом

Ознайомтеся з даними таблиці й зробіть висновок щодо правового статусу фізичних осіб, про яких йдеться у текстах.

?	?	?
Правовий статус цієї особи складається із правового статусу своєї держави й правового статусу іноземця	Людина, що відноситься до постійного населення певної держави, користується своїми правами й виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави	Правовий статус обумовлюється тільки державою перебування
Правовий статус обумовлюється міжнародними актами, законодавством держави перебування й законодавством своєї держави	?	?

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

2. Як набути громадянства України

Працюємо разом

Розгляньте ситуації. Визначте підстави набуття громадянства України та прокоментуйте їх.

Ситуації.

1. – Доброго дня, пані! Ви кажете, що є громадянкою України? Але ж ви живете за кордоном!

– Так! Я народилась у м. Житомирі і жила там довгий час. Я виїхала за кордон на роботу, але не виходила з громадянства України.

2. Михайло, українець, 1979 р.н., подав документи щодо набуття громадянства України. Народився він у м. Кракові (Польща), куди його батьки виїхали у 1974 р. з м. Ужгорода (Україна). Бабуся Михайла проживає у м.Чопі, а він бажає поселитися в м. Харкові. Коли розглянули надані ним документи, він отримав громадянство України.

3. Курдибаєв приїхав до України з Туркменистану. Він написав відмову від громадянства Туркменистану та подав заяву, в котрій вказав на своє бажання прийняти громадянство України.

4. – Сергію! Давно тебе не бачив, мабуть, майже два роки!

– Так, я служив легіонером у французькій армії.

– Хіба громадяни України мають право проходити військову службу в іноземній державі?

– Без дозволу відповідних органів – ні. Я про це не знав і в результаті втратив громадянство України. Ось іду із заявою, хочу поновити громадянство України.

– Хай щастить!

5. – Приїхали Андрій з Ольгою.

– Кажуть, були в Росії?

– Так! Усиновили хлопчика. Тепер будуть жити разом.

Підстави набуття громадянства України:

- за народженням;
- за територіальним походженням;

- внаслідок прийняття громадянства;
- внаслідок поновлення у громадянстві;

- внаслідок усиновлення, встановлення над дитиною опіки чи піклування, визнання батьківства чи материнства та ін. підстав

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

—То хлопчик громадянин Росії, а вони громадяни України?

—Згідно з українським законодавством хлопчик має підстави для набуття громадянства України.

Громадянство в Україні визначається Конституцією України та Законом України «Про громадянство України».

Перелік підстав набуття громадянства України не є вичерпним. Закон передбачає можливість набуття громадянства за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України. Наприклад, міжнародний договір, що встановлює інші підстави набуття громадянства України, Угода між Україною та Республікою Казахстан (про спрощений порядок набуття і припинення громадянства громадянами України, які постійно проживають у Республіці Казахстан, та громадянами республіки Казахстан, які постійно проживають в Україні, та запобігання випадкам безгромадянства та подвійного громадянства) та аналогічна Угода між Україною та Республікою Таджикистан.

3. Як визначається громадянство дітей

Закон України «Про громадянство України» передбачає запобігання випадкам безгромадянства дітей. При регламентації питань набуття громадянства в законодавстві України були враховані вимоги Європейської конвенції про громадянство від 6 листопада 1997 р.

Дитина, батьки якої на момент її народження були громадянами України, є громадянином України. За різного громадянства батьків, один з яких на момент народження її був громадянином України, дитина має громадянство України; однак, якщо обидва батьки жили за межами України, громадянство дитини, яка народилася за її межами, визначається через письмову згоду батьків.

Дитина, яка є іноземцем або особою без громадянства і яку всиновлюють громадяни України або подружжя, один з якого є громадянином України, а другий — особою без громадянства, стає громадянином України з моменту набрання чинності рішення суду про всиновлення, незалежно від того, проживає вона постійно в Україні чи за кордоном.

За народженням громадянство України набуває новонароджена дитина, знайдена (знайда) на території України, обоє з батьків якої невідомі.

Набуття громадянства України дітьми віком від 14 до 18 років може відбуватися лише за їхньою згодою.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Розв'яжіть ситуацію

Батьки 16-літнього Максима виїхали на постійне місце проживання до Німеччини. Вони вирішили прийняти громадянство Німеччини, а Максим забажав лишити українське громадянство, та його батьки не погодились і подали документи щодо виходу з громадянства України.

Як ви вважаєте, чи має право Максим обирати громадянство? З якого віку дитина може це робити?

4. За яких підстав припиняється громадянство України

Ст. 17 Закону України «Про громадянство України» передбачає такі підстави припинення громадянства України:

Внаслідок виходу з громадянства України (депатріація). Громадянин України, який відповідно до чинного законодавства України є таким, що постійно проживає за кордоном, може вийти з громадянства України за його клопотанням, яке подається на ім'я Президента України.

Внаслідок втрати громадянства України. Втрата громадянства – автоматичне припинення громадянства за певних умов. Обставини, за якими втрачається громадянство України:

- набуття особою громадянства України внаслідок обману, свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів;
- добровільний вступ на військову службу до іншої держави;
- добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

За підставами, передбаченими міжнародними договорами України. Вихід з громадянства України дітей віком від 14 до 18 років може відбуватися лише за їхньою згодою.

Домашнє завдання

1. Порівняйте пари понять:
- прийняття до громадянства і поновлення у громадянстві;
- вихід із громадянства і втрата громадянства.

2. Користуючись матеріалом параграфа або текстом Закону України «Про громадянство України», складіть і запропонуйте класному колективу на наступному уроці ситуацію щодо набуття припинення громадянства**.

§ 10. Конституційні права і свободи людини і громадянина

Наші очікування

- Пояснювати поняття «права і свободи людини».
- Наводити приклади основних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина.
- Пояснювати юридичний зміст окремих прав і свобод людини і громадянина.
- Аналізувати правові ситуації щодо прав і свобод людини і громадянина.
- Оцінювати важливість реалізації прав і свобод, і виконання обов'язків.

Проблемне питання

- Чи можлива повна реалізація прав і свобод людиною і громадянином без виконання обов'язків?

1. Права і свободи, проголошені Конституцією України

Реалізація прав і свобод людини і громадянина нині є найважливішою функцією внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світового співтовариства. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави й суспільства в цілому.

Розрізняють природні права людини, тобто пов'язані з існуванням і розвитком, і набуті, що в основному характеризують соціально-політичний статус людини і громадянина (інститут

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

громадянства, право на участь у вирішенні державних справ тощо). За відсутності у людини свободи вона не може володіти і реально користуватися своїми правами. Саме свобода створює умови для реального набуття прав та їх реалізації. З іншого боку, права людини закріплюють і конкретизують можливість діяти в межах, установлених правовим статусом.

Перевірте себе

Теорія права і правова практика розрізняють поняття «права людини» і «права громадянина». Поясніть різницю між цими поняттями і наведіть приклади з Конституції України до кожного виду прав.

Існує багато підходів до класифікації прав та свобод людини і громадянина.

Класифікація прав і свобод за характером суб'єктів та формою здійснення
- Індивідуальні (ті, що реалізуються особою самостійно)
- Колективні (ті, що реалізуються особою як членом якої-небудь соціальної групи)

Класифікація прав і свобод залежно від суб'єкта (носія прав)
- Права і свободи громадянина
- Права і свободи іноземця
- Права і свободи осіб без громадянства

Класифікація прав і свобод за змістом і сферою реалізації
- Громадянські
- Політичні
- Соціально-економічні та інші права

Права і свободи поділяють також на *основні (конституційні) і додаткові (конкретизуючі)*. У літературі існують й інші класифікації. Але найпоширенішою і визнаною класифікацією прав і свобод у конституційному праві є їх поділ за змістом і сферою реалізації.

Норма закону

***Громадянські (особисті) права** – можливості людей, що характеризують їхнє фізичне та біологічне існування, задоволення матеріальних, духовних та деяких інших потреб.*

***Політичні права** – можливості людини і громадянина брати участь у громадському та державному житті, вносити пропозиції про поліпшення роботи державних органів, їхніх*

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

службових осіб та об'єднань громадян, критикувати вади в роботі, безпосередньо брати участь у різних громадських об'єднаннях.

***Економічні права** – можливості людини і громадянина, що характеризують участь у виробництві матеріальних благ.*

***Соціальні права** – можливості людини і громадянина із забезпечення належних соціальних умов життя.*

***Екологічні права** – права людини і громадянина на безпечне екологічне середовище.*

***Культурні права** – можливості доступу людини і громадянина до духовних цінностей свого народу (нації) та всього людства.*

Працюємо разом

У Конституції України (Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина») визначено такі групи основних прав: *громадянські (особисті), політичні, соціально-економічні*. Деякі науковці окремо називають екологічні та культурні права. Працюючи з текстом Конституції України (див. Додаток до § 9 або безпосередньо текст Розділу II Конституції України), розподіліть статті згідно з даною класифікацією та поясніть зміст окремих статей.

Громадянські (особисті) права	Політичні права	Соціально-економічні права	Екологічні права	Культурні права
Право на життя				

Для допитливих (з історії поняття)

На українських теренах питання прав людини та їх захисту порушувались іще Конституцією П. Орлика 1710 р. Там зазначалося: «Подібно до того, як ясновельможному гетьману з обов'язку його уряду належить керувати й наглядати за порядком щодо всього Війська Запорізького, так само він повинен пильно дбати про те, щоб на рядовий і простий народ не покладали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог, бо підштовхнуті ними (люди), залишивши свої домівки, відходять, як правило, до чужих країв шукати життя кращого, спокійного і легшого».

Остаточне ж становлення прав людини і громадянина як абсолютної соціальної цінності пов'язане з поваленням феодалізму й проголошенням за часів буржуазних революцій свободи людини.

http://vsiknigi.net.ua

Розв'яжіть ситуацію

Проаналізуйте правові ситуації щодо реалізації прав та свобод людини і громадянина, закріплених Конституцією України.

1. 7-річний Віктор не хотів займатись у спортивній секції, в яку його записали батьки.
2. Дмитро не отримував заробітну платню впродовж 3 місяців.
3. Громадянину іноземної держави Білу відмовили в наданні медичної допомоги.
4. Олені стало відомо, що її сусідка збирає конфіденційну інформацію стосовно особистого життя Олени.
5. Петро вже 4 роки є членом політичної партії.

2. Як реалізувати та захистити права і свободи

Водночас із прийняттям Конституції України був створений механізм її реалізації, зокрема й щодо практичного втілення передбачених прав, свобод та обов'язків.

Норма закону

***Правовий механізм** – сукупність різних гарантій і дій, відповідний процес, завдяки якому громадяни, що мають певне право, свободу чи обов'язок, досягають цілей, інтересів, благ, передбачених нормами Конституції.*

Із цього визначення випливає, що механізм реалізації прав, свобод і обов'язків людини і громадянина – категорія, надзвичайно об'ємна й широка, тому що охоплює не тільки юридичні, а й політичні, економічні, ідеологічні та інші явища.

Механізм реалізації прав, свобод і обов'язків передусім складається з гарантій їх забезпечення. Гарантії – це такі зобов'язання держави, які сприяють здійсненню прав і свобод людини, забезпечують їх охорону. Вони диференціюються на особисті, політичні, економічні, ідеологічні та юридичні.

Працюємо разом

Ознайомтеся з гарантіями забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Опрацювавши статті Конституції, наведіть по три приклади прав і свобод до кожної з гарантій їх реалізації.

Особисті гарантії – власні можливості людини і громадянина щодо захисту своїх прав, свобод, законних інтересів і обов'язків.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Під *політичними гарантіями* слід розуміти політичний плюралізм і свободу політичної діяльності, що не заборонена законом.

Найголовнішими *економічними гарантіями* слід уважати конституційні положення про рівність усіх форм власності та їх захист державою.

До *ідеологічних гарантій* у більшості випадків відносять: ідеологічну багатоманітність суспільного життя, відсутність державної (обов'язкової) ідеології та цензури.

Юридичні гарантії – державно-правові засоби, які забезпечують здійснення та охорону прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.

Першочерговим напрямком реалізації прав і свобод є необхідність навчити громадян захищати свої права. Саме тому Конституція України надає *право будь-якими, не забороненими законом, засобами захищати свої права і свободи* від порушень і протиправних посягань, а ст. 57 гарантує *право знати свої права і обов'язки*, вважає нечинними закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, але не доведені до відома населення. Для здійснення правової допомоги в Україні діє *адвокатура*. Певна річ, функції захисту прав і свобод людини й громадянина покладаються не тільки на адвокатуру. Відповідні повноваження у цій сфері мають *органи прокуратури, суду, СБУ, внутрішніх справ* і т. д. З формуванням в Україні громадянського суспільства зростає кількість недержавних правозахисних органів, якісно поліпшується їхня діяльність. Державний контроль у зазначеній сфері покладається майже на всі державні органи. Так, відповідно до ст. 102 Конституції *Президент України* є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції, прав і свобод людини і громадянина, а згідно зі ст. 116 *Кабінет Міністрів України* вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Громадський контроль покладається і може здійснюватися політичними партіями, масовими демократичними об'єднаннями, засобами масової інформації, органами місцевого самоврядування.

Конституція України створила принципово нову та досконалішу модель механізму реалізації прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.

Для допитливих (з історії поняття)

Швейцарія виявилась останньою країною Європи і чи не однією з останніх у світі, що визнала виборчі права за жінками. Це сталося лише на референдумі в червні 1971 р., через 12 років після того, як на референдумі у 1959 р. така пропозиція була відхилена.

http://shkilnypidruc.ucoz.ru

У світі створений міжнародно-правовий механізм захисту прав і свобод людини, що охоплює міжнародні організації та установи, які безпосередньо розглядають питання, пов'язані з порушенням прав і свобод людини.

Ці структури активно діють на світовому просторі. Наприклад, за розпорядженням Верховного комісара ООН з прав людини встановлено «лінію прямого зв'язку з питань прав людини» – постійно діючу лінію факсимільного зв'язку, яка дозволяє Центру з прав людини ООН контролювати надзвичайні ситуації в галузі порушень прав людини.

3. Які обов'язки закріплює Конституція України

Основні права громадян нерозривно пов'язані з їхніми обов'язками. Щоб людина могла успішно реалізувати свої права, отримувати від суспільства певні матеріальні й духовні блага, вона повинна виконувати покладені на неї обов'язки, віддавати суспільству свою працю, свої зусилля, піклуватися про державні та громадські справи.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Норма закону

***Обов'язки людини і громадянина** – закріплені Конституцією України вимоги, які пред'являються кожній людині та громадянинові, аби він діяв певним, чітко визначеним конституційною нормою чином (або утримувався від вчинення відповідних дій) для забезпечення інтересів суспільства, держави, інших людей.*

Конституційні права, свободи та обов'язки, що їх несе громадянин перед державою, перед іншими громадянами, в поєднанні з конституційними принципами й гарантіями становлять *конституційний статус особистості* в Україні.

Основні обов'язки громадян закріплює Конституція України. Як і права, обов'язки теж можна класифікувати за видами, наприклад за змістом і сферою застосування.

Працюємо разом

Наведіть приклади обов'язків та класифікуйте їх.

?

?

?

?

?

?

Доповніть список обов'язків, користуючись Розділом II Конституції України.

Перевірте себе

Чи важливе виконання людиною і громадянином своїх конституційних обов'язків? Як вони пов'язані з реалізацією прав і свобод самої особи чи інших осіб?

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Домашнє завдання

1. Уявіть, що в Конституції України містяться не права і обов'язки громадян, а тільки права. Спрогнозуйте можливі наслідки.

2. Якби ви самостійно укладали Конституцію, яке право людини ви б визначили як фундаментальне та головне?

§ 11. Право на освіту в Україні

Наші очікування

- Пояснювати юридичний зміст права на освіту в Україні.
- Наводити приклади навчальних закладів, в яких можна здобути середню освіту й розповідати про їхні відмінності.
- Називати учасників навчально-виховного процесу, описувати, використовуючи положення нормативних актів, їхні окремі права і обов'язки.
- Моделювати та розв'язувати правові ситуації, пов'язані з правами і обов'язками учасників навчально-виховного процесу.

Проблемне питання

- Як ви вважаєте, освіта – це право чи обов'язок?

1. Право на освіту в Україні

Одним із важливих надбань людства, яке знайшло своє закріплення в міжнародно-правових актах, а також Конституції України, є право на освіту. Водночас Конституція покладає на дітей обов'язок отримати повну загальну середню освіту. Сьогодні для того, щоб бути всебічно розвинутою людиною, необхідно здобути освіту та постійно поповнювати свої знання. Сучасне життя як ніколи потребує ерудованих людей з високим професійним рівнем. Знання допомагають людям реалізувати здібності, бути конкурентоспроможними.

Освіта як окрема сфера взаємовідносин у суспільстві регулюється різними нормативно-правовими актами і насамперед Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту» тощо.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Буква закону

Ст. 53 Конституції України. Кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням та студентам.

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Працюємо разом

Що означає поняття «обов'язковість освіти» згідно з Конституцією України?

Використовуючи метод «прес», аргументуйте свою думку. Схема відповіді:

- *позиція*: «Я вважаю, що...»;
- *обґрунтування*: «Тому що...», вкажіть причину появи цієї думки, на чому ґрунтуються докази на підтримку вашої позиції;
- *приклад*: «Наприклад...» і наведіть факти, які підтверджують вашу позицію;
- *висновки*: «Тому я вважаю...», узагальнюйте вашу думку, зробіть висновок про те, як необхідно діяти, виконуючи вказану норму права.

2. Які середні навчальні заклади існують в Україні

Норма закону

***Загальноосвітній навчальний заклад** – установа, що забезпечує реалізацію права громадян на загальну середню освіту.*

У Законі України «Про загальну середню освіту» зазначено, що відповідно до освітнього рівня, який забезпечується загальноосвітнім навчальним закладом (початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта), існують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів.

Найбільш розповсюдженим навчальним закладом для здобуття середньої освіти є середня загальноосвітня школа – загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів:

- I ступінь – початкова школа;
- II ступінь – основна школа;
- III ступінь – старша школа, як правило, з профільним спрямуванням.

Але, окрім загальноосвітньої школи, існують ліцеї, гімназії, в яких учні отримують профільне навчання, поглиблено вивчають окремі навчальні курси, здобувають початкову професійну підготовку.

Діти, які залишилися без батьківської опіки, які потребують тривалого лікування або мають відхилення у фізичному чи розумовому розвитку, навчаються в школах-інтернатах, загальноосвітніх санаторних школах, спеціальних школах-інтернатах.

http://shkilniypidruc.ros.ru

Типи загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти

Середня загальноосвітня школа – загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів

Ліцей – загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою

Гімназія – загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю

Колегіум – загальноосвітній навчальний заклад III ступеня філологічно-філософського або культурно-естетичного профілів

Спеціалізована школа (школа-інтернат) – загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів

Загальноосвітня школа-інтернат – загальноосвітній навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги

Школа соціальної реабілітації – загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання (створюється окремо для хлопців і дівчат)

Позашкільний навчально-виховний заклад – навчальний заклад для виховання дітей та задоволення їхніх потреб у додатковій освіті за інтересами (науковими, технічними, художньо-естетичними, спортивними тощо)

Професійно-технічний навчальний заклад – навчальний заклад для забезпечення потреб громадян у професійно-технічній повній загальній середній освіті

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

3. Якими є права та обов'язки учнів, учителів і батьків у навчальному процесі

Працюємо разом

Як ви розумієте термін «навчальний процес»?

Хто є учасниками навчального процесу? Які їх права та обов'язки?

Норма закону

***Навчальний процес** – це спільна діяльність учителів, дітей, батьків та інших осіб по створенню умов та забезпеченню необхідного суспільству рівня освітніх знань, компетентностей та вихованості.*

У навчальному процесі приймають участь насамперед учні, вчителі, а також батьки учнів.

Учні мають право:

- обирати форму, профіль навчання, індивідуальні програми;
- брати участь у науковій роботі, предметних олімпіадах, конкурсах, турнірах;
- обирати та бути обраними до органів шкільного самоврядування;
- користуватися навчальними кабінетами, спортивними залами та майданчиками, майстернями, лабораторіями, бібліотекою, побутовою базою навчального закладу;
- залучатися до роботи самодіяльних об'єднань (товариств, клубів тощо), а також створювати їх.

Учні зобов'язані:

- виконувати правила внутрішнього розпорядку навчального закладу, Статуту школи, правила для учнів;
- систематично й глибоко опановувати знання, практичні навички та вміння;
- дотримуватися моральних та естетичних норм, дбайливо ставитися до шкільного майна.

Учителі мають право на:

- пошану і захист професійної честі та гідності;
- підвищення кваліфікації та перепідготовку;
- вільний вибір форм, методів та засобів навчання;
- участь у роботі органів громадського самоврядування навчального закладу.

http://shkilniypidruc.foz.ru

На вчителів покладаються обов'язки:

- дотримуватися вимог Закону України «Про освіту» та виконувати Статут школи, правила внутрішнього розпорядку навчального закладу;
- захищати учнів від будь-яких форм фізичного та психічного насильства;
- дотримуватися педагогічної етики;
- забезпечувати умови для засвоєння учнями навчальних програм, підвищувати свій професійний рівень.

Батьки мають право:

- обирати навчальний заклад і форми навчання для неповнолітніх дітей;
- брати участь у роботі шкільних органів самоврядування.

Згідно зі ст. 150 Сімейного кодексу України *батьки зобов'язані*:

- виховувати дитину в дусі пошани до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї, народу, Батьківщини;
- піклуватися про здоров'я своєї дитини, її фізичний, моральний і духовний розвиток;
- забезпечити здобуття дитиною загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя;
- поважати права дитини, її честь і гідність.

Розв'яжіть ситуацію

Проаналізуйте ситуацію та підготуйте відповіді на запитання:

Чи згодні ви з діями батьків Антоніни? Так чи ні? Чому?

Чи повинна дівчина продовжувати навчання? Так чи ні? Чому?

Антоніна після закінчення 9-го класу вступила на навчання до кооперативного технікуму. Закінчивши I курс, вона вирішила попрацювати у приватного підприємця в кіоску продавцем. Антоніні працювати сподобалось (отримувала заробітну плату, не потрібно було готуватися до занять), і вона вирішила залишити технікум і продовжити працювати. Її підтримали батьки. В технікум вони повідомили, що Антоніна працює і подальше навчання їй не потрібне.

Домашнє завдання

1. Уявіть, що пройшло 10–15 років, як ви закінчили школу, набули професію і працюєте. Як вплинула освіта на вашу кар'єру і добробут?

2. Складіть пропозиції щодо вдосконалення навчання у вашій школі.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

§ 12. Як громадяни беруть участь у житті демократичної держави

Наші очікування

- Пояснювати поняття «демократія» і розповідати про форми участі громадян у житті демократичної держави.
- Тлумачити поняття «самоврядування».
- Наводити приклади дитячих і громадських організацій в Україні і розповідати про їхню діяльність.
- Розпочати дослідження демократичних процесів у житті навчального закладу, функціонування органів учнівського самоврядування.

Проблемне питання

Закінчіть відомі думки:

- «Суть демократії полягає в тому, щоб підкорятися не правителю, а _____.» (Солон);
- «Демократія – це найгірша форма правління, за винятком _____ _____.» (В. Черчілль).

Поясніть, чому саме так сприймали демократію ці державні діячі. Чи згодні ви з їхніми думками?

1. Що таке «демократія»

Суть демократії полягає в тому, що народ є носієм державної влади. Зокрема, у ст. 5. Конституції України сказано: «... єдиним джерелом влади в Україні є народ». Щоб дане твердження не було формальним, у Конституції міститься механізм здійснення народовладдя.

Буква закону

Конституція України

Ст. 5. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Ст. 69. Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

Отже, демократія – це можливість народу впливати на ситуацію в державі, а народовладдя є вираженням демократії.

Норма закону

Демократія *– це така форма організації та функціонування політичної системи, при якій існують рівні можливості для здійснення прав і свобод кожного члена суспільства.*

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Для допитливих (з історії поняття)

Представницьке народовладдя виникло в Давніх Афінах у VII ст. до н.е. Архонт Солон у VI ст. до н.е. скасував *геронтократію* – владу родової аристократії і замінив її *тимократією* – владою, що базувалася на майновому цензі. Виборчий ценз – це офіційно визначені умови й ознаки, на підставі яких обмежується виборче право громадян.

Остаточно афінська демократія сформувалася за правління архонта Клісфена, який прийшов до влади у 509 р. до н.е. Щоб зміцнити демократичні засади, Клісфен запровадив *остракізм* (суд черепків) – один раз на рік на спеціальних зборах присутні відповідали на запитання, чи є в державі людина, яка своєю діяльністю шкодить демократії. Якщо народ на це питання відповідав ствердно, то присутнім роздавали глиняні таблички (черепки), на яких вони писали ім'я цієї людини. За більшості голосів таку людину виганяли з Афін на 10, а пізніше – на 5 років.

Найбільше про афінську демократію відомо з часів стратега Перикла (443–429 рр. до н.е.). Період його правління вважається «золотим віком» Афін, коли остаточно склалася демократична державність. Перикл зрівняв усіх громадян в політичних правах незалежно від їх майнового стану, ввів оплату праці за державну службу, запровадив таку процедуру обрання посадових осіб, яка ставила всіх кандидатів у рівне становище.

Конституція України визначає дві форми народовладдя – *безпосередня (пряма)* і *представницька демократія*.

Безпосередня демократія

Форма прямого народовладдя, тобто безпосередня участь народу у прийнятті важливих рішень державного життя

Основні форми:
- вибори;
- референдум;
- інші форми

Представницька демократія

Спосіб вираження та утвердження волі громадян через обраних ними своїх представників до органів влади

Основні форми:
- діяльність Верховної Ради України;
- діяльність Президента України

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Пріоритетною формою визнається безпосередня демократія, що здійснюється встановленими Конституцією та законами України способами – шляхом таємного голосування або вираженням волі громадян через політичні партії тощо.

Основні форми народного волевиявлення

Вибори – спосіб формування керівних органів, що полягає в голосуванні визначених осіб.

Види виборів залежно від того, які органи обираються: парламентські, президентські, місцеві

Референдум – форма прямого народовладдя, що полягає у прийнятті громадянами шляхом голосування рішень загальнодержавного чи місцевого значення. Територія проведення: загальнодержавний чи місцевий

Інші форми безпосередньої демократії:
- загальні збори громадян за місцем проживання;
- народні законодавчі ініціативи

? Перевірте себе

На підставі Розділу III Конституції України та вищевикладеного матеріалу заповніть порівняльну таблицю «Вибори та референдум як форми прямого народовладдя». Підберіть самостійно критерії для порівняння цих двох понять.

Критерії для порівняння	Вибори	Референдум

Буква закону

Конституція України

Ст. 70. Право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років.

http://shkilniypidruc.ooz.ru

Ст. 71. Вибори до органів державної влади та органів місце вого самоврядування є вільними і відбуваються на основі за гального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Виборцям гарантується вільне волевиявлення.

Ст. 72. Всеукраїнський референдум призначається Верхов ною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, встановлених цією Конституцією.

Всеукраїнський референдум проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.

Ст. 73. Виключно всеукраїнським референдумом вирішу ються питання про зміну території України.

Ст. 74. Референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків, бюджету та амністії.

2. Що таке самоврядування

Місцеве самоврядування – це продукт тривалого розвитку людської цивілізації, його витоки сягають до державницького періоду.

Буква закону

Європейська хартія місцевого самоврядування

Місцеве самоврядування означає право і спроможність місцевих властей, у межах закону, здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою публічних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення.

Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Це положення ніяким чином не заважає використанню зборів громадян, референдумів чи будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом.

Основними функціями місцевого самоврядування є:

- залучення населення до участі у вирішенні питань місцевого та загальнодержавного значення;
- володіння, використання та управління комунальною власністю;
- забезпечення комплексного соціально-економічного та культурного розвитку відповідної території;

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

- надання соціальних послуг населенню;
- забезпечення законності, громадської безпеки, правопорядку та інші.

Для допитливих (з історії поняття)

Місцеве самоврядування в Україні має давні традиції. Так, іще за часів Київської Русі набуло розвитку громадівське самоврядування, в основу якого було покладено виробничу й територіальну ознаки – громади. Територіальне громадівське самоврядування базувалося на звичаєвому праві та знаходило свій прояв у *народних вічах*. Суб'єктом міського самоврядування виступала міська громада, а сільського – сільська громада (верв).

Новою сторінкою в історії місцевого самоврядування в Україні стало магдебурзьке право, яке почало поширюватися на українські міста від середини XVI ст. Воно передбачало скасування звичаєвих норм, виведення міста з-під юрисдикції місцевої державної адміністрації та запровадження власного органу міського самоврядування – магістрату. Українському місту Сянок було дароване магдебурзьке право галицьким князем Болеславом-Юрієм у 1339 р., 1356 р. його отримав Львів, а 1374 р. – Кам'янець-Подільський.

Територіальну громаду

Органи і посадових осіб місцевого самоврядування

Органи самоорганізації населення

Система місцевого самоврядування охоплює

Працюємо разом

Розгляньте статті з місцевих газет, у яких відображаються проблеми вашого населеного пункту. Виділіть і запишіть на дошці 4–5 проблем, які, на ваш погляд, є найбільш актуальними.

Проаналізуйте проблеми за планом:

1. Причини проблеми.
2. Шляхи вирішення: а) за допомогою держави, б) зусиллями громади, в) особистим вкладом учнівського колективу.
3. Час, за який дану проблему можна розв'язати.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

3. Громадські об'єднання та дитячі організації

Норма закону

***Об'єднання громадян** – це добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод.*

Буква закону

Конституція України

Ст. 36. **Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.**

Перевірте себе

Дайте відповіді на запитання.

1. **На які види об'єднань громадян вказує стаття Конституції?**
2. **Як ви гадаєте, що буде основним критерієм поділу об'єднань громадян на політичні партії та громадські організації?**
3. **Наведіть приклади політичних партій, що діють сьогодні в Україні.**
4. **Чи знаєте ви, які громадські організації працюють у вашому регіоні? Назвіть мету їх діяльності.**

Норма закону

***Громадська організація** – це об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших суспільних інтересів.*

***Дитячі громадські організації** – це об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів та соціальне становлення як повноправних членів суспільства.*

Особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності цих організацій та державні гарантії забезпечення їх діяльності визначає Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації».

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

4. Демократія у шкільному житті

Працюємо разом

Створіть проект шкільного учнівського самоврядування. Презентуйте своє бачення діяльності учнівського самоврядування, проаналізуйте слабкі й сильні сторони ваших проектів. Виберіть найкращий. Із презентацією проекту виступіть на шкільній раді.

Домашнє завдання

Закінчіть роботу, почату у завданні на с. 81. Виберіть представників з кожної групи, яким делегуєте повноваження ознайомити місцеву раду із запропонованими пропозиціями.

Запитання і завдання для тематичного оцінювання

І РІВЕНЬ

1. Дайте визначення поняттю «права людини».
2. Чи тотожні поняття «права» й «свободи»?
3. Які ви знаєте міжнародні документи з прав людини і прав дитини?
4. Чому права дитини виділені в окрему категорію прав?
5. Які органи і організації покликані захищати права і свободи людини?
6. Дайте визначення поняття «громадянство».
7. Чим відрізняється юридичний статус громадянина, іноземця, особи без громадянства?
8. Які ви знаєте підстави набуття громадянства України?
9. Які існують підстави припинення громадянства України?
10. Назвіть основні права і свободи людини та громадянина.
11. Поясніть юридичний зміст конституційного права на освіту.
12. Опишіть конституційні обов'язки громадян України.
13. Наведіть приклади навчальних закладів, у яких можна здобути середню освіту.
14. Назвіть учасників навчально-виховного процесу.
15. Опишіть окремі права та обов'язки учнів.
16. Назвіть обов'язки батьків як учасників навчально-виховного процесу.
17. Поясніть поняття «демократія».
18. Розкажіть про форми участі громадян у житті демократичної держави.
19. Що означає термін «самоврядування»?
20. Наведіть приклади дитячих і громадських організацій в Україні.
21. Розкажіть про діяльність дитячої організації у вашій школі, місті чи селі.

http://shkilniypidruc.uaz.ru

22. Назвіть міжнародні організації, що опікуються станом прав людини.
23. Дайте визначення терміна «обов'язки людини».
24. Назвіть форми народного волевиявлення за Конституцією України.

II РІВЕНЬ

1. Заповніть порівняльну таблицю деяких типів загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти України

Типи навчальних закладів						
Загальноосвітні навчальні заклади					Інші навчальні заклади	
Критерії для порівняння	Середня загально-освітня школа	Ліцей	Гімназія	Колегіум	Позашкільний навчально-виховний заклад	Професійно-технічний навчальний заклад
Ступені						
Напрямок підготовки						

2. Знайдіть помилки

- Основними принципами освіти в Україні є оптимізм, науковість та самодостатність.
- 10 грудня 1966 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Загальну хартію прав людини.
- Школа соціальної реабілітації – це загальноосвітній навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги.
- Учителі мають право брати участь у предметних олімпіадах, конкурсах, турнірах тощо.
- Декларація про права дитини була прийнята 20 листопада 1989 р.
- Права і свободи людини і громадянина захищаються житлово-комунальними службами. Кожному гарантується право на оскарження в житлово-комунальній конторі рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади.
- Свобода – це визначена законом міра можливої поведінки особи.
- Учні зобов'язані захищати учителів від будь-яких форм психічного впливу.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

3. Прочитайте уривки з казок. Проаналізуйте їх з точки зору права, спираючись на правові документи. Заповніть таблицю.

Уривки з казок	Які права дитини були порушені згідно з Конвенцією про права дитини
– Попелюшко! Знову сидиш. Підлогу не підмела, вогонь не розпалила, грядки не скопала. Донечки, мої ріднесенькі! Пташенята ви мої! Вже прокинулися? Як вам спалося, любі донечки? – Снідати ще не кликали? – Зараз дам вам чаю! Попелюшко, неси чай. – Ой, як мої сестри схожі на свою матір: і обличчям, і вдачею. Усе їм не так, як і їй. І вони мене не люблять? Мачуха змушує виконувати всю важку роботу – чистити казани і каструлі, мити східці, прибирати в кімнатах. І хоч як би я не старалася, ніхто мене не похвалить.	
Давно колись жила маленька принцеса на ім'я Білосніжка. Вона була лагідна, добра і гарна. Жила вона зі злою мачухою – королевою. Остання крім себе нікого не любила і вважала себе найвродливішою та найрозумнішою у всьому королівстві. Кожного ранку вона брала в руки своє чарівне дзеркальце й запитувала його: – Чи ж я в світі наймиліша, найгарніша, найрозумніша? Дзеркало відповідало їй, що вона наймиліша, найгарніша й найрозумніша. Але одного разу воно відповіло: – Ти чудова, слів немає, Але є у нашім краї Диво справжнє – гарне й ніжне. І це диво – Білосніжка. І тоді покликала королева вірного слугу: – Заведи принцесу в хащу, В темряві одну залиш. Там страшні у звірів пащі – Їй додому не прийти.	

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Продовження таблиці

Уривки з казок	Які права дитини були порушені згідно з Конвенцією про права дитини
– Людина! Людське дитинча. Дивись! – вигукнув Батько Вовк, клацнувши зубами. Просто перед ними, вхопившись за найнижчу гілочку, стояла гола смаглява дитина, що тільки-но починала ходити, – ніколи ще до вовчого лігва не приходила (та ще вночі!) така слабенька й така ніжна крихітка. Дитина глянула в очі Батькові Вовкові і засміялась.	

III РІВЕНЬ

1. Проведіть правовий турнір, об'єднавшись у три команди по п'ять осіб. Теми для обговорення:

- Є два погляди на суть прав людини: «права людині надає держава» і «людина наділена правами від народження». Які принципи взаємовідносин між особою, державою і суспільством з цього випливають?
- У державі повинно здійснюватися правління законів чи правління людей?
- Існує думка, що навіть у найдемократичнішій державі не існує істинного народовладдя, а лише волевиявлення народу. Якою є ваша точка зору?
- Як ви ставитеся до думки: «Ніхто не отримав від природи права розпоряджатися іншими»?

Правовий раунд проведіть у три раунди. У кожному з них команда виступить в одній із трьох ролей: Доповідач, Опонент, Рецензент. Кожний учасник команди протягом одного правового раунду має право виступати тільки в одній ролі та брати участь у полеміці, відповідати та ставити запитання. Запитання, які ставить інша сторона, повинні бути уточнюючими і стосуватися тільки змісту теми, яка обговорюється. Відповідає на запитання Доповідач або член його команди (з дозволу ведучого). Правила турніру подаються у відповідності з правилами проведення Всеукраїнських турнірів юних правознавців.

Регламент правового раунду

1. Опонент викликає Доповідача на завдання – 1 хв.
2. Доповідач приймає чи відхиляє виклик – 1 хв.
3. Підготовка до доповіді – 2 хв.
4. Доповідь – 5 хв.
5. Запитання Опонента до відповіді Доповідача – 2 хв.
6. Підготовка до опонування – 2 хв.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

7. Опонування – 4 хв.
8. Запитання Рецензента до Доповідача і Опонента, їхні відповіді – 3 хв.
9. Підготовка до рецензування – 2 хв.
10. Рецензування відповідей Доповідача й Опонента – 3 хв.
11. Загальна полеміка – 3 хв.
12. Заключне слово Доповідача – 1 хв.
13. Заключне слово Опонента – 1 хв.
14. Заключне слово Рецензента – 1 хв.
15. Запитання журі – 2 хв.
16. Виставлення оцінок – 2 хв.
17. Слово журі – 3 хв.

Виступи команд протягом правового раунду

Доповідач викладає суть вирішення завдання, акцентуючи увагу на нових наукових підходах у правознавстві, трактуванні того чи іншого факту, події. Доповідач має право не відповідати на запитання Опонента до початку обговорення, а також на запитання, на які вже була дана відповідь, та некоректні запитання або такі, що виходять за рамки наукової дискусії з даного завдання.

Опонент висловлює критичні зауваження до доповіді, вказує на її позитивні сторони, виявляє помилки у висвітленні даної проблеми. Опонент не має права висвітлювати своє вирішення завдання, але може вказати на недоліки в доповіді, спираючись на матеріал, який він використовував у вирішенні цієї задачі. Опонент повинен формулювати свої запитання у ввічливій, коректній формі, повторювати й уточнювати свої запитання на прохання Доповідача та журі. Під час полеміки обговорюється висвітлення завдання Доповідачем.

Рецензент дає коротку оцінку виступам Доповідача.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Розділ 3

ТИ І ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ

§ 13. Що таке право власності

Наші очікування

- Пояснювати юридичний зміст права власності.
- Розрізняти форми власності, наводити приклади права володіння, користування, розпорядження майном.
- Характеризувати підстави набуття права власності, ілюструвати їх прикладами.
- Розповідати, якими правами наділені неповнолітні власники.

Проблемне питання

Прочитайте уривок із «Слова о полку Ігоревім»: «І сказав брат братові: "Се моє і се моє теж"».

Про яке право заявляє один із братів?

Які соціально-економічні права людини й громадянина гарантує Конституція України?

Як ви вважаєте, яке з перерахованих вами прав має найдавнішу історію?

1. Що таке право власності

Право власності є центральним поняттям у цивільному праві. Визначення цього терміна є неоднозначним. Право власності визначають як повне й абсолютне панування особи над річчю та як відносини осіб з приводу речі.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Право власності, з економічної точки зору, виражає приналежність матеріальних благ конкретним особам, поділ на «моє» і «чуже».

В юридичному розумінні змістом поняття «власність» є повноваження конкретної особи – власника – володіти, користуватися та розпоряджатися конкретними благами в межах, визначених законом.

Буква закону

Ст. 41 Конституції України. Кожен має право *володіти, користуватися і розпоряджатися* своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Зміст права власності – володіння, користування і розпорядження. Власникові належать всі три правомірності щодо свого майна. Ті особи, що здійснюють тільки право володіння та право розпорядження майном, не є власниками.

Юридично закріплена можливість фактично панувати над річчю (майном)	Юридично закріплена можливість використовувати корисні якості речі (майна)	Юридично закріплена можливість встановлювати, змінювати, припиняти існування речі
Право володіння	Право користування	Право розпорядження

Працюємо разом

1. Використовуючи метод «уявний мікрофон», сконструюйте визначення терміна «право власності» за схемою й запитаннями:

Право власності – це врегульовані законом ____ (що?), що виникають з приводу

? ? ?

http://shkilniypidruc.uz.ru

Який спектр відносин регламентує дане поняття?

Якими нормативно-правовими актами регулюються ці відносини?

Які правомірності складають зміст права власності?

2. Виконайте завдання за алгоритмом:

- розгляньте всі малюнки та поміркуйте, з якими поняттями асоціюються у вас ці зображення;

- обговоріть, за якими ознаками ви зробили висновок, що на схемі зображено володіння, користування або розпорядження;
- придумайте і розіграйте у ролях ситуацію, яка б ілюструвала одне поняття;
- презентуйте вашу ситуацію, а інші учні повинні вгадати термін та назвати його ознаки.

2. Які форми власності є в Україні

Буква закону

Ст. 41 Конституції України. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Законодавством України передбачено такі основні форми власності, як державна, комунальна та приватна. Всі форми власності є рівноправними. Право власності охороняється законом.

У *державній власності* є майно, в тому числі грошові кошти. Від імені та в інтересах держави право власності здійснюють відповідні органи державної влади.

Державною власністю є майно, належне державі, що забезпечує діяльність Верховної Ради України, Президента Укра-

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

їни, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади, установ і закладів, що фінансуються з держбюджету. В державній власності може бути будь-яке майно без жодних обмежень.

Держава безпосередньо не може здійснювати функції власника. Для цього вона створює відповідні органи державної влади, які здійснюють право власності від імені та в інтересах держави.

У *комунальній власності* є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить територіальній громаді. Управління майном, що є у комунальній власності, здійснюють безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування.

Буква закону

Ст. 142 Конституції України. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Приватною власністю в Україні є власність фізичних та юридичних осіб. Її об'єктами можуть бути будь-які цінності як споживчого, так і виробничого призначення (за винятком тих, що вилучені із цивільного обороту), а також об'єкти інтелектуальної власності. Склад, кількість та вартість майна, яке може бути у власності фізичних та юридичних осіб, не є обмеженими. Законом може бути встановлено обмеження розміру земельної ділянки, яка належить фізичній та юридичній особі.

http://shkilniypidruc.uaoz.ru

Працюємо разом

Заповніть таблицю.

Критерії для порівняння	Форми власності		
	Державна	Комунальна	Приватна
Суб'єкти права власності			Фізичні та юридичні особи
Об'єкти права власності		Рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що знаходяться на території відповідних адміністративних одиниць, за винятком того, що є майном інших власників	
Хто здійснює управління майном певного суб'єкта права власності	Від імені та в інтересах держави право власності здійснюють органи державної влади		
Приклади з конкретним зазначенням суб'єкта та об'єкта права власності			

3. Як реалізувати право власності

Для допитливих (з історії поняття)

Право власності пройшло досить складну еволюцію. За первісних часів приватної власності не існувало, майно належало всьому племені. З моменту формування приватної власності виникла необхідність у формуванні апарату, який би її захищав, що й призвело до появи держави і права. Але рабовласницький період

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

характеризувався існуванням досить вузького кола власників. У Середньовіччі категорія залежних селян відрізнялася від рабів тим, що формально вони мали дім, землю, інвентар, худобу тощо. На сьогодні власність є правом усіх фізичних і юридичних осіб, якщо вона набута на підставах, не заборонених законом.

Буква закону

Ст. 328 Цивільного кодексу України. Підстави набуття права власності.

1. Право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів.

2. Право власності вважається набутим правомірно, якщо інше не випливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом.

Право власності може виникати за наявності певних юридичних фактів, що поділяються на первісні та похідні.

За **первісних** підстав право власності на річ виникає вперше або незалежно від волі попередніх власників

- Новостворене майно
- Привласнення загальнодоступних дарів природи
- Бездоглядна домашня тварина

За **похідних** підстав право власності на річ виникає за волею попереднього власника

- Купівля-продаж
- Обмін
- Отримання у спадок

Перевірте себе

Заповніть таблицю.

Підстава набуття права власності	Життєва ситуація
	15-річний Василь вночі впіймав у ставку щуку вагою сім кілограмів.
	Андрій віддав раритетний диск однокласнику, за що отримав від нього збірку журналів 2008 р.

http://shkilniypidruc.ozz.ru

Продовження таблиці

Підстава набуття права власності	Життєва ситуація
	Катерина принесла додому маленьке кошеня, яке мявчало на сусідній вулиці
	На свій день народження Артем отримав від батьків спортивний велосипед
	Під час літніх канікул Євген, працюючи по 12 годин на добу, зробив за власними розрахунками барометр, що досить точно передбачав зміни погоди

4. Якими правами наділені неповнолітні власники

Обсяг цивільних прав фізичної особи залежить від виду дієздатності.

Норма закону

Ст. 30 Цивільного кодексу України. Цивільною дієздатністю фізичної особи є:

- **її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав;**
- **самостійно їх здійснювати;**
- **здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки;**
- **самостійно їх виконувати;**
- **нести відповідальність у разі їх невиконання.**

Цивільна дієздатність настає по досягненні особою визначеного законом віку. У цивільному праві розрізняють фізичних осіб залежно від обсягу їхньої дієздатності.

Для допитливих

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Надання цього виду дієздатності проводиться за рішенням органу опіки і піклування за заявою заінтересованої особи, за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.

Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і яка бажає займатися підприємницькою

http://shkilnypidruc.ucoz.ru/

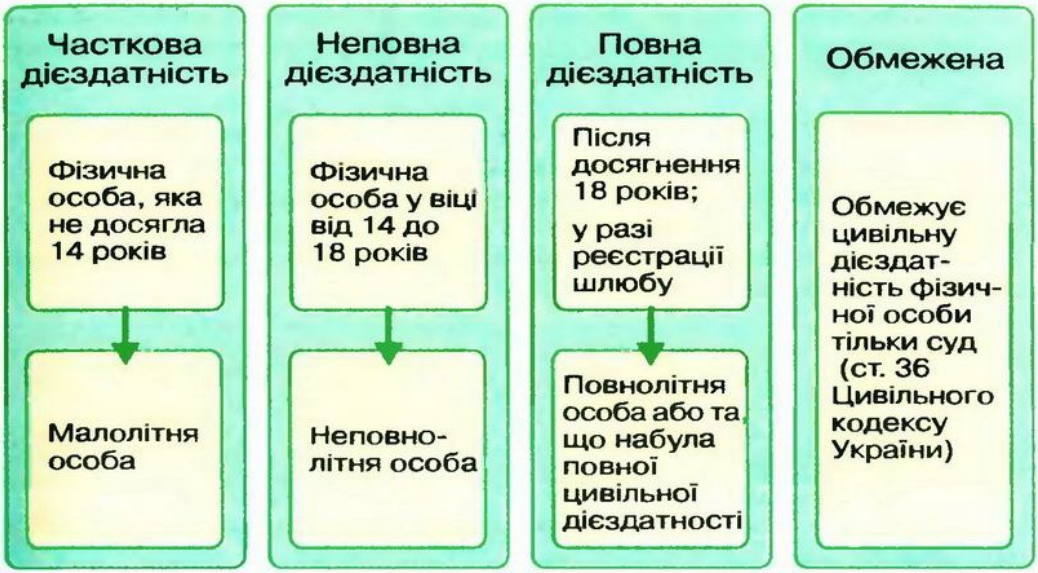

діяльністю. За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець.

У неповнолітніх власників залишаються ті права, які вони мали як малолітні, а саме:

- самостійно *вчиняти дрібні побутові правочини* (з цим поняттям ви можете ознайомитися в наступному параграфі, правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість);
- *здійснювати особисті немайнові права* на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Крім того, неповнолітні особи мають право:

- самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;
- самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності;
- бути учасником (засновником) юридичних осіб;
- самостійно укладати договір банківського вкладу та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я;
- неповнолітня особа вчиняє інші правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника. З наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обме-

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

жити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити її цього права.

Перевірте себе

Визначте серед поданих нижче ситуацій ті, де малолітні (неповнолітні) особи мають право самі розпорядитися своєю власністю, і ті, де потрібна згода батьків.

Після закінчення роботи зробіть взаємоперевірку, спираючись на нормативно-правову базу.

Номер ситуації, де малолітні (неповнолітні) особи можуть самі розпоряджатися своєю власністю, здійснювати правочини	Номер ситуації, де потрібна згода батьків для розпорядження своєю власністю або для здійснення правочинів
№	№

Ситуації.

1. 15-річний Данило, отримавши стипендію, купив мобільний телефон.
2. 11-річний Андрій подарував своїй тітці автомобіль, який він отримав у спадок від діда.
3. 14-річний Володимир обміняв велосипед, що був подарований йому на Новий рік бабусею, на колекцію CD-дисків.
4. 10-річна Оленка віддала гроші, що були подаровані їй, у Фонд допомоги країнам Африки.
5. 16-річний Артем на отримані за винахід гроші купив квартиру.

Домашнє завдання

15-річна Світлана на зароблені під час літніх канікул гроші купила собі золоті сережки, а на отримані в дарунок від бабусі 200 гривень купила золоту каблучку. Через деякий час вона продала сережки своїй подрузі – 18-річній Ользі. Батьки Світлани, дізнавшись про це, звернулися з позовом про визнання всіх правочинів недійсними.

Дайте правову оцінку ситуації за поданим нижче алгоритмом:

- Скільки було вчинено правочинів?
- На вчинення яких правочинів достатньо обсягу цивільної дієздатності Світлани, а на здійснення яких їй потрібна згода батьків?
- Яке рішення ухвалить суд у кожному окремому випадку?
- Зробіть загальний висновок щодо цієї життєвої ситуації, враховуючи моральний бік справи.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

§ 14. Які договори є цивільно-правовими

Наші очікування

- Пояснювати, що таке договір, називати види цивільно-правових договорів.
- Розповідати, хто і як укладає договори.
- Аналізувати зразок типового договору, з'ясовуючи його предмет, сторони та зміст.
- Розв'язувати ситуації, що можуть виникнути при укладанні договорів неповнолітніми особами.

1. Які договори є цивільно-правовими

Для допитливих (з історії поняття)

Дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, називається *правочином*. Він є найпоширенішою підставою виникнення цивільних прав та обов'язків. Поняття «правочин» є суто українським терміном, який раніше використовувався в українському законодавстві 20–30-х років XX ст. та є повністю тотожним з терміном «угода», що використовувався в Цивільному кодексі 1963 р.

Це поняття є більш широким, ніж поняття «договір». Правочини можуть бути односторонніми (наприклад, заповіт, публічна обіцянка винагороди, доручення) та дво- чи багатосторонніми (наприклад, договір купівлі-продажу). Саме дво- чи багатосторонні правочини носять назву *договорів*. Для їх здійснення потрібна погоджена дія двох або більше сторін. Правочини ви будете більш детально вивчати пізніше, а в цьому році ознайомитеся з видами цивільно-правових договорів.

Найпоширенішою підставою виникнення зобов'язань є договір.

Норма закону

***Договір** – погоджене волевиявлення двох або більше осіб, спрямоване на встановлення, зміну чи припинення цивільних правовідносин.*

Для вчинення договорів необхідні не тільки вольові дії сторін, а й погодженість цих дій, яка досягається завдяки домовленості. Існують односторонні договори, де одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною, а та, у свою чергу, наділяється лише правом вимоги. Але більшість договорів є двосторонніми, наприклад договір міни, майнового найму. Для вчинення багатостороннього правочину необхідні погоджені

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

вольові дії трьох або більше сторін, спрямовані на його вчинення (наприклад, договір про спільну діяльність, засновницький договір).

При характеристиці договорів їх класифікують за такими ознаками:

Залежно від **форми**	Залежно від **змісту**	Залежно від **строку**, на який договір укладено
• Усні • Письмові прості • Письмові нотаріально посвідчені	• Купівлі-продажу • Дарування • Довічного утримання • Найму (оренди) • Позички • Підряду • Зберігання • Страхування • Доручення та інші	• Строкові • Безстрокові

Працюємо разом

Виконайте завдання за алгоритмом:

- знайдіть визначення обраного вами договору в рубриці «Буква закону»;
- з'ясуйте за визначенням сторони конкретного договору;
- заповніть рядки у таблиці на дошці (таблиця повинна бути зображена на дошці і в зошитах);
- після того як таблиця буде заповнена, перевірте правильність виконання завдання з парою, що сидить позаду вас («ефект доміно»);
- користуючись макетом та складеною таблицею, сконструюйте визначення двох-трьох договорів;
- перевірте правильність моделювання визначення за статтями Цивільного кодексу.

Назва цивільно-правового договору	Одна сторона	Друга сторона
Купівля-продаж		
Міна		
Дарування		
Рента		

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Продовження таблиці

Назва цивільно-правового договору	Одна сторона	Друга сторона
Довічне утримання (догляд)		
Найм (оренда)		
Позичка		
Підряд		
Послуги		
Купівля-продаж		
Перевезення		
Зберігання		
Позика		

Макет для конструювання визначення договору

Буква закону

Цивільний кодекс України

Ст. 655. За договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

Ст. 715. За договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар. Кожна із сторін договору міни є продавцем того товару, який він передає в обмін, і покупцем того товару, який він одержує взамін.

Ст. 717. За договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.

Ст. 731. За договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично

http://shkilniypidruc.poz.ru

виплачувати одержувачеві ренту у формі певної грошової суми або в іншій формі.

Ст. 744. За договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядати довічно.

Ст. 759. За договором найму (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк.

Ст. 827. За договором позички одна сторона (позичкодавець) безоплатно передає або зобов'язується передати другій стороні (користувачеві) річ для користування протягом встановленого строку.

Ст. 837. За договором підряду одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу.

Ст. 901. За договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Ст. 909. За договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Ст. 936. За договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності.

Ст. 1046. За договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду та такої ж якості.

2. Як укласти договір

Оскільки договір є спільним волевиявленням двох чи більше осіб, його укладення починається з пропозиції однієї сторони *(оферти)* укласти договір і прийняти пропозиції другої сто-

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

рони *(акцепту)*. Сторона, що зробила пропозицію, називається *оферентом*, а сторона, яка прийняла її, – *акцептантом*.

Для того щоб договір був дійсним, потрібно додержуватися деяких умов:

- особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності;
- договір повинен мати форму, яка передбачена законом (усна, письмова, письмова нотаріально посвідчена, а для деяких видів договорів передбачена ще й державна реєстрація);
- волевиявлення учасника має бути вільним і відповідати його внутрішній волі.

Буква закону

Ст. 638 Цивільного кодексу України. Укладення договору.

Договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди.

Сторони є вільними в укладенні договору та визначенні умов договору з урахуванням вимог Цивільного кодексу, інших актів цивільного законодавства, вимог розумності та справедливості.

Зміст договору становлять ті умови, на яких укладена відповідна угода сторін. Серед цих умов розрізняють ті, що визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та ті, що є обов'язковими відповідно до цивільного законодавства.

Моментом укладання договору вважається одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Якщо відповідно до акту цивільного законодавства для укладання договору необхідне також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення певної дії. Договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення або державної реєстрації, а в разі необхідності і нотаріального посвідчення, і державної реєстрації – з моменту державної реєстрації.

Працюємо разом

Проаналізуйте зразок типового договору щодо його предмета, сторін та змісту. Змоделюйте процедуру укладання договору та презентуйте свою роботу.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Договір безпроцентної позики

м. _____ ___ _____ 200_ р.

_____ (далі – Позикодавець)
(назва підприємства, установи, організації)

в особі _____,
(посада, П. І. Б.)

діючого на підставі _____, з однієї сторони,

і _____ (далі – Позичальник)
(назва підприємства, установи, організації)

в особі _____,
(посада, П. І. Б.)

з іншої сторони, уклали цей договір позики (далі – Договір) про нижченаведене:

1. ПРЕДМЕТ ДОГОВОРУ

1.1. За цим Договором Позикодавець передає у власність Позичальнику грошові кошти в розмірі, установленому Договором, а Позичальник зобов'язується повернути їх Позикодавцю.

2. СУМА ПОЗИКИ ТА ПРОЦЕНТІВ

2.1. Сума позики за Договором становить _____ _____(_____) грн.

2.2. За цим Договором проценти не нараховуються та не сплачуються.

3. ПОРЯДОК НАДАННЯ ПОЗИКИ

3.1. Позикодавець перераховує суму позики в безготівковому порядку на поточний рахунок Позичальника.

4. СТРОК ПОВЕРНЕННЯ ПОЗИКИ

4.1. Строк повернення позики становить _____ календарних _____ з моменту надання суми позики.

5. ПОРЯДОК ПОВЕРНЕННЯ СУМИ ПОЗИКИ

5.1. Позичальник зобов'язаний повернути суму позики в останній день строку, встановленого в п. 4.1 цього Договору.

5.2. Сума позики підлягає поверненню шляхом її перерахування на поточний рахунок Позикодавця.

5.3. Днем повернення позики вважається день зарахування суми позики на поточний рахунок Позикодавця.

6. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЗИЧАЛЬНИКА

6.1. При простроченні повернення позики Позичальник сплачує штраф у розмірі ___ % від неповерненої суми позики.

6.2. При простроченні повернення позики Позичальник додатково до штрафу, передбаченого п. 6.1 Договору, сплачує

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

проценти в розмірі ___ % річних, виходячи з неповерненої суми за весь строк прострочення. При цьому Позичальник зобов'язаний повернути суму позики, збільшену з урахуванням індексу інфляції за весь строк прострочення.

7. СТРОК ДІЇ ДОГОВОРУ ТА ІНШІ УМОВИ

7.1. Цей Договір набуває чинності з моменту надання Позикодавцем суми позики Позичальнику та діє до повного виконання Позичальником своїх зобов'язань за Договором.

7.2. Строк повернення позики, установлений в п. 4.1, може бути продовжений за погодженням сторін, що оформляється додатковою угодою до Договору.

8. РЕКВІЗИТИ І ПІДПИСИ СТОРІН

Позикодавець	Позичальник
_____	_____
_____/_____/	_____/_____/
(підпис) М. П.	(підпис) М. П.

3. Які договори можуть укладати неповнолітні

Фізичні особи у віці від 14 до 18 років мають право на укладення договорів. Неповнолітні можуть самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним ними на своє ім'я. Це означає, що вони, крім дрібних побутових правочинів (наприклад, купівлі 1 кг цукерок, зошитів, м'яча, компакт-диску; дарування іграшки, книжки тощо), можуть здійснювати інші. Але цей процес повинен відбуватися за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

На вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

Неповнолітня особа може розпоряджатися грошовими коштами, що внесені іншими особами у фінансову установу на її ім'я, за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

Згода на вчинення неповнолітньою особою правочину має бути одержана від будь-кого з батьків (усиновлювачів). У разі заперечення того з батьків (усиновлювачів), з яким проживає неповнолітня особа, правочин може бути здійснений з дозволу органу опіки та піклування.

За наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може

http://shkilniypidruchnyk.z.ru

обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити її цього права. Суд скасує своє рішення про обмеження або позбавлення цього права, якщо відпали обставини, які були підставою для його прийняття.

Якщо ж неповнолітня особа уклала договір, що виходить за межі її цивільної дієздатності, то він може бути визнаний недійсним. Недійсним правочин може бути визнаний лише у судовому порядку. В юридичній науці такі угоди називаються правочинами з недоліками суб'єктного складу.

Буква закону

Ст. 222 Цивільного кодексу України. Правові наслідки вчинення правочину неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності.

1. Правочин, який неповнолітня особа вчинила за межами її цивільної дієздатності без згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника, може бути згодом схвалений ними.

2. Правочин, вчинений неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності без згоди батьків (усиновлювачів), піклувальників, може бути визнаний судом недійсним за позовом заінтересованої особи.

3. Якщо обома сторонами недійсного правочину є неповнолітні особи, то кожна з них зобов'язана повернути другій стороні усе одержане нею за цим правочином у натурі. У разі неможливості повернення одержаного в натурі відшкодовується його вартість за цінами, які існують на момент відшкодування.

Якщо у неповнолітньої особи відсутні кошти, достатні для відшкодування, батьки (усиновлювачі) або піклувальник зобов'язані відшкодувати завдані збитки, якщо вони своєю винною поведінкою сприяли вчиненню правочину або втраті майна, яке було предметом правочину.

Які наслідки буде мати визнання судом правочину недійсним?

Розв'яжіть ситуацію

Спираючись на нормативні документи, дайте обґрунтований правовий аналіз ситуацій.

1. У родині двоє неповнолітніх дітей. Старший син, Ілля, вчиться в 11 класі, а молодша дочка, Світлана, – в 9 класі. Коли батьки поїхали у відрядження на 2 тижні, Ілля подарував другові свій мопед, маючи намір купити мотоцикл, а Світлана обміняла мамину золоту обручку на мобільний телефон.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

2. Анастасія (16 років) працювала реалізатором на ринку й отримувала заробітну плату в приватного підприємця Віктора. Свої гроші вона витрачала на придбання дорогої косметики та парфумів. Мати Анастасії звернулась до роботодавця з вимогою видавати їй заробітну плату дочки, оскільки вона хоче купити їй теплі речі й взуття.

До якого органу повинна була звернутися мати дівчини, щоб вирішити проблему? Яке рішення цей орган повинен прийняти?

Домашнє завдання

Підберіть 1–2 сюжети (до 2 хв) із мультиплікаційних чи художніх фільмів, де відбувається укладання певного договору (наприклад, «Троє з Простоквашино» – оренда корови, «Ну, постривай!» – дарування квітів Зайцеві, «Пригоди капітана Врунгеля» – продаж яєць страуса, «Іван Васильович змінює професію» – придбання запчастин). Підготуйтеся продемонструвати уривок фільму в класі (якщо є технічні можливості) та дайте оцінку додержання норм права при укладанні договору. Висловіть ставлення до важливості дотримання умов цивільно-правових договорів.

§ 15. Як захистити особисті немайнові та майнові права

Наші очікування

- Розрізняти особисті немайнові і майнові права та наводити приклади.
- Називати підстави цивільно-правової відповідальності.
- Складати за зразком позовну заяву і моделювати процедуру захисту цивільних прав у суді.
- Аналізувати правові ситуації щодо цивільної відповідальності малолітніх та неповнолітніх осіб.

1. Як захистити особисті немайнові та майнові права

Цивільно-правові відносини неоднорідні. Серед них розрізняють особисті немайнові та майнові права.

Кожна особа має право на захист свого цивільного права та інтересів у разі їх порушення, невизнання або оскарження.

http://shkilniypidruc.kz.ru

Особисті немайнові права

До них належать ті, що пов'язані з особою, є невіддільними від неї

Наприклад, здоров'я, життя, честь, гідність, ділова репутація, ім'я, авторство, свобода літературної, художньої, наукової творчості, таємниця кореспонденції, вибір роду занять, а також інші блага

Майнові права

Виникають з приводу володіння, користування та розпорядження матеріальними цінностями (майном)

Наприклад, право власності та інші речові права. Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею

Захист цивільних прав

У судовому порядку
Підставою для розгляду судом питання про захист цивільних прав є подання зацікавленою особою позову до суду на іншу особу, тому такі способи захисту називаються позовними. З позовом до суду може звернутися будь-яка зацікавлена особа, що є право- та дієздатною

В адміністративному порядку
- Президент України здійснює захист цивільних прав у межах повноважень, визначених Конституцією.
- Особа має право звернутися за захистом цивільного права до органів прокуратури, державної виконавчої влади або місцевого самоврядування.
- Нотаріуси здійснюють захист шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі

Право на самозахист (необхідну оборону)
Ст. 55 Конституції України. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних дій.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Існують й інші способи захисту цивільних прав. Права можуть захищатись органами опіки та піклування, органами реєстрації актів цивільного стану, комісіями з трудових спорів, громадськими організаціями тощо

Перевірте себе

У яких ситуаціях порушувалися немайнові права, а де відбулося порушення майнових прав. Укажіть конкретну назву права особи, що було порушено.

1. Батько учня 9 класу Миколи у присутності всього класу назвав учительку невдахою за те, що вона викликала його до школи у зв'язку з постійними пропусками занять сином.

2. Постачальник переплутав замовлення й привіз до зоомагазину мішки з кормом для пташок замість корму для котів.

3 Від'їжджаючи у відпустку, подружжя залишило ключі від квартири майстру, домовившись з ним, що за три тижні їхньої відсутності він закінчить ремонт у вітальні. Повернувшись, вони побачили, що роботи ще не розпочалися.**

2. Цивільно-правова відповідальність особи

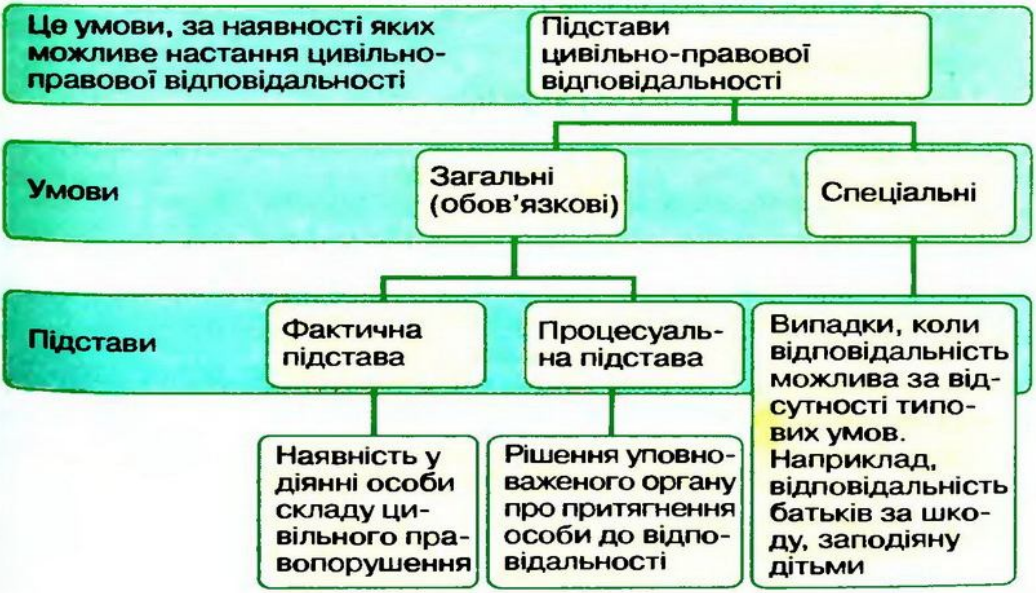

http://shkilniypidruchnyk.z.ru

Норма закону

Цивільно-правова відповідальність – це примусовий захід майнового характеру, що забезпечує відновлення порушених цивільних прав і зумовлює негативні наслідки для порушника з метою його виховання та стимулювання належної поведінки.

Працюємо разом

Складіть за зразком позовну заяву (за бажанням можна взяти іншу ситуацію). По закінченні роботи оберіть Суддю, Позивача, Відповідача, Адвокатів, Свідків позивача, Свідків відповідача, Спостерігачів. Змоделюйте процедуру захисту цивільних прав у суді за складеною позовною заявою.

Зразок позовної заяви

До _____ районного суду

_____обл.

Позивач: _____,
(П.І.Б.)
що проживає за адресою: вул. _____, буд._____ , кв. ___,
м. _____ _____ обл.,
поштовий індекс _____

Відповідач: _____,
(П.І.Б.)
що проживає за адресою: вул. _____, буд.____, кв.___,
м. _____ _____ обл.,
поштовий індекс _____
Ціна позову: _____ грн.

Позовна заява
про визнання недійсним договору дарування

Після смерті чоловіка, яка настала «__» _____ 200_ р., я залишилася проживати одна. Нещодавно мені виповнилося ___ років, я часто хворію і потребую стороннього догляду.

У м. _____ проживає мій онук _____. На початку 200_ р. він запропонував мені свої послуги по забезпеченню мене доглядом, харчуванням, утриманням мого житлового будинку і присадибної ділянки в належному стані. Замість цього він попросив відписати йому належний мені будинок №_ по вул. _____ у м. _____.

Я погодилася і «__» _____ 200_ р. уклала з ним у _____ міській державній нотаріальній конторі договір,

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

тексту якого не читала, вважаючи, що в ньому передбачені всі права й обов'язки, про які ми домовилися.

Перші чотири місяці після укладення договору Відповідач сумлінно виконував свої зобов'язання, а на початку січня цього року припинив забезпечувати мене харчуванням і доглядом і поїхав на роботу до Росії.

Після його від'їзду я знову залишилася проживати одна і вимушена була звернутися по допомогу до своєї двоюрідної сестри _____, яка погодилася доглядати за мною при умові, якщо я укладу з нею договір довічного утримання. Мене це влаштовувало, і я почала збирати документи, необхідні для укладення договору. Під час отримання в бюро технічної інвентаризації м. _____ документів на будинок я дізналася, що фактично між мною і Відповідачем був укладений договір дарування, чого я не бажала.

Згідно з ч. 2 ст. 235 Цивільного кодексу України, якщо правочин був вчинений сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили, відносини сторін регулюються правилами щодо правочину, який сторони насправді вчинили.

Вважаю, що договір дарування, укладений з метою приховати дійсний правочин про довічне утримання, є удаваним правочином.

Зазначені мною обставини зможуть підтвердити свідки _____, _____, _____ та інші.

На підставі викладеного й відповідно до ст. 16, 235, 717 ЦК України, керуючись ч. 1 ст. 88, п. 5 ч. 6 ст. 130 ЦПК України

Прошу:

1. Визнати недійсним договір дарування житлового будинку №_ по вул. _____ у м. _____ _____ обл., укладений «__» _____ 200_ р. між мною та Відповідачем _____ та посвідчений державним нотаріусом _____ міської державної нотаріальної контори.

2. Стягнути з Відповідача на мою користь судові витрати.

3. Під час попереднього судового засідання вирішити питання про виклик до суду свідків:

– _____, що проживає за адресою: вул. _____, буд. __, м. _____ _____ обл.,
– _____, що проживає за адресою: вул. _____, буд. ___, м. _____ _____ обл.,
– _____, що проживає за адресою: вул. _____, буд. ___, м. _____ _____ обл.

http://shkilniypidruchnyk.ru

Додатки:

1. Дві копії договору дарування.
2. Довідка з лікарні.
3. Довідка БТІ.
4. Квитанція про сплату судового збору.
5. Квитанція про оплату витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.
6. Копія позовної заяви.

«__» _____200__р. _____(П.І.Б.)

3. Цивільно-правова відповідальність малолітніх та неповнолітніх осіб

Відповідальність осіб, що не досягли повноліття, залежить від їх віку. *Малолітні особи* не є суб'єктами цивільно-правової відповідальності, оскільки вони частково дієздатні.

Буква закону

Цивільний кодекс України

Ст. 31. Часткова цивільна дієздатність фізичної особи, яка не досягла 14 років.

Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду.

Ст. 1178. Відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою.

Шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, – якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою.

Якщо малолітня особа завдала шкоди під час перебування під наглядом навчального закладу, закладу охорони здоров'я чи іншого закладу, що зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, а також під наглядом особи, яка здійснює нагляд за малолітньою особою на підставі договору, ці заклади та особа зобов'язані відшкодувати шкоду, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини.

Неповнолітні, хоча є особами з неповною дієздатністю, за заподіяну шкоду відповідають на загальних підставах. Тобто відшкодовують її у повному обсязі, якщо не доведуть, що шкода заподіяна не з їх вини. У разі відсутності у неповнолітньої

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками або особами, що їх замінюють, якщо вони не доведуть, що шкода була завдана не з їхньої вини.

Обов'язок батьків та осіб, що їх замінюють, відшкодувати шкоду припиняється після досягнення особою, яка завдала шкоди, повноліття або коли вона до досягнення повноліття стане власником майна, достатнього для відшкодування шкоди.

Розв'яжіть ситуацію

13-річний Віктор, що проживав з бабусею, зрізав ялинку на центральній площі міста для того, щоб прикрасити домівку на свято Нового року. Під час транспортування ялинки він був затриманий нарядом міліції.

Чи буде нести відповідальність Віктор? Хто буде нести відповідальність у тому випадку, якщо мати Віктора відмовиться сплатити штраф, обґрунтовуючи це тим, що син проживає з бабусею.

Домашнє завдання

Підготуйте бесіду про цивільно-правову відповідальність малолітніх та неповнолітніх (складіть тезисний план).

§ 16. Як успадкувати майно

Наші очікування

- Пояснювати терміни «спадкодавець», «спадкоємець», «заповіт».
- Називати умови дійсності заповіту.
- Описувати порядок спадкування за законом та порядок отримання спадщини.
- Аналізувати правові ситуації, що регулюються нормами спадкового права.

Проблемне питання

- Поясніть афоризм: «Ніколи не говори, що ти знаєш людину, поки не ділив з нею спадщину».

1. Хто такі спадкодавець і спадкоємець

Відносини, що виникають з приводу реалізації спадкових прав та обов'язків, називають *спадковими правовідносинами*. Спадкові правовідносини регулюються нормами цивільного права.

http://shkilniypidruchnyk.voz.ru

Буква закону

Цивільний кодекс України

Ст. 1216. Поняття спадкування.

Спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

Ст. 1217. Види спадкування.

Спадкування здійснюється за заповітом або за законом.

Перевірте себе

Спираючись на ст. 1216 Цивільного кодексу України, методом «мозкового штурму» сконструюйте визначення терміна *спадкодавець*.

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця:

- **особисті немайнові права;**
- **право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян;**
- **право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим погіршенням здоров'я;**
- **права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом.**

Норма закону

Спадкоємцями можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Спадкоємцями за заповітом можуть бути юридичні особи та інші учасники цивільних відносин.

Право на спадкування виникає у день відкриття спадщини.

Не мають права на спадкування ні за законом, ні за заповітом

- **Особи, що навмисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя.**
- **Особи, які навмисно перешкоджали спадкодавцю скласти заповіт, вносити до нього зміни або скасувати його**

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Не мають права стати спадкоємцями за законом	• Батьки після дитини, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав. • Батьки, повнолітні діти та інші особи, що ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо цю обставину встановлено судом. • Одна після одної особи, шлюб між якими є недійсним або визнаний таким за рішенням суду

2. Що таке заповіт. Як скласти заповіт

Буква закону

Ст. 1233 Цивільного кодексу України. Поняття заповіту.

Заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті.

Заповіт може бути змінений заповідачем у будь-який час, у разі наявності кількох заповітів та наявності розбіжностей між ними діє той, що складено пізніше.

При складанні заповіту потрібно дотримуватися норм, що визначені Цивільним кодексом, інакше він буде вважатися недійсним. *По-перше*, право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. *По-друге*, право на заповіт здійснюється особисто, а вчинення його через представника не допускається. *По-третє*, потрібно дотриматися загальних вимог до форми заповіту.

Загальні вимоги до форми заповіту
Заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складання
Заповіт має бути особисто підписаний заповідачем
Заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами. Нотаріус може за проханням особи записати заповіт з її слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів. У цьому разі заповіт має бути вголос прочитаний заповідачем і підписаний ним

http://shkilniypidruc.uz.ru

Працюємо разом

Складіть заповіт, дотримуючись вимог до його дійсності. Підготуйтеся розіграти у ролях (Заповідач, Нотаріус або Посадова (Службова) особа**, Свідки) процес складання заповіту. Якщо ви бажаєте ускладнити завдання, то замість Нотаріуса введіть у рольову гру Посадову (Службову) особу. Для виконання завдання ви можете скористатися статтями Цивільного кодексу з розташованої нижче рубрики «Буква закону».

Буква закону

Цивільний кодекс України

Ст. 1251. Посвідчення заповіту посадовою, службовою особою органу місцевого самоврядування.

Якщо у населеному пункті немає нотаріуса, заповіт, крім секретного, може бути посвідчений уповноваженою на це посадовою, службовою особою відповідного органу місцевого самоврядування.

Ст. 1252. Посвідчення заповіту іншою посадовою, службовою особою.

Заповіт особи, яка перебуває на лікуванні в лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також особи, яка проживає в будинку для осіб похилого віку та інвалідів, може бути посвідчений головним лікарем, його заступником з медичної частини або черговим лікарем цієї лікарні, госпіталю, іншого стаціонарного закладу охорони здоров'я, а також начальником госпіталю, директором або головним лікарем будинку для осіб похилого віку та інвалідів.

Заповіт особи, яка перебуває під час плавання на морському, річковому судні, що ходить під прапором України, може бути посвідчений капітаном цього судна.

Заповіт особи, яка перебуває в пошуковій або іншій експедиції, може бути посвідчений начальником цієї експедиції.

3. Що таке спадкування за законом

Усе більше людей в Україні користуються правом на складання заповіту. Але як визначити спадкоємців, коли заповіт не був складений? Для вирішення цієї проблеми законодавством передбачене спадкування за законом. При цьому всі спадкоємці поділяються на черги та одержують право на спадкування почергово, тобто кожна наступна черга одержує право на спадкування у разі відсутності жодного із спадкоємців попередньої черги.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Перша черга	Діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки
Друга черга	Рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері
Третя черга	Рідні дядько та тітка спадкодавця
Четверта черга	Особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини
П'ята черга	Інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення

Розв'яжіть ситуацію

Громадянин Т. за життя мав родичів: дружину, двох синів 14 й 17 років, рідного дядька та рідну сестру з племінником. Після його смерті було з'ясовано, що, не дивлячись на постійні погрози синам залишити все майно (квартиру, дачу під Києвом, 2 автомобілі та гуталінову фабрику) племіннику, який завжди вітав його з днем народження, або сусіду В., з яким грали вечорами в доміно, заповіту він не залишив. З'ясуйте коло спадкоємців та визначте, хто і яку частку отримає у спадщині.

4. Як успадкувати майно

Працюємо разом

Зробіть пам'ятку «Як успадкувати майно» для неповнолітньої особи, для малолітньої, для особи, що має повну цивільну дієздатність. Для виконання роботи користуйтесь рубрикою «Буква закону». Після закінчення роботи представте результати у вигляді коментаря до пам'ятки, що буде зображена на ватмані формату А-1, або (за наявністю можливостей) у вигляді мультимедійної презентації.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Буква закону

Цивільний кодекс України

Ст. 1268. Прийняття спадщини.

1. Спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її.

3. Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого ст. 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї.

4. Малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, крім випадків, встановлених частинами другою–четвертою ст. 1273 цього Кодексу.

Ст. 1269. Подання заяви про прийняття спадщини.

1. Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини.

2. Заява про прийняття спадщини подається спадкоємцем особисто.

3. Особа, яка досягла 14 років, має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника.

4. Заяву про прийняття спадщини від імені малолітньої, недієздатної особи подають її батьки (усиновлювачі), опікун.

Ст. 1270. Строки для прийняття спадщини.

Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини.

Ст. 1272. Наслідки пропущення строку для прийняття спадщини.

1. Якщо спадкоємець протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її.

2. За письмовою згодою спадкоємців, які прийняли спадщину, спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може подати заяву про прийняття спадщини до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини.

3. За позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини.

Ст. 1273. Право на відмову від прийняття спадщини.

1. Спадкоємець за заповітом або за законом може відмовитися від прийняття спадщини протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу. Заява про відмову від прийняття спадщини подається до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

3. Неповнолітня особа віком від 14 до 18 років може відмовитися від прийняття спадщини за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника й органу опіки та піклування.

4. Батьки (усиновлювачі), опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування.

Домашнє завдання

1. Дайте визначення поняттям «спадщина», «спадкодавець», «спадкоємець», «заповіт».

2. Заповніть порівняльну таблицю.

Критерії для порівняння	Спадкування за законом	Спадкування за заповітом
Наявність письмового розпорядження		
	У порядку черговості	
Особливість спадкування		Залежить від особистого волевиявлення заповідача, також враховуються права обов'язкових спадкоємців. Ці категорії осіб отримують по половині частки, які б належали кожному з них у разі спадкування і за законом

§ 17. Хто такі споживачі, продавці, виробники, виконавці

Наші очікування

- Розповідати, хто такі споживачі, продавці, виробники, виконавці.
- Називати нормативні акти, коментувати положення, що закріплюють права споживачів.
- Наводити приклади порушення прав споживачів.

http://shkilniypidruc.kiz.ru

1. Хто такі споживачі, продавці, виробники, виконавці

Сьогодні ми вже не уявляємо, як можна обійтися без товарів повсякденного вжитку, які кожного дня купуємо в магазині чи інших місцях. Ми користуємося громадським транспортом й мобільним телефоном, послугами мережі Internet. Усі перелічені випадки вказують на нас, як на суб'єкт правовідносин, де особи виступають у ролі споживача, продавця, виробника чи виконавця.

Працюємо разом

Співставте слова, що означають певну дію, із суб'єктами господарювання чи фізичними особами:

1) надавати послуги;
2) придбати;
3) виробляти;
4) виконувати роботи;
5) замовляти;
6) реалізовувати.

А) споживач;
Б) продавець;
В) виробник;
Г) виконавець.

А) _____; Б) _____;

В) _____; Г) _____ .

Прочитайте наступні визначення й перевірте правильність виконання завдання.

Норма закону

Споживач *– фізична особа, яка придбала, замовила, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.*

Продавець *– суб'єкт господарювання, який згідно з договором реалізує споживачеві товари або пропонує їх до реалізації.*

Виробник *– суб'єкт господарювання, який виробляє товар або заявляє про себе як про виробника товару чи про виготовлення такого товару на замовлення, розміщуючи на товарі та (або) на упаковці чи супровідних документах, що разом з товаром передаються споживачеві, своє найменування (ім'я), торговельну марку.*

Виконавець *– суб'єкт господарювання, який виконує роботи або надає послуги.*

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

2. Які права споживачів закріплені законодавством України

Відносини між споживачами товарів, робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг регулює Закон України «Про захист прав споживачів». Крім того, цей закон:

- встановлює права споживачів;
- визначає механізм їх захисту;
- визначає основи реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів.

Споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають визначені законом права. Розглянемо їх, користуючись схемою.

Захист своїх прав державою

- Держава забезпечує споживачам захист їх прав, надає можливість вільного вибору продукції, здобуття знань і кваліфікації, необхідних для прийняття самостійних рішень під час придбання та використання продукції відповідно до їх потреб, і гарантує придбання або одержання продукції іншими законними способами в обсязі, що забезпечує рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я та життєдіяльності

Належну якість продукції та обслуговування

- Продавець (виробник, виконавець) зобов'язаний передати споживачеві продукцію належної якості, а також надати інформацію про цю продукцію.
- Продавець (виробник, виконавець) на вимогу споживача зобов'язаний надати йому документи, які підтверджують належну якість продукції

Інші права

- Безпека продукції
- Відшкодування шкоди (збитків), завданих дефектною та фальсифікованою продукцією або продукцією неналежної якості, а також майнової та моральної шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією, у випадках, передбачених законодавством
- Звернення до суду та інших уповноважених органів державної влади за захистом порушених прав.
- Об'єднання в громадські організації споживачів

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Розв'яжіть ситуацію

Прочитайте статті Закону України «Про захист прав спожи вачів» та розв'яжіть юридичну ситуацію.

Громадянин С. придбав холодильник. Коли його встановили робітники сервісної служби супермаркету електроніки, він пропрацював 2 години й почав замість замороження продукті їх нагрівати. Громадянин С. викликав представників сервісної служби, які забрали холодильник на ремонт. Крім того, він у письмовій формі почав вимагати, щоб на час ремонту холо дильника йому був наданий товар відповідної марки для корис тування. Адміністрація супермаркету відповіла відмовою. Спо живач подав до суду позов з вимогами надати товар відповідної якості й виплатити неустойку за кожен день затримки. У кого із сторін конфлікту кращі судові перспективи?

Буква закону

Ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів» Права споживача у разі придбання товару неналежної якості.

1. У разі виявлення протягом встановленого гарантійного строку недоліків споживач, у порядку та у строки, що встанов лені законодавством, має право вимагати:

1) пропорційного зменшення ціни;

2) безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк;

3) відшкодування витрат на усунення недоліків товару.

У разі виявлення протягом установленого гарантійного строку істотних недоліків, які виникли з вини виробника това ру (продавця, виконавця), або фальсифікації товару, підтвер джених за необхідності висновком експертизи, споживач в по рядку та у строки, що встановлені законодавством і на підстав обов'язкових для сторін правил чи договору, має право за своїм вибором вимагати від продавця або виробника:

1) розірвання договору та повернення сплаченої за товар гро шової суми;

2) вимагати заміни товару на такий же товар або на анало гічний, з числа наявних у продавця.

6. За наявності товару вимога споживача про його заміну підлягає негайному задоволенню, а в разі виникнення потреби в перевірці якості – протягом 14 днів або за домовленість сторін.

7. Під час заміни товару з недоліками на товар аналогічної марки (моделі, артикулу, модифікації) належної якості, ціна на який змінилася, перерахунок вартості не провадиться.

http://shkilnyypidruc.ucoz.ru

8. У разі придбання споживачем продовольчих товарів неналежної якості продавець зобов'язаний замінити їх на товари належної якості або повернути споживачеві сплачені ним гроші, якщо недоліки виявлено у межах строку придатності.

9. При пред'явленні споживачем вимоги про безоплатне усунення недоліків товару вони повинні бути усунуті протягом 14 днів з дати його пред'явлення або за згодою сторін в інший строк.

На письмову вимогу споживача на час ремонту йому надається (з доставкою) товар аналогічної марки (моделі, артикулу, модифікації) незалежно від моделі. Для цього продавець, виробник зобов'язані створювати обмінний фонд товарів.

За кожен день затримки виконання вимоги про надання товару аналогічної марки та за кожен день затримки усунення недоліків понад установлений строк споживачеві виплачується неустойка відповідно в розмірі одного відсотка вартості товару.

3. Які організації та установи допомагають споживачам у захисті їхніх прав

Працюємо разом

Змоделюйте ситуацію, яка б вимагала подальших дій щодо захисту прав споживача, і розіграйте її за ролями. Запропонуйте після демонстрації умовного «ролику» проаналізувати помилки, допущені споживачем і продавцем.

Під час рольової гри використовуйте зразок скарги (претензії) на випадок порушення ваших прав як споживача.

Зразок скарги

Товариство з обмеженою відповідальністю «Молочні ріки»

вул. Сметанівська, буд. __, м. _____

_____ обл., поштовий індекс _____

р/рахунок № _____ у _____

відділенні _____ України

до

Відкритого акціонерного товариства «_____»

вул. Проїзна, буд. ___, м. _____

_____ обл., поштовий індекс _____

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

СКАРГА

№__ від _____ р. на суму 1250 грн.

_____ року між нами був укладений договір № 8 на перевезення вантажу, згідно з п. 2.5 якого ми зобов'язалися в зазначений вами день перевезти з м. _____до м. _____ 12 045 літрів молока, а ви в десятиденний строк з дня перевезення оплатити нам вартість наданої послуги в сумі 1250 грн.

14 вересня 2003 р. ми виконали взяті на себе зобов'язання, що підтверджується доданими до претензії товарно-транспортними накладними.

Ви ж свої зобов'язання порушили і не оплатили нам встановленої за перевезення плати в сумі 1250 грн.

Вважаємо ваші дії незаконними, оскільки згідно із ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог закону.

На підставі викладеного й відповідно до ст. 526, ч. 1 ст. 909, ч. 1 ст. 916 ЦК України, керуючись ч. 1, 2 ст. 5, ст. 6 ГПК України

ПРОШУ:

перерахувати на наш розрахунковий рахунок №_____ у _____відділенні _____ України встановлену за перевезення плату в сумі 1250 грн.

ДОДАТКИ:

1. Копія договору № 8 від 31.08.03 р.
2. Копії товарно-транспортних накладних №№ 4567908, 4567909, 4567910, 4567911, 4567912 від 14.09.03 р.

«____»_____200__р. _____ (Директор ТОВ «Молочні ріки»)

Проаналізуйте скаргу (претензію). Складіть план черговості зазначених даних, які потрібно занести до скарги.

Пам'ятайте! Скаргу потрібно скласти у двох екземплярах. Один ви передаєте особі, до якої звертаєтесь з претензією, а інший залишає собі. Вимагайте, щоб на вашому екземплярі зазначена особа поставила свій підпис і дату отримання скарги.

Держава дбає про захист прав споживачів. Тому законодавством передбачена діяльність органів влади у сфері захисту прав споживачів. У разі порушення ваших прав у цій сфері ви можете звернутися до вповноважених компетентних органів.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Державний захист прав громадян як споживачів здійснюють наступні органи:

Безпосередньо суд

Споживачі можуть за своїм вибором подати позов до суду за місцем проживання або за місцеперебуванням продавця

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів

Цей орган забезпечує реалізацію державної політики щодо захисту прав споживачів

Місцеві органи самоврядування створюють структурні підрозділи з питань захисту прав споживачів

Ці органи розглядають звернення споживачів, аналізують договори, що укладені продавцями із споживачами та ін.

Інші органи

Органи й установи державного санітарно-епідеміологічного нагляду України, Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації та ін.

Домашнє завдання

Розпитайте членів вашої родини, чи стикалися вони з порушенням прав споживача. Якщо так, то яким чином вони вийшли з цієї ситуації? Чи користувалися вони Законом України «Про захист прав споживачів»?

На підставі розповідей складіть юридичну задачу й запропонуйте її для розв'язання однокласникам.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Розділ 4

ЗАКОНИ В ЖИТТІ ТВОЄЇ СІМ'Ї

§ 18. Що таке сім'я і шлюб

Наші очікування

- Пояснювати поняття «сім'я», «шлюб».
- Розповідати, використовуючи положення статей Сімейного кодексу України, умови укладання шлюбу, зокрема порядок укладання шлюбу неповнолітньою особою.
- Називати окремі особисті немайнові права й обов'язки подружжя і характеризувати їх на конкретних прикладах.
- Аналізувати правові ситуації і пропонувати шляхи їх розв'язання на підставі норм сімейного права.
- Висловлювати думку щодо створення сім'ї.

Проблемне питання

- Назвіть найпоширенішу форму об'єднання людей у спільноти.
- Чи можуть неповнолітні укласти шлюб?

1. Що таке сім'я і шлюб

Сім'я – це найголовніший соціальний інститут суспільства. Вона посідає головне місце в житті людини порівняно з іншими формами людської спільності. Ні коло друзів, ні партійний осередок, ні трудовий колектив не зможуть створити такий затишок й атмосферу любові, захищеності та підтримки, яку мож

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

дати людині сім'я. Сім'я – це маленька святиня для кожного з нас. Вона об'єднує в собі не лише біологічні аспекти продовження роду, але й духовні та матеріальні. З іншого боку, сім'я як цілісна система сама спроможна творити суспільство.

Буква закону

Сімейний кодекс України

Ст. 3. Сім'я.

1. Сім'я є первинним та основним осередком суспільства.

2. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли разом з ними не проживає.

Ст. 21. Поняття шлюбу.

1. Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

2. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя.

http://shkilniypidruchnyk.ru

Для допитливих (з історії поняття)

До початку XX ст. існував релігійний обряд шлюбу, тобто обо в'язковою умовою законного шлюбу була його церковна реєст рація. На підставі декрету Раднаркому України, виданого 20 люто го 1919 р., законним почав визнаватися лише шлюб, зареєстрова ний в державних органах, а церковний не призводив до юридични наслідків. Звідси виникло поняття «цивільний шлюб». Але на побу товому рівні цей термін вживається зі зміненим значенням, тобт такий, що не був зареєстрованим в державних органах реєстрац актів цивільного стану.

З набуттям чинності Сімейного кодексу України держава визна ла існування такого шлюбу, адже ст. 3 п.2 цього Кодексу встанов лює, що сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язан спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки. Щоб не вини кало термінологічної плутанини, законодавцю потрібно визначит поняття проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без офіційно реєстрації, наприклад як «фактичний шлюб».

Перевірте себе

Дайте відповіді на запитання.

1. Що таке шлюб?

2. На яких підставах створюється сім'я?

Працюємо разом

Складіть таблицю. Порівняйте поняття «сім'я» та «шлюб» Критерії для порівняння сформулюйте самостійно й запишіть першу колонку таблиці. Відмінні риси (виберіть із запропоно ваних ознак ті, що характеризують сім'ю) запишіть в другу ко лонку, третю колонку заповніть паралельно з другою, підбира ючи необхідні положення для характеристики шлюбу.

- **Шлюб потребує реєстрації в органах РАЦС.**
- **Проживання у сім'ї не має вікового цензу.**
- **Кількість членів сім'ї не може бути обмеженою.**
- **Проживання сім'єю чоловіка та жінки не є підставою ви никнення прав і обов'язків подружжя.**
- **Сім'я передбачає певну близькість родичів за походжен ням.**
- **Для реєстрації шлюбу необхідно досягти шлюбного віку.**
- **У шлюбі можуть перебувати лише двоє.**
- **Шлюб передбачає виникнення прав та обов'язків по дружжя.**
- **Шлюб неможливий між близькими родичами.**
- **Сім'я не потребує спеціальної процедури реєстрації.**

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Розв'яжіть ситуацію

Громадянин К. подав заяву до державного органу РАЦС про реєстрацію шлюбу з громадянкою Л. Через декілька днів до органу РАЦС прийшла громадянка С. та попросила не реєструвати шлюб громадянина К., оскільки вони проживають з ним разом уже декілька років. Усі сусіди й знайомі вважають їх чоловіком та дружиною, хоча їх шлюб не зареєстрований.

Дайте правовий аналіз ситуації. Чи зміниться ваше рішення, якщо виявиться, що в громадянина К. та громадянки С. є спільна дитина?

2. Як укласти шлюб. Чи можуть неповнолітні укласти шлюб

Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства. Державна реєстрація шлюбу засвідчується свідоцтвом про шлюб, зразок якого затверджує Кабінет Міністрів України.

Умови укладання шлюбу

Досягнення шлюбного віку особами, що реєструють шлюб	• Шлюбний вік для жінки встановлюється 17, а для чоловіка – 18 років. • За заявою особи, яка досягла 14 років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам
Вільна згода жінки та чоловіка	• Примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається. • Реєстрація шлюбу з особою, яка визнана недієздатною, а також особою, яка з інших причин не усвідомлювала значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, має наслідками можливість визнання шлюбу недійсним

Законодавством передбачено, що чоловік та жінка, які бажають зареєструвати шлюб, подають особисто *письмову заяву* за встановленою формою до будь-якого органу реєстрації актів цивільного стану на їх вибір. Заява про реєстрацію шлюбу

http://shkilniypidruchnyk.z.ru

подається жінкою та чоловіком особисто. Орган державної реєстрації актів цивільного стану, який прийняв заяву про реєстрацію шлюбу, зобов'язаний ознайомити наречених з їх обов'язком повідомити один одного про стан свого здоров'я, з умовами і порядком реєстрації шлюбу, а також роз'яснити їм права та обов'язки майбутнього подружжя та попередити про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу.

Якщо жінка і (або) чоловік не можуть через поважні причини особисто подати заяву про реєстрацію шлюбу до державного органу реєстрації актів цивільного стану, таку заяву, нотаріально посвідчену, можуть подати їх представники. Повноваження представника мають ґрунтуватися на нотаріально посвідченій довіреності.

З метою визначення стану здоров'я молодят для профілактики захворювань, небезпечних для подружжя та їх нащадків, наречені зобов'язані повідомити один одного про стан свого здоров'я. Держава забезпечує створення умов для медичного обстеження наречених. Державний орган реєстрації актів цивільного стану під час приймання заяви про реєстрацію шлюбу інформує наречених про можливість здійснення медичного обстеження.

Результати медичного обстеження є таємницею і повідомляються лише нареченим. Приховування відомостей про стан здоров'я одним з наречених, наслідком чого може стати (стало) порушення фізичного або психічного здоров'я іншого нареченого чи їхніх нащадків, може бути підставою для визнання шлюбу недійсним.

Стосовно *часу реєстрації шлюбу*, то шлюб реєструється після спливу одного місяця від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу. За наявності поважних причин керівник державного органу реєстрації актів цивільного стану дозволяє реєстрацію шлюбу до спливу цього строку. У разі вагітності нареченої, народження нею дитини, а також якщо є безпосередня загроза для життя нареченої або нареченого, шлюб реєструється у день подання відповідної заяви або в будь-який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця. Але якщо є відомості про наявність перешкод для реєстрації шлюбу, керівник державного органу реєстрації актів цивільного стану може відкласти реєстрацію шлюбу, але не більш як на три місяці для подання заявником відповідних доказів.

Якщо наречені не з'явилися до органу реєстрації актів цивільного стану протягом тримісячного строку від дня подання заяви про реєстрацію шлюбу і не повідомили про причину неявки, то заява втрачає чинність.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Реєстрація шлюбу через представника не допускається. Присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою.

Щодо *місця реєстрації шлюбу*, то слід зазначити, що шлюб реєструється у приміщенні державного органу реєстрації актів цивільного стану. За заявою наречених реєстрація шлюбу в урочистій обстановці може бути проведена в іншому місці. Про таке бажання наречені зазначають у заяві про реєстрацію шлюбу.

При реєстрації шлюбу наречені мають право обрати *прізвище* одного з них як спільне прізвище подружжя або надалі іменуватися дошлюбними прізвищами. Наречена, наречений мають право приєднати до свого прізвища прізвище нареченого, нареченої.

Підставами недійсності шлюбу є порушення таких вимог:

Недійсним є шлюб, зареєстрований:

- з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі
- між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, рідними братом і сестрою
- з особою, яка визнана недієздатною

Шлюб визнається недійсним за рішенням суду, якщо:

- він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка
- він є фіктивним (укладений без наміру створення сім'ї)

Шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований:

- між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною
- між двоюрідними братом та сестрою, дядьком та племінником, племінницею
- з особою, яка приховала свою тяжку хворобу
- з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Особливості укладення шлюбу неповнолітньою особою

Право на шлюб мають особи, які не досягли шлюбного віку. За заявою особи, яка досягла 14 років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам

Згідно із Сімейним кодексом України шлюб може бути визнаний недійсним, якщо він був зареєстрований з особою, яка не досягла шлюбного віку

Згідно з чинним законодавством неповнолітня особа з моменту укладання шлюбу стає дієздатною у повному обсязі. Повна дієздатність зберігається після розірвання шлюбу

Перевірте себе

1. Дайте відповіді на запитання.

1. Які умови є необхідними для укладення шлюбу?
2. Хто не має права укладати між собою в шлюб?
3. Які умови висуваються законодавством до часу реєстрації шлюбу?
4. Де можна зареєструвати шлюб?

2. Використовуючи Сімейний кодекс України, виконайте наступні завдання.

Визначте послідовність дій при реалізації права на створення сім'ї шляхом укладення шлюбу:

А) Ознайомлення працівниками органу державної реєстрації актів цивільного стану наречених з їхніми правами та обов'язками як майбутнього подружжя і батьків та попередження про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу.

Б) Проходження медичного обстеження нареченими.

В) Подання жінкою та чоловіком заяви про реєстрацію шлюбу до державного органу реєстрації актів цивільного стану.

Г) Реєстрація шлюбу.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Співвіднесіть форми недійсності шлюбу:

А) Абсолютно недійсний шлюб.

Б) Шлюб, який визнається недійсним за рішенням суду.

В) Шлюб, який може бути визнаний судом недійсним.

Г) Шлюб, який може бути визнаний судом недійсним за умови, що у подружжя немає дітей і дружина не є вагітною.

1. Шлюб, укладений з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано право на шлюб.
2. Шлюб, укладений з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого з подружжя та (або) їхніх нащадків.
3. Шлюб, зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною.
4. Фіктивний шлюб.

А) _____; Б) _____; В) _____; Г) _____.

Розв'яжіть ситуацію

Розв'язуючи ситуації, використовуйте Сімейний кодекс України (глава IV).

1. Громадяни Сторонній Л. та Оманлива С. вирішили одружитися. Витрати на весілля поділили порівну. Перед самим весіллям Сторонній Л. заявив Оманливій С., що передумав одружуватися. Які зобов'язання виникають у Стороннього Л. у зв'язку з цим? Чи зміняться обставини, якщо стане відомо, що Оманлива С. приховала від нареченого факт наявності у неї дитини від іншого шлюбу?

2. Голубченко М. вирішив одружитися з Липою С., але через надзвичайні обставини він не встигав на весілля, тому попрохав свого брата бути присутнім на весіллі в ролі нареченого. Чи дозволяє законодавство України одруження через представника?

3. Які особисті немайнові та майнові права й обов'язки має подружжя

Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям. Законодавством передбачено, що кожен із подружжя користується в сім'ї рівними правами та має рівні обов'язки. Ті права та обов'язки, що не мають майнового змісту (наприклад, фізичний та духовний розвиток особи, вибір місця проживання), називаються

http://shkilniypidruchnyk.ru

особистими немайновими. Крім них, подружжя має право на майно. Розрізняють майно, що належить дружині та чоловіку на правах особистої приватної власності, і майно, що належить подружжю на правах спільної сумісної власності.

Буква закону

Особисті немайнові права та обов'язки подружжя

Особисті немайнові права

- Право на материнство, право на батьківство
- Право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності
- Право на фізичний та духовний розвиток
- Право на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї
- Право на особисту свободу

Особисті немайнові обов'язки

- Дружина та чоловік зобов'язані спільно турбуватися про побудову сімейних відносин на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги
- Спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї
- Вагітній дружині мають бути створені умови для збереження її здоров'я та народження здорової дитини. Дружині-матері мають бути створені умови для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків

Буква закону

Сімейний кодекс України

Ст. 57. Майно, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка.

1. Особистою приватною власністю дружини, чоловіка є:

1) майно, набуте нею, ним до шлюбу;

2) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування;

3) майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

2. Особистою приватною власністю дружини та чоловіка є речі індивідуального користування, у тому числі коштовності,

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя.

3. Особистою приватною власністю дружини, чоловіка є премії, нагороди, які вона, він одержали за особисті заслуги. Суд може визнати за другим з подружжя право на частку цієї премії, нагороди, якщо буде встановлено, що він своїми діями (ведення домашнього господарства, виховання дітей тощо) сприяв її одержанню.

4. Особистою приватною власністю дружини, чоловіка є кошти, одержані як відшкодування за втрату речі, яка їй, йому належала, а також як відшкодування завданої їй, йому моральної шкоди...

Ст. 60. Підстави набуття права спільної сумісної власності подружжя.

1. Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

Ст. 61. Об'єкти права спільної сумісної власності

2. Об'єктом права спільної сумісної власності є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особистий рахунок у банківську установу.

3. Якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, у тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

4. Речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Працюємо разом

Виконайте завдання за алгоритмом:

1. Ознайомтесь зі ст. 57, 60 та 61 Сімейного кодексу України.

2. Накресліть у зошиті таблицю, яка складатиметься з чотирьох колонок. Запишіть, у першу колонку майно, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка, в третю – об'єкти права спільної сумісної власності.

- Зубна щітка дружини.
- Домашній кінотеатр, який чоловік придбав до шлюбу.
- Обладнання для приватної перукарні, на якому працює дружина.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

- Діамантове кольє, яке належало чоловікові до шлюбу, але було подароване на десятиріччя спільного життя дружині.
- Премія, що отримала дружина за перемогу в конкурсі «Кращий перукар року» тоді, коли чоловік займався дітьми й домашнім господарством.
- Кошти, одержані чоловіком за рішенням суду, як відшкодування за пошкоджений в аварії автомобіль.
- Виграш чоловіка в лотереї «Квартирне питання».

3. Після заповнення першої і третьої колонок таблиці перевірте правильність виконання. Для цього, користуючись ст. 57, 60, 61 Сімейного кодексу України, заповніть другу колонку, занотувавши правові підстави для того, щоб вважати майно особистою приватною власністю дружини та чоловіка. Потім заповніть четверту колонку, підтверджуючи нормативними приписами правильність заповнення вами третьої колонки таблиці.

Домашнє завдання

Підготуйте короткий виступ (до 10 речень) працівника державного органу РАЦС на урочистостях з приводу реєстрації шлюбу, який допоміг би зрозуміти громаді важливість права людини на створення сім'ї. Цей виступ може починатися такими словами: «Шановні наречені! Сьогодні ви робите один з найголовніших кроків на шляху до свого спільного майбутнього, який засвідчує серйозність намірів...». А закінчуватися виступ може щирими побажаннями щасливого подружнього життя: «А від себе особисто хочу побажати молодятам, які створюють сім'ю, щоб кохання, щирість та радість, повага та взаєморозуміння були вашими вірними супутниками. Щасливого вам спільного сімейного життя на довгі роки!».

§ 19. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей

Наші очікування

- Пояснювати, чому права та обов'язки батьків і дітей є взаємними.
- Наводити приклади окремих прав батьків і дітей.
- Описувати обов'язок матері, батька утримувати дитину та обов'язок повнолітніх дітей утримувати батьків.
- Розв'язувати правові ситуації, пов'язані з правами й обов'язками батьків і дітей.
- Висловлювати власне ставлення до взаємних прав і обов'язків батьків і дітей.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

1. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей

Працюємо разом

1. Прочитайте притчу. Подумайте, як слова доньки вплинули на поведінку матері, і закінчіть притчу.

«В одній сім'ї, жили мати, донька й онука, мати занедужала. Від тяжкої хвороби не могла старенька навіть підвестися з ліжка. Донька спочатку приділяла хворій багато уваги, а потім (хвороба тривала більше року) почала нарікати й відмовлялася від обов'язку доглядати за матір'ю. У кімнаті, де лежала немічна старенька, все покрилося пилом й стояв неприємний запах, що розповсюджувався на весь дім. Мати запропонувала своїй дочці принести із сараю стару драбину, щоб, поклавши на неї бабусю, віднести хвору до комори. Поклали вони стареньку й винесли з хати. Після цього онука взяла драбину й обережно поставила в сарай. Мати їй і каже: "Навіщо, доню, ти поставила драбину на місце, вона дуже стара і її потрібно викинути". А дочка їй і відповідає: "Нехай, мамо, вона ще постоїть, а то коли ти зістаришся, не буде на чому тебе винести до комори..."».

2. Прочитайте уривок із книжки розповідей для маленьких дітей Л. Толстого. Подумайте, як письменник закінчив цю повчальну історію.

«У бабусі була онучка; спочатку маленька онучка все спала, а бабуся сама пекла хліб, мела хату, мила, шила, пряла й ткала для онучки;

а після бабуся стала стара...»

Чим схожі і чим відрізняються ці історії? Приведіть приклади життєвих ситуацій, що можуть проілюструвати, як виявляються взаємні права та обов'язки батьків і дітей.

Батьки та діти зобов'язані надавати взаємну моральну підтримку та матеріальну допомогу одне одному. Ця норма зафіксована не тільки в сімейному праві, але й в конституційному.

http://shkilniypidruchnyk.z.ru

Буква закону

Ст. 51 Конституції України. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Обов'язки батьків та дітей називають взаємними. Коли діти стануть дорослими, вони зобов'язані надавати допомогу своїм батькам та піклуватися про них.

2. Особисті немайнові права дітей

Оскільки права та обов'язки батьків і дітей є взаємними, то обов'язки батьків майже завжди будуть трансформуватися в права дітей і навпаки. Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини. Відмова батьків від дитини суперечить моральним засадам суспільства, а ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для накладання на них відповідальності.

Держава зобов'язує батьків забрати дитину з пологового будинку або іншого закладу охорони здоров'я; невідкладно, але не пізніше одного місяця від дня народження дитини, зареєструвати народження дитини в державному органі реєстрації актів цивільного стану. Реєстрація народження дитини провадиться державним органом реєстрації актів цивільного стану з одночасним визначенням її походження та присвоєнням прізвища, імені та по батькові.

Буква закону

Ст. 160 Сімейного кодексу України. Право батьків на визначення місця проживання дитини.

1. Місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків.

2. Місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини.

3. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою.

Окремою статтею в Сімейному кодексі України окреслюються обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини.

Держава дбає про забезпечення права дитини на належне батьківське виховання через систему державного контролю.

http://shkilnypidruc.ucoz.ru

Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини

Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток

Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя

Батьки зобов'язані поважати дитину. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність

Дитина має право противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї. Вона має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів *до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій*. Також дитина має право звернутися за захистом *безпосередньо до суду*, якщо вона досягла 14 років.

Розв'яжіть ситуацію

14-річний Сергій скоїв дрібне хуліганство. 29 вересня 2008 р. щодо його матері був складений протокол про адміністративне правопорушення, відповідно до якого вона підлягала відповідальності за невиконання батьками обов'язків щодо виховання дитини. При розгляді справи в суді мати Сергія пояснила, що вона не позбавлена батьківських прав, проте її син самостійно вибрав після досягнення 14 років своє місце проживання й живе окремо від неї – у рідної тітки, тому вона не може відслідковувати кожен його крок і не відповідає за виховання сина.

Дайте правовий аналіз ситуації. Яке рішення прийме суд?

http://shkilniypidruchnyk.ru

3. Права батьків і дітей на майно, право на утримання

Сімейний кодекс України, крім особистих немайнових відносин між батьками та дітьми, регулює і майнові відносини. Їх можна розподілити за трьома критеріями:

- роздільність майна батьків та дітей, яке при вирішенні спору між батьками та малолітніми та неповнолітніми дітьми визнається *власністю батьків*;
- право *власності дитини*;
- право *спільної сумісної власності батьків і дітей*.

Право власності батьків

- Батьки і діти, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна.
- При вирішенні спору між батьками та малолітніми, неповнолітніми дітьми щодо належності майна вважається, що воно є власністю батьків

Право власності дитини

- Майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книжки, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо), є власністю дитини

Право спільної сумісної власності батьків і дітей

- Майно, набуте батьками і дітьми за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів, належить їм на праві спільної сумісної власності

Батьки управляють майном, що належить малолітній дитині, без спеціального на те повноваження. Батьки зобов'язані дбати про збереження та використання майна дитини в її інтересах. Якщо малолітня дитина може самостійно визначити свої потреби та інтереси, батьки здійснюють управління її майном, враховуючи такі потреби та інтереси.

Батьки малолітньої дитини не мають права без дозволу *органу опіки та піклування* вчиняти такі правочини щодо майнових прав дитини:

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

- укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, у тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири;
- видавати письмові зобов'язання від імені дитини;
- відмовлятися від майнових прав дитини.

На вчинення вищезгаданих правочинів неповнолітньою дитиною батьки мають право давати згоду лише з дозволу органу опіки та піклування.

Неналежне виконання батьками своїх обов'язків щодо управління майном дитини є підставою для покладення на них обов'язку відшкодувати завдану дитині матеріальну шкоду та повернути кошти, одержані від управління її майном.

Окремо сімейним правом вирішується питання щодо права власності на аліменти, одержані на дитину. Аліменти є власністю того з батьків, на ім'я кого вони виплачуються, і мають використовуватися за цільовим призначенням. Неповнолітня дитина має право брати участь у розпорядженні аліментами, які одержані для її утримання.

Право на утримання мають як дитина, так і батьки. Розглянемо це право за допомогою схеми.

Обов'язок батьків утримувати дитину

За домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі

Мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим ніж 30 відсотків прожиткового мінімуму

Обов'язок батьків утримувати повнолітніх дітей

Батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх непрацездатних дочку, сина, які потребують матеріальної допомоги, якщо вони можуть таку допомогу надати

Якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення 23 років

Обов'язок повнолітніх дочки, сина утримувати батьків

Повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги

Якщо мати, батько були позбавлені батьківських прав, обов'язок утримувати матір, батька у дочки, сина не виникає

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Розв'яжіть ситуацію

1. Лариса, якій виповнилося 14 років, вирішила здійснит мрію дитинства й почала відвідувати спортивну секцію, щ проводила тренування з греблі на байдарках. Через 2 місяці те оретичних занять мала починатися практична частина. Дл цього члени секції від'їжджали на одну з гірських річок, маю чи при собі дороге спортивне спорядження, яке кожен повине був придбати за власні кошти. Батьки Лариси, мотивуючи тим що дочка займається занадто екстремальним видом спорту, щ інколи призводить до травм, відмовилися дати їй кошти на спо рядження, хоча й мали достатні статки. Лариса подала позо до суду.

Дайте правовий аналіз ситуації. Визначте, у кого кращі су дові перспективи.

2. Студент першого курсу денного відділення юридичног факультету Київського національного університету Вікто звернувся до суду з позовом на батька про стягнення аліменті на своє утримання, які той припинив надсилати в зв'язку з до сягненням сином повноліття.

Чи виграє справу Віктор? Відповідь обґрунтуйте.

Як зміниться ситуація, якщо Віктор буде студентом заочно го відділення й працюватиме на підприємстві «Енерготранс».

Домашнє завдання

Складіть юридичну задачу, що буде ілюструвати питанн «Права батьків та дітей на майно. Право на утримання». **Хт бажає ускладнити задачу питаннями, що не розглядалися н уроці, пропонуємо переглянути Розділ III Сімейного кодекс України (глави XIV–XVII). Найкращі із задач розв'яжіть н наступному уроці.

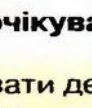

§ 20. Як держава захищає права дитини в сім'ї

Наші очікування

- Називати державні органи та установи, що опікуються правами дитини.
- Розповідати про підстави та процедуру позбавлення батьківських прав.
- Розрізняти поняття «усиновлення», «опіка» та «піклування».
- Висловлювати оціночні судження щодо порушення прав дитини в сім'ї.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

1. Як держава захищає права дитини в сім'ї

Конституція та законодавство України забезпечують особливий захист дітей у сім'ї. Нормативно-правові документи України відповідають міжнародним стандартам, зокрема Конвенції про права дитини.

Держава забезпечує права дитини на належне батьківське виховання створенням системи державного контролю з певним переліком державних органів і установ, що опікуються правами дитини.

Буква закону

Ст. 152 Сімейного кодексу України. Забезпечення права дитини на належне батьківське виховання.

1. Право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом.

2. Дитина має право противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї.

3. Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій.

4. Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла 14 років.

Якщо права дитини в сім'ї порушуються, на підставі рішення суду батьки можуть бути позбавлені батьківських прав. Право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав мають один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, у якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла 14 років.

Підстави позбавлення батьківських прав

Мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він:

не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом 6 місяців не виявили щодо неї батьківського піклування

http://shkilniypidruchnyk.ru

ухиляються від виконання своїх батьківських обов'язків по вихованню дитини

жорстоко поводяться з дитиною; засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини

вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва

Рішення суду про позбавлення батьківських прав після набрання ним законної сили суд надсилає державному органу реєстрації актів цивільного стану за місцем реєстрації народження дитини. Якщо суд при розгляді справи про позбавлення батьківських прав виявить у діях батьків або одного з них ознаки злочину, він порушує кримінальну справу.

Перевірте себе

1. Які державні органи та установи опікуються захистом прав дитини?
2. Перерахуйте підстави позбавлення батьківських прав.
3. Хто має право звернутися з позовом до суду про позбавлення батьківських прав?
4. Як ви гадаєте, чи може особа, яка позбавлена батьківських прав, бути усиновлювачем, опікуном чи піклувальником щодо інших дітей?
5. Знайдіть у тексті юридичні помилки та виправте їх.

- Дитиною визнається громадянин України, який не досяг 16 років.
- Кожна дитина повинна бути зареєстрована протягом одного року після народження і після досягнення двох років має право на ім'я.
- Право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав мають бабуся, дідусь, батьки однокласників дитини та вчителі того навчального закладу, де вона навчається.

2. Що таке опіка, піклування, усиновлення

Норма закону

***Усиновленням** є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду.*

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Буква закону

Ст. 208 Сімейного кодексу України. Особа, яка може бути усиновленою.

1. Усиновленою може бути дитина.

2. У виняткових випадках суд може постановити рішення про усиновлення повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування. У цьому разі суд бере до уваги сімейний стан усиновлювача, зокрема відсутність у нього своїх дітей, та інші обставини, що мають істотне значення.

Особи, які можуть бути усиновлювачами

Усиновлювачем дитини може бути повнолітня, дієздатна особа	Усиновлювачем може бути особа, старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менше як на 15 років. У разі усиновлення повнолітньої особи різниця у віці не може бути меншою ніж 18 років
Особи, які не перебувають у шлюбі між собою, не можуть усиновлювати одну і ту ж саму дитину	Усиновлювачами може бути подружжя

Працюємо разом

Прочитайте статті Сімейного та Цивільного кодексів України, що тлумачать поняття опіки та піклування.

Зробіть таблицю (перший стовпчик опіка, другий – піклування).

Буква закону

Сімейний кодекс України

Ст. 243. Діти, над якими встановлюється опіка, піклування.

1. Опіка, піклування встановлюються над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування.

http://shkilniypidruc.uz.ru

2. Опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла 14 років, а піклування – над дитиною у віці від 14 до 18 років.

3. Опіка, піклування над дитиною встановлюється органом опіки та піклування, а також судом у випадках, передбачених Цивільним кодексом України.

Ст. 244. Особа, яка може бути опікуном, піклувальником дитини.

1. Опікуном, піклувальником дитини може бути за її згодою повнолітня дієздатна особа.

2. При призначенні дитині опікуна або піклувальника органом опіки та піклування враховуються особисті якості особи, її здатність до виховання дитини, ставлення до неї, а також бажання самої дитини.

Ст. 245. Опіка та піклування над дитиною, яка проживає у закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі.

1. Якщо дитина постійно проживає у закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі, функції опікуна та піклувальника щодо неї покладаються на адміністрацію цих закладів.

Цивільний кодекс України

Ст. 58. Фізичні особи, над якими встановлюється опіка.

Опіка встановлюється над малолітніми особами, які позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, які визнані недієздатними.

Ст. 59. Фізичні особи, над якими встановлюється піклування.

Піклування встановлюється над неповнолітніми особами, які позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, цивільна дієздатність яких обмежена.

Ст. 76. Припинення опіки.

1. Опіка припиняється у разі передачі малолітньої особи батькам (усиновлювачам).

2. Опіка припиняється у разі досягнення підопічним 14 років. У цьому разі особа, яка здійснювала обов'язки опікуна. стає піклувальником без спеціального рішення щодо цього.

Ст. 77. Припинення піклування

Піклування припиняється у разі:

1) досягнення фізичною особою повноліття;

2) реєстрації шлюбу неповнолітньої особи;

3) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Порівняльна таблиця понять «опіка» та «піклування»

Критерії для порівняння	Опіка	Піклування
Особа, над якою встановлюється		
Особи, які можуть бути опікуном чи піклувальником		
Випадки припинення опіки чи піклування		
Інші критерії**		

Домашнє завдання

Підготуйте перелік питань, що вас цікавлять, пов'язаних з функціями, які виконує орган опіки та піклування.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Розділ 5

ТВОЇ ПРАВА В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

§ 21. Право на працю в Україні

Наші очікування

- Пояснювати зміст понять «право на працю» та «підприємницька діяльність».
- Наводити приклади відносин, що регулюються нормами трудового права.
- Складати за зразком резюме для працевлаштування.
- Моделювати процедуру реєстрації підприємницької діяльності.
- Висловлювати ставлення щодо важливості права людини на працю.

1. Як законодавство України регулює трудові відносини

Працюємо разом

Прочитайте уривок з дитячого вірша:

Професій безліч є цікавих,
але свою вгадати як –
щоб добре діло й добра слава?
І я собі міркую так:
Потрібно лікувать хвороби,
водить у космос кораблі,
та я із роду хліборобів,
і родовід мій – од землі.
Степ перейти – життя прожити,
то не такі прості слова.
Життя утворено від жита,
бо хліб – усьому голова.

http://shkilnypidruc.ucoz.ru

За допомогою «уявного мікрофона» дайте відповіді на запитання:
1. Назвіть професії тих людей, про кого йде мова у вірші.
2. Назвіть, які ви знаєте професії.
3. Як ви гадаєте, навіщо люди працюють?

Буква закону

Ст. 43 Конституції України.

Кожен має *право на працю*, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

Ст. 2 Кодексу законів про працю України.

Право громадян України на працю, тобто на отримання роботи з оплатою не нижче встановленого державою мінімального розміру, включаючи *право на вільний вибір професії, роду занять та роботи*, забезпечується державою.

Ст. 3 Кодексу законів про працю України.

Законодавство про працю *регулює трудові відносини* працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами.

Працюємо разом

Прочитайте наведені вище документи.
Дайте відповіді на запитання:
1. Про які права людини йде мова в документах?
2. Яка галузь права регулює трудові правовідносини?
3. Що є предметом регулювання трудового права?

З працею пов'язані різноманітні суспільні відносини, які стосуються кількох галузей права. Основою регулювання трудових відносин, як правило, є норми трудового права. Норми трудового права містяться у таких нормативно-правових актах: Кодексі законів про працю України, Законах України «Про колективні договори й угоди», «Про зайнятість населення», «Про оплату праці», «Про відпустки», «Про охорону праці», «Про професійні спілки».

Перевірте себе

Визначте, законодавство якої країни регулюватиме трудові відносини перелічених осіб.
1. Громадянин Росії працює в представництві російської судоплавній компанії в м. Маріуполі.
2. Громадянин України працює в приватного підприємця в Португалії.
3. Громадянин України працює матросом на українському судні, що здійснює рейс Середземним морем з Греції до Італії.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Кодекс законів України про працю – єдиний систематизований законодавчий акт України, який комплексно регулює трудові відношення робітників усіх категорій з власником або адміністрацією підприємства, організації, установи.

Для допитливих (з історії поняття)

Юридичний словник термінів розкриває поняття «праця» як:
- діяльність людини, спрямована на перетворення дійсності, оволодіння природними та соціальними явищами, виробництво матеріальних цінностей в умовах задоволення вимог людей.

Юридичний словник дає визначення поняття «трудове право» як:
- галузь права, яка регулює суспільні відносини, що виникають з приводу застосування найманої праці громадян у державних, громадських організаціях та установах, на підприємствах будь-якої форми власності.

Норми права регулюють не технологічний процес праці, а *суспільні відносини*, які виникають при його застосуванні. Наприклад, різні форми індивідуальної трудової діяльності не є предметом трудового права.

Перевірте себе

Поміркуйте, чи є наведені приклади предметом трудового права.

1. Ваш сусід працює приватним лікарем.
2. Ви шиєте м'які іграшки та даруєте їх своїм знайомим.
3. Ваша бабця з весни до осені працює за наймом на прополці у власника ТОВ «Томатна країна».
4. Улітку старшокласник з вашої школи працював на ринку реалізатором.
5. Ваша подруга за окрему плату доглядає малюка по вихідних.

2. Роботодавці та працівники на ринку праці. Як знайти роботу

Усі люди рано чи пізно стикаються з проблемою пошуку роботи. Можливо, ви чули від батьків, рідних чи знайомих подібні історії. Кожного дня хтось шукає роботу, намагаючись працевлаштуватись, а хтось пропонує робочі місця. Ринок праці складають працівники та роботодавці.

Норма закону

Ринок праці – це ринок попиту та пропозиції робочої сили. Через ринок праці здійснюється продаж робочої сили на певний строк.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

***Працівник** – це фізична особа, яка вступила в трудові правовідносини з роботодавцем і є однією із сторін трудової угоди (контракту).*

***Роботодавець** – це юридична або фізична особа, що надає роботу і є стороною трудової угоди (контракту).*

***Безробітними** визнаються громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані в державній службі зайнятості як ті, що шукають роботу. Для них державна служба зайнятості підбирає належну роботу.*

Перевірте себе

Поміркуйте, що означає поняття «підходяща робота», наведіть приклади роботи, яка може підійти вам.

Безробітною людина може стати за різних причин. Серед них: розірвання трудового договору власником або уповноваженим ним органом у зв'язку із змінами в організації виробництва (ліквідація, реорганізація, перепрофілювання підприємства, скорочення штату); перенасичення ринку праці працівниками окремих спеціальностей; економічна криза і, як наслідок, скорочення виробництва та інші. Як же знайти роботу?

Для допитливих (з історії поняття)

Словник-довідник тлумачить поняття «безробіття» як соціально-економічну ситуацію, при якій частина активного, працездатного населення не може знайти роботу, яку здатна виконати. Енциклопедія трудового права визначає безробіття як соціально-економічне явище, при якому частина працездатного населення не знаходить застосування своїй праці.

http://shkilniypidruchnyk.ru

Формами безробіття:

- *Приховане безробіття* – характеризується неповною зайнятістю людей, що мають можливість працювати на повну силу.
- *Масове безробіття* – стан у сфері зайнятості, при якому працююча частина населення не забезпечує життєві потреби або загальне безробіття під час економічної кризи.
- *Сезонне безробіття* – викликане сезонним коливанням в об'ємах робіт за деякими напрямами виробництва.
- *Вимушене безробіття* – робітники готові працювати за більш низьку винагороду, ніж ту, яку отримують ті, що мають роботу, але все одно не можуть знайти роботу.
- *Структурне безробіття* обумовлене змінами структури виробництва, наприклад, в результаті науково-технічного прогресу або зміни в організації виробництва.
- *Циклічне безробіття* – причинами є циклічні спади виробництва або криза економіки.

Працюємо разом

1. Запишіть відомі вам шляхи пошуку роботи та визначте їх позитивні та негативні сторони. Які з визначених шляхів пошуку є найбільш ефективними?

2. Одним з найефективніших шляхів пошуку роботи є складання та розсилання роботодавцям свого *резюме*.

Ознайомтесь з наведеним нижче прикладом резюме та визначте його структуру, особливості його складання.

Зразок резюме

Боків Олексій Сергійович
(Alexey S. Bokov)

Моб. телефон: +38 050 222 2222

E-mail: example@alxample. com

Дата народження: 28.10.1985 р.

Мета: Заміщення посади в компанії з дружнім колективом, де б я зміг застосовувати набуті знання й досвід, а також навчитися новому.

Особливі побажання: робота, що вимагає знань іноземних мов (англійська, німецька) з подальшим їх удосконаленням.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Досвід роботи:

Травень 2004 р. – листопад 2006 р.	РІА «Лотос», м. Київ Супервайзер: - контроль роботи промоутерів; - регулювання взаємин у команді; - організація акцій.
Січень–травень 2003 р.	«Благодійний фонд Надія», м. Київ Интерв'юер (тимчасова робота): - опитування респондентів відносно рівня їх доходів; - складання загальної бази даних.
Вересень 2002 р. – квітень 2004 р.	РА «ІТР», м. Київ Промоутер: - збільшення кількості продажів; - залучення уваги споживача до продукції; - інформування споживача про переваги продукції.

Освіта: Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут», факультет авіаційних і космічних систем.

Курси й тренінги: 2004–2005 рр. – курс англійської мови навчального центру «Назва».

2005 р. – Курс німецької мови навчального центру «Назва».

Додаткові відомості: знання комп'ютера: упевнений користувач ПК (пакет MS Office; поштові програми; Інтернет), базове знання Flash.

Володіння іноземними мовами: англійська – вільно; німецька – вільно.

Особисті якості: активна життєва позиція, цілеспрямованість; організаторські здібності, комунікабельність; відповідальність, оперативність, оптимізм; креативність, ініціативність, здібність до навчання.

Після того як ви надішлете особисте резюме й воно зацікавить роботодавця, вам запропонують співбесіду.

Співбесіда – це процес опитування або розмови з людиною з метою одержання інформації або визначення особистих якостей людини.

http://shkilniypidruchnyk.com.ua

2. Право на підприємницьку діяльність

Підприємницька діяльність як один із напрямків господарської діяльності характеризується такими ознаками:

Норма закону

***Підприємницька діяльність** – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність з метою досягнення економічних та соціальних результатів та одержання прибутку.*

Не допускається заняття підприємницькою діяльністю таким категоріям громадян: військовослужбовцям, службовим особам, які працюють в органах прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, арбітражного суду, державного нотаріату, а також державним службовцям або іншим особам, уповноваженим на виконання функцій держави,органів державної влади і управління, які покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємств.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Працюємо разом

Використовуючи метод «уявного мікрофона» доведіть необхідність обмежень займатися підприємницькою діяльністю, встановлених державою, для вищевказаних категорій громадян.

Законодавство України проголошує свободу підприємницької діяльності. Це означає, що суб'єкти підприємницької діяльності (підприємці) мають право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству.

Організаційно-правову форму підприємницької діяльності можна визначити як встановлену законом організаційну структуру діяльності суб'єкта господарювання.

Однією з головних умов здійснення підприємницької діяльності є *державна реєстрація підприємництва.*

http://shkilniypidruc.weeb.ru

Для допитливих

Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності проводиться у виконавчому комітеті міської, районної в місті ради народних депутатів або в районній, районній міст Києва і Севастополя державній адміністрації за місцезнаходженням або місцем проживання цього суб'єкта, якщо інше не передбачено законом.

Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності проводиться за наявності всіх необхідних документів за заявочним принципом протягом не більше п'яти робочих днів. Органи державної реєстрації зобов'язані протягом цього терміну внести дані з реєстраційної картки до Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності та видати свідоцтво про державну реєстрацію встановленого зразка з проставленим ідентифікаційним номером фізичної особи-платника податків та інших обов'язкових платежів. У п'ятиденний термін від дати реєстрації органи державної реєстрації надсилають примірник реєстраційної картки з позначкою про державну реєстрацію відповідному державному податковому органові й органові державної статистики та подають відомості про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності до органів Фонду соціального страхування і Пенсійного фонду України.

Працюємо разом

Ознайомтесь з переліком документів, які необхідно надати для державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи та підготуйте своє підприємство до реєстрації.

Перелік документів.

- Рішення власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу про створення юридичної особи (крім приватного підприємства).
- Статут, якщо він необхідний для створюваної організаційно-правової форми суб'єкта підприємницької діяльності.
- Реєстраційна картка встановленого зразка, яка є водночас заявою про державну реєстрацію.
- Документ, що засвідчує сплату власником (власниками) внеску до статутного фонду суб'єкта підприємницької діяльності в розмірі, передбаченому законом.
- Документ, що засвідчує внесення плати за державну реєстрацію.

Домашнє завдання

Складіть за зразком резюме та запишіть перелік питань, які б хотіли поставити до роботодавця на співбесіді.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

§ 22. Трудовий договір

Наші очікування

- Пояснювати поняття «трудовий договір» та називати його сторони.
- Розповідати про процедуру співбесіди щодо працевлаштування та порядок прийому на роботу.
- Характеризувати права та обов'язки роботодавця і працівника.
- Складати заяву про прийом на роботу та про звільнення з роботи за власним бажанням.

Проблемне питання

- Чому необхідно укладати трудовий договір?

1. Як укласти та розірвати трудовий договір

Найефективнішим шляхом пошуку роботи є написання і розсилання резюме. Якщо воно зацікавило роботодавця, то наступним кроком буде співбесіда. Остання дозволить власнику отримати про вас більш детальну інформацію. Психологи радять, збираючись на співбесіду якомога більше дізнатися про діяльність організації, підібрати і продумати запитання до роботодавця (але не починати з заробітної плати). Під час співбесіди поводьтеся ввічливо, будьте уважними, намагайтеся показати себе з найкращого боку, але не перебільшуйте своїх можливостей.

Працюємо разом

Припустимо, що ви бажаєте отримати посаду системного адміністратора в рекламному агентстві. Роботодавець запросив вас на співбесіду. Вам необхідно підготувати п'ять запитань до роботодавця та для себе як претендента на посаду системного адміністратора.

Наступним кроком для працевлаштування, якщо ви пройшли співбесіду та отримали позитивну відповідь, буде укладання трудового договору. Трудовий договір є одним з основних способів реалізації права на працю.

Працівником може бути громадянин України, іноземець, особа без громадянства, якому виповнилося 16 років. Роботодавцем – власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, а також фізична особа.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Трудовий договір – це угода між

Працівником	Власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою

За якою

Зобов'язується виконувати роботу, визначену угодою	З підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові	Зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату	І забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи

Перевірте себе

Виходячи з поняття, визначте предмет, зміст та сторони трудового договору.

Норма закону

***Порядок оформлення трудового договору** – це процедура юридичного оформлення трудових відносин, що виникають між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою.*

При укладенні та оформленні трудового договору потрібно дотримуватися певної процедури.

Для укладання трудового договору працівник має надати документи: заяву про прийняття на роботу, паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку, інші (наприклад, документ про освіту, медичну довідку)

До початку роботи власник або уповноважений ним орган зобов'язаний роз'яснити працівникові його права і обов'язки, поінформувати про умови праці, ознайомити з правилами внутрішнього трудового розпорядку та колективним договором, проінструктувати з техніки безпеки та протипожежної охорони

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Укладення трудового договору оформляється наказом чи розпорядженням власника про зарахування працівника на роботу. У разі, коли наказ не було видано, а особа фактично стала до роботи, трудовий договір вважається укладеним

При укладенні трудового договору може бути встановлено випробування з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається (строк випробування не може перевищувати 3 місяців, для робітників – 1 місяця, а в окремих випадках, за погодженням з комітетом профспілки, – 6 місяців)

Працюємо разом

1. Визначте документи, які необхідно надати, укладаючи договір, а які забороняється вимагати. Вибір обґрунтуйте.

Обов'язкові до надання документи	Додаткові	Документи, які забороняється вимагати

2. Права і обов'язки роботодавця і працівника.

Права		Обов'язки	
роботодавця	працівника	роботодавця	працівника

При укладанні трудового договору працівник повинен написати заяву. При складанні заяви про прийом на роботу необхідно вказати:

- **Назву підприємства (організації, установи тощо), куди влаштовується працівник.**
- **Прізвище власника або особи, яка його представляє.**
- **Прізвище працівника та його домашню адресу.**
- **Посаду, на яку претендує працівник.**
- **Дату початку виконання трудових функцій (якщо є обмеження щодо строку виконання роботи, наприклад попередній працівник у декретній відпустці, то вказати «на час декретної відпустки»).**
- **Умови оплати праці.**
- **Дату написання заяви та підпис особи, яка її склала.**

http://shkilniypidruc.neoz.ru

Норма закону

***Припинення трудового договору** – це результат вольових односторонніх або двосторонніх дій, а також подій (наприклад, закінчення строку).*

Підстави припинення трудового договору

- Угода сторін та інші підстави
- Розірвання трудового договору з ініціативи працівника
  - Працівник повинен попередити власника про розірвання трудового договору письмово за 2 тижні. Протягом 2-тижневого строку попередження власник не має права звільнити працівника, а працівник не вправі залишити роботу.
  - Після закінчення строку працівник припиняє роботу незалежно від наявності наказу, а власник належно оформляє звільнення
- Розірвання трудового договору з ініціативи власника
  - Зміна в організації виробництва.
    Невідповідність працівника займаній посаді внаслідок недостатньої кваліфікації або стану здоров'я.
  - Систематичне невиконання працівником без поважних причин обов'язків.
  - Прогул без поважних причин.
    Інші підстави

Працюємо разом

Складіть заяву про звільнення з роботи за власним бажанням.

Розв'яжіть ситуацію

Дайте оцінку правовим ситуаціям.

1. При прийомі на роботу слюсарем Сидоренка Д. було встановлено 3 місячний строк випробування. Під час цього строку він упродовж двох тижнів знаходився на лікарняному, і йому подовжили строк випробування до 3,5 місяців.

2. Будівельна фірма оголосила про вакансію секретаря-референта. Громадянці Пустовойтенко Л., 40 років, освіта вища, було відмовлено в працевлаштуванні у зв'язку з тим, що її вік більше 35 років.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

2. Трудова книжка

Серед документів, які необхідно надавати при прийомі на роботу є трудова книжка – основний документ про трудову діяльність працівника. Трудові книжки ведуться на всіх працівників, які працюють на підприємстві, в установі, організації або у фізичної особи понад п'ять днів. До трудової книжки заносять відомості щодо її власника.

Норма закону

***Трудова книжка** – це основний документ про трудову діяльність працівника.*

Працюємо разом

Визначте відомості, які записуються до трудової книжки та обґрунтуйте свій вибір.

1. Займана посада.
2. Час прийняття на роботу та звільнення з роботи.
3. Відомості про стягнення.
4. Переведення на іншу роботу.
5. Заохочення та винагороди за успіхи в роботі.
6. Назва підприємства, установи, організації (місця роботи).

Для допитливих (з історії поняття)

Перші трудові книжки з'явилися в Радянській Росії в 1918 р., але видавалися вони тільки непрацюючим громадянам. Здавалося б, який у цьому сенс? А сенс був. Продовольчі картки працюючі одержували за місцем роботи, а непрацюючі – саме за трудовою книжкою.

Кодекс визначав трудову книжку як «основний документ про трудову діяльність і виробничий стаж працівника». Оформити пенсію без надання цього важливого документа практично неможливо. На зміну трудовому прийшов персоніфікований облік у системі державного пенсійного страхування. Пенсія в першу чергу буде залежати від її накопичувальної частини. А персональний запис у системі пенсійного страхування містить більш повну інформацію про трудову діяльність, ніж кілька рядків у трудовій книжці.

Але ця справа невизначеного майбутнього. Трудова книжка – настільки важливий документ, що берегти її треба набагато старанніше, ніж, наприклад, паспорт. Якщо в трудовій книжці допущена помилка хоча б в одній букві (наприклад, замість «Наталія» написано «Наталя»), державні органи можуть відмовити людині в оформленні пенсії. І незважаючи на дані, які зберігаються в Пенсійному фонді, відновлювати справедливість доведеться через суд. Крім того, для роботодавця вона може відігравати роль рекомендаційних листів.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Ще одна функція трудової книжки – захист прав працівника. Як що вас звільняють, закон зобов'язує роботодавця зробити запис про це: з якої причини і за якою статтею закону. Це дасть вам мож ливість заперечити законність такого звільнення, якщо ви з ним н згодні.

3. Заробітна плата

Якщо працівник виконує роботу, то отримує за це заробітну плату. Оплата праці здійснюється за погодинною, відрядною або іншими системами оплати праці. Вона може проводитися за результатами індивідуальних і колективних робіт. Держава гарантує оплату праці та встановлює її мінімальний розмір.

Норма закону

***Заробітна плата** – це винагорода, обчислена, як правило, грошовому вимірі, яку роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу.*

***Мінімальна заробітна плата** – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче від якого не може проводитися оплата за виконану працівником місячну, погодинну норму праці.*

Є кілька видів заробітної плати.

Працюємо разом

Визначте види заробітної плати та заповніть схему. Доведіть необхідність існування структурних елементів заробітної плати.

Структурні елементи заробітної плати		
?	?	?
Винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці	Винагорода за понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Включає надбавки, гарантії, компенсаційні виплати, премії, передбачені чинним законодавством	Виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Варіанти заповнення елементів схеми:
- додаткова заробітна плата;
- інші заохочувальні та компенсаційні виплати;
- основна заробітна плата.

Заробітна плата виплачується не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів. У разі коли день виплати заробітної плати збігається з вихідним, святковим або неробочим днем, заробітна плата виплачується напередодні. Заробітна плата працівникам за весь час щорічної відпустки виплачується не пізніше ніж за три дні до початку відпустки.

Домашнє завдання

1. Використовуючи метод «уявного мікрофона», висловіть думку щодо необхідності укладання трудового договору; відмови від так званої «заробітної плати в конвертах».
2. Опрацювавши КЗпП України, визначте як оплачується понаднормова робота та робота в нічний час, у час простою, у святкові і неробочі дні**.

§ 23. Особливості праці неповнолітніх

Наші очікування

- Описувати права неповнолітніх у трудових відносинах.
- Характеризувати особливості робочого часу та часу відпочинку неповнолітніх.
- Розв'язувати ситуації, пов'язані з працевлаштуванням і працею неповнолітніх.

Проблемне питання

- Чи можете ви навчаючись у 9 класі, бути учасниками трудових відносин?
- Чи доводилося комусь із вас заробляти самостійно? Коли і як це відбувалось?

1. Де можуть працювати підлітки

Багато неповнолітніх на канікулах самостійно заробляють гроші, влаштовуючись на роботу. Потрібно знати, що законодавство України стає на бік підлітків та захищає їхні права відповідно до Конвенції про права дитини.

http://shkilniypidruchnyk.ru

З огляду на фізіологічні, психологічні та інші особливост молоді законодавство нашої держави закріплює деякі переваг (пільги) неповнолітніх, встановлюючи їхню рівність у правах з повнолітніми працівниками. За загальним правилом, на робо ту приймаються особи, яким виповнилося 16 та більше років. За згодою одного з батьків чи особи, що його замінює, як виняток можуть прийматися особи, яким виповнилося 15 років. Для ви конання легкої роботи, що не завдає шкоди здоров'ю і не пору шує процесу навчання, у вільний від навчання час можуть прийматися на роботу особи, яким виповнилося 14 років Однак потрібна згода одного з батьків чи особи, що їх замінює

Працюємо разом

Встановіть роботи, на яких забороняється використовувати працю осіб, молодших 18 років. Відповідь сформулюйте за до помогою методу «прес».

1. Роботи, пов'язані з підійманням і переміщуванням речей вага яких перевищує граничні норми.
2. Роботи, пов'язані з доставкою кореспонденції до офісів.
3. Роботи, пов'язані зі шкідливими або небезпечними умова ми праці.
4. Підземні роботи.
5. Роботи, пов'язані з реалізацією продуктів харчування.
6. Роботи, пов'язані з застосуванням комп'ютера.
7. Нічні, понаднормові роботи.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

8. Роботи у вихідні дні.
9. Висотні роботи.

Перелік робіт, на яких заборонено використовувати працю неповнолітніх, затверджено Міністерством охорони здоров'я України в 36 галузях народного господарства.

Перевірте себе

Пригадайте, хто з ваших знайомих підлітків, а можливо, і ви, працював під час канікул. Чи дотримувались учасники трудових відносин умов, які розглядалися вище? Спрогнозуйте наслідки порушень.

2. Як законодавство регулює працю неповнолітніх

Соціологічні дослідження, що їх проводив Український НДІ проблем молоді, показують: друге місце за чисельністю серед безробітної молоді посідають випускники загальноосвітніх шкіл. Серед безробітної молоді велика частка осіб, які вперше шукають роботу. Серед них 38 % – особи до 21 року, 33,9 % – від 21 до 24 років, 28,1 % – від 25 до 28 років. Тому, згідно з Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», держава гарантує працездатній молоді віком від 15 до 28 років після закінчення або припинення навчання в загальноосвітніх, професійних навчально-виховних і вищих навчальних закладах, завершення професійної підготовки і перепідготовки, а також після звільнення зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби надання першого робочого місця на строк не менше двох років.

Неповнолітні у трудових правовідносинах *прирівнюються* у правах до повнолітніх.

Працюємо разом

За матеріалами засобів масової інформації (газет, журналів, новин) підберіть статті, що стосуються стану дитячої праці в Україні. Дослідіть проблему:

- ситуації, пов'язані з пошуком роботи неповнолітніми;
- ситуації, пов'язані з працевлаштуванням неповнолітніх;
- ситуації, пов'язані з порушенням вимог законодавства в процесі праці неповнолітніх.

Запропонуйте шляхи розв'язання правових проблем.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Праця неповнолітніх за законодавством України має певні особливості. Розглянемо їх за допомогою схеми:

Особливості робочого часу неповнолітніх

- Для працівників віком від 16 до 18 років встановлюється скорочена тривалість робочого часу – 36 годин на тиждень, а для осіб віком від 15 до 16 років – 24 години на тиждень.
- Тривалість робочого часу учнів, які працюють протягом навчального року, не може перевищувати половини тривалості робочого часу, передбаченої для осіб відповідного віку (18 та 12 годин відповідно)

Особливості часу відпочинку для неповнолітніх

- Особам, віком до 18 років, надається щорічна основна відпустка тривалістю 31 календарний день.
- Відпустка надається в літній час або за їхнім бажанням у будь-яку іншу пору року.
- Відпустка може надаватися і до настання 6-місячного терміну роботи

Оплата праці неповнолітніх

- Заробітна плата працівникам віком до 18 років при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому самому розмірі, як працівникам при повній тривалості щоденної роботи

Розв'яжіть ситуацію

Дайте правовий аналіз ситуацій.

1. 17-річного Миколу прийняли на роботу електриком підземних комунікацій з випробуванням в один місяць.
2. Марину 17 років звільнено з роботи за ініціативою матері.
3. Василю 15 років, він працює після уроків двірником 12 годин на тиждень, власник виплачує заробітну плату в розмірі, пропорційному відпрацьованому часу.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

3. Як закон захищає неповнолітніх від експлуатації

Чи легко знайти роботу неповнолітньому? Поряд з офіційним ринком праці існує так званий «чорний ринок» праці. Кількість робочих міст для неповнолітніх обмежена, тому збільшується число неповнолітніх на кожне робоче місце. Це призводить до того, що вони влаштовуються на роботу неофіційно.

Перевірте себе

Поміркуйте, які наслідки для неповнолітніх може мати неофіційне працевлаштування. Чи вигідно роботодавцю приймати на роботу осіб молодше 18 років?

Використання праці неповнолітніх під час неофіційного працевлаштування може привести до їх експлуатації, тому, що держава не може гарантувати захист їхніх прав. Незважаючи на це, більшість неповнолітніх влаштовується на роботу неофіційно. Щоб не стати жертвою експлуатації, необхідно продумати питання, які ви обговорите з роботодавцем під час співбесіди.

Працюємо разом

Розробіть рекомендації для тих, хто влаштовується на роботу. Підготуйтеся до презентації своєї роботи.

Домашнє завдання

Працюючи з матеріалами підручника (** або із ст. 188–199 КЗпПУ) заповніть таблицю.

Особливості праці неповнолітніх працівників

Прийом на роботу		У період канікул	У період навчання
Звільнення з роботи			
Тривалість робочого дня			
	14–16 років		
	16–18 років		
Охорона праці			
Оплата праці			
Час відпочинку			

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Запитання і завдання для тематичного оцінювання

І РІВЕНЬ

1. Поясніть юридичний зміст права власності.
2. Які бувають форми власності за Конституцією України?
3. Назвіть підстави цивільно-правової відповідальності.
4. Хто такі споживачі, продавці, виробники, виконавці?
5. Дайте визначення понять «сім'я», «шлюб».
6. Як гарантується реалізація права на працю?
7. Якими нормативними актами регулюються трудові правовідносини?
8. Який договір називається трудовим?
9. Що таке трудова книжка?
10. Дайте визначення поняття «заробітна плата»?
11. Які види трудових договорів (за їх строками) існують?
12. Хто може укладати трудовий договір?
13. В якій формі укладається трудовий договір?
14. Які пільги та гарантії надаються неповнолітнім?
15. З якого віку дозволено приймати на роботу неповнолітніх?
16. Які документи надаються при прийомі на роботу?
17. Для яких категорій працівників заборонено встановлювати випробування?
18. Які відомості записуються в трудову книжку?
19. Які є підстави припинення трудового договору?
20. Що таке «час відпочинку»?
21. Який час називають «робочим»?
22. Які причини безробіття вам відомі?
23. Які організаційно-правові форми підприємницької діяльності існують?
24. Які права та обов'язки мають роботодавець та працівник?

ІІ РІВЕНЬ

1. Охарактеризуйте зміст трудового договору.

Угода між

?	?
Зобов'язується _____	З підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові
Зобов'язується _____	І забезпечувати _____

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

2. Порівняйте трудовий договір і контракт. Чим вони відрізняються? Знайдіть не менше трьох відмінностей.
3. Порівняйте трудовий і колективний договори. Складіть порівняльну таблицю.
4. Доведіть взаємність прав та обов'язків працівника та власника підприємства або уповноваженої ним особи, які встановлюються КЗпПУ.
5. Обґрунтуйте встановлені КЗпПУ норми щодо випробування при прийомі на роботу з точки зору працівника та роботодавця.

III РІВЕНЬ СКЛАДНОСТІ

1. Виступаючи в ролі юриста-консультанта, дайте рекомендації працівнику, якого адміністрація звільняє з причини скорочення штату.
2. Підготуйтеся та проведіть дискусію «На яких підприємствах трудові права працівника більше захищені: на державних чи приватних?»

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Розділ 6

ТВОЇ ОРІЄНТИРИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

§ 24. Адміністративне право

Наші очікування

- Називати відносини, які регулюються адміністративним правом; органи, які розглядають справи про адміністративні проступки.
- Визначати адміністративні правопорушення та наводити приклади.
- Описувати адміністративні стягнення, що застосовуються до неповнолітніх.
- Аналізувати і розв'язувати правові ситуації щодо адміністративних правопорушень неповнолітніх.

Проблемне питання

- Чому адміністративні правопорушення можуть передувати злочинам?

1. Які відносини регулює адміністративне право

Адміністративне право (від лат. *administratio* – управління) вважається однією з провідних галузей права. *Адміністративне право* регулює відносини, які виникають у сфері державного управління.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Норми адміністративного права: включають систему організації державних органів; роз'яснюють обов'язки і права цих органів та службовців; забезпечують дотримання та охорону громадського порядку.

З допомогою адміністративного права здійснюється захист особи, прав і свобод людини і громадянина, охорона здоров'я громадян, санітарно-епідеміологічне благополуччя населення, захист суспільної моралі, охорона навколишнього середовища, встановленого порядку здійснення державної влади, громадського порядку і суспільної безпеки, власності, захист законних економічних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства і держави від адміністративних правопорушень, а також попередження адміністративних правопорушень.

У суспільстві на певному етапі розвитку виникає потреба в створенні стабільних, організованих відносин між людьми та регулюванні питань спільного життя шляхом управління. Останнє дає можливість цілеспрямовано вирішувати численні проблеми, вести господарство. Управління здійснюється в різних сферах суспільного життя і визначає існування різноманітних суб'єктів і об'єктів адміністративних правовідносин.

Норма закону

***Адміністративне право** – це система адміністративних правових норм, що регулюють і охороняють особливе коло суспільних відносин у сфері державного управління.*

***Компетенція** – це сукупність юридичних прав і обов'язків органу чи посадової особи, закріплених в нормативних актах.*

В адміністративних відносинах важливим є вміння керувати і підпорядковуватися. Такі відносини виникають за волевиявленням однієї із сторін. Наприклад, співробітник ДАІ складає протокол про порушення водієм правил дорожнього руху. Працівники правоохоронних органів наділені владою та відповідною компетенцією. А правопорушник зобов'язаний виконувати закон та підкорятися владі міліціонера.

Працюємо разом

Визначте, які з вказаних правовідносин є адміністративними. Обґрунтуйте відповідь:

1. Олег був звільнений з роботи за невиконання, покладених на нього трудовим договором, обов'язків.
2. Максим ловив рибу в забороненому місці і був оштрафований працівниками правоохоронних органів.
3. Володимир не захотів виконувати вказівки замовника і не став добудовувати будинок за його проектом.

http://shkilniypidruchnyk.z.ru

4. Головний санітарний лікар міста своїм наказом попередив директора міського Будинку культури про порушення санітарно-епідеміологічних правил під час епідемії грипу.

2. Які правопорушення називають адміністративними

Кожне правопорушення, згідно з законом, тягне за собою юридичну відповідальність. Адміністративне правопорушення є підставою застосування заходів адміністративного примусу до того, хто порушив право.

Перевірте себе

Дайте визначення поняття «адміністративне прправопорушення» відповідаючи не запитання.

Згадайте ознаки правопорушення. Порівняйте їх з ознаками адміністративного правопорушення.

Адміністративне правопорушенняі

Основні ознаки адміністративного правопорушення	Характеристика
Суспільна шкідливість	Порушення громадського порядку, засмічення довкілля тощо
Протиправність, тобто діяння заборонені нормативно-правовими актами	Порушення норм не лише адміністративного законодавства, але й інших галузей права – земельного, екологічного, трудового тощо

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Продовження таблиці

Основні ознаки адміністративного правопорушення	Характеристика
Діяння (дія або бездіяльність)	Активні дії (наприклад, перевищення водіями встановленої швидкості тощо) Бездіяльність (порушення посадовими особами встановлених термінів виплати заробітної плати)
Винність	Вина в формі умислу (наприклад, неправдивий виклик спеціальних служб тощо) або необережності (перехід вулиці в недозволеному місці)
Адміністративна караність	Види покарань (наприклад, попередження, штраф, виправні роботи)

Норма закону

Адміністративним правопорушенням (проступком) *визнається протиправне, винне (умисне або необережне) діяння (дія чи бездіяльність), яке посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яке законом передбачено адміністративну відповідальність.*

Буква закону

Кодекс законів України про адміністративні правопорушення

Ст. 24 Види адміністративних стягнень.

За вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватися такі адміністративні стягнення:

1) попередження;

2) штраф;

3) оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;

4) конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;

5) позбавлення спеціального права, наданого даному громадянинові (право керування транспортними засобами, право полювання);

6) виправні роботи;

7) адміністративний арешт.

http://shkilniypidruchnyk.ru

Розв'яжіть ситуацію

Іван, 16 років, та Олексій, 17 років, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, нецензурно лаялися й образили відвідувачів та охоронника нічного клубу, який намагався їх вивести на вулицю.

1. Дайте правову оцінку ситуації.
2. Чи буде дане діяння адміністративним правопорушенням?
3. Як ви гадаєте, яким чином вплине на розгляд справи вік правопорушників?
4. Чим відрізнялася б ситуація, в якій правопорушники не обмежилися б лайкою та образами і завдали тілесних ушкоджень відвідувачам закладу?

3. За які адміністративні правопорушення відповідають неповнолітні

Кодекс України про адміністративні правопорушення визначив проступки, за які відповідають неповнолітні. Це:

- дрібне розкрадання державного та колективного майна;
- засмічення лісів відходами;
- посів та вирощування снодійного маку чи конопель;
- безкоштовний проїзд в громадському транспорті;
- знищення або пошкодження зелених насаджень або інших об'єктів озеленіння населених пунктів;
- дрібне хуліганство – дії, які виражаються в нецензурній лайці в громадських місцях, образливому чіплянні до громадян та інших подібних діях, що порушують громадський порядок і спокій;
- дрібне викрадання чужого майна шляхом крадіжки, шахрайства;
- знищення межових знаків;
- порушення вимог пожежної безпеки в лісах;
- жорстоке поводження з тваринами;
- непокора пішоходів сигналам регулювання дорожнього руху та інші.

До адміністративної відповідальності можуть притягатися особи, яким виповнилося 16 років. За змістом заходи юридичної відповідальності, що застосовуються до неповнолітніх за адміністративні правопорушення, наближаються до загальних адміністративних стягнень, але містять менш обтяжуючі обмеження та обов'язки.

Як свідчить досвід та статистика, неповнолітні найчастіше здійснюють такі правопорушення (див. додаток 1).

http://yshkolnypidruc.ucoz.ru

Додаток № 1

Перелік адміністративних правопорушень, які найчастіше здійснюють неповнолітні

Стаття	Вид правопорушення	Вид стягнення	Підвідомчість справ про адміністративні правопорушення
44	Незаконне виробництво, придбання, зберігання, перевезення наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах	Штраф від 18 до 43 неоподаткованих мінімумів доходів; адміністративний арешт	Спеціально уповноважений орган виконавчої влади в галузі охорони здоров'я, суд, органи внутрішніх справ
51	Дрібне викрадення чужого майна	Штраф від 3 до 15 неоподаткованих мінімумів доходів; виправні роботи від 1 до 2 місяців; адміністративний арешт	Суд
73	Засмічення лісів відходами	Штраф від 1 до 5 неоподаткованих мінімумів доходів	Органи лісового господарства
77	Порушення вимог пожежної безпеки в лісах	Штраф від 1 до 12 неоподаткованих мінімумів доходів	Органи лісового господарства
92	Порушення правил охорони і використання пам'яток історії та культури	Попередження, штраф від 3 до 7 неоподаткованих мінімумів доходів	Адміністративні комісії, виконкоми сільських та селищних рад
127	Порушення правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами, водіями та іншими особами	Штраф	Органи внутрішніх справ

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Продовження додатка

Стаття	Вид правопорушення	Вид стягнення	Підвідомчість справ про адміністративні правопорушення
135	Безквитковий проїзд	Штраф (різні розміри залежно від виду громадського транспорту)	Органи внутрішніх справ, органи залізничного, морського, річкового, повітряного, автомобільного та електротранспорту
148	Пошкодження таксофонів	Штраф від 10 до 20 неоподаткованих мінімумів доходів	Адміністративні комісії
152	Порушення правил благоустрою території міст та інших населених пунктів	Попередження, штраф від 1 до 3 неоподаткованих мінімумів доходів	Адміністративні комісії, виконкоми сільських та селищних рад
156	Порушення правил торгівлі алкогольними напоями та тютюновими виробами	Штраф (різні розміри), конфіскація предмета торгівлі та виручки	Адміністративні комісії, суди
173	Дрібне хуліганство	Штраф від 3 до 7 неоподаткованих мінімумів доходів, виправні роботи від 1 до 2 місяців, адміністративний арешт	Суд, органи внутрішніх справ
175	Куріння тютюнових виробів у заборонених місцях	Штраф до 7 неоподаткованих мінімумів доходів	Адміністративні комісії
178	Розпивання спиртних напоїв у громадських місцях, поява в громадських місцях у п'яному вигляді	Штраф до 7 неоподаткованих мінімумів доходів; виправні роботи; адміністративний арешт	Суд, органи внутрішніх справ

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Продовження додатка

Стаття	Вид правопорушення	Вид стягнення	Підвідомчість справ про адміністративні правопорушення
181	Азартні ігри, ворожіння в громадських місцях	Штраф до 50 неоподаткованих мінімумів доходів, конфіскація грального приладдя, а також грошей, речей та інших цінностей, що є ставкою у грі	Адміністративні комісії, виконкоми сільських та селищних рад, суд
181	Заняття проституцією	Попередження, штраф до 15 неоподаткованих мінімумів доходів	Адміністративні комісії
183	Завідомо неправдивий виклик спеціальних служб	Штраф до 20 неоподаткованих мінімумів доходів	Адміністративні комісії, виконкоми сільських та селищних рад
184	Невиконання батьками або особами, які їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей	Штраф до 7 неоподаткованих мінімумів доходів	Суд
197	Проживання без паспорта	Попередження, штраф до 3 неоподаткованих мінімумів доходів	Суд
201	Незаконне вилучення паспортів і прийняття їх у заставу	Попередження, штраф до 3 неоподаткованих мінімумів доходів	Органи внутрішніх справ
211	Неявка на виклик у військовий комісаріат	Штраф	Військові комісаріати

Буква закону

Кодекс законів України про адміністративні правопорушення.

http://shkilniypidruc.az.ru

Ст. 24 Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх.

За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх віком від 16 до 18 років можуть бути застосовані такі методи впливу:

1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення в потерпілого;

2) попередження;

3) догана або сувора догана;

4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за їхньою згодою, а також окремим громадянам на їхнє прохання.

Застосування таких заходів впливу є правом, а не обов'язком суду (судді). Суд (суддя) застосовує адміністративне стягнення або заходи виховного впливу з урахуванням особи неповнолітнього.

Розв'яжіть ситуацію

Визначте з наведених ситуацій ті, в яких є ознаки адміністративного проступку.

1. Учні 9-го класу змовилися прогуляти уроки і переглянути в цей час новий фільм у кінотеатрі.
2. 16-річний Микола та його однокласник Петро висловлювалися нецензурно на автобусній зупинці в присутності багатьох людей.
3. 17-річний Михайло зірвав троянди на міській клумбі для своєї подруги.
4. Господар садиби постійно вивозив сміття з подвір'я в лісосмугу та на околиці міста.
5. 16-річна Катерина всупереч вимогам батьків повернулася додому не о 20-й годині, а о 22-й.
6. Дев'ятикласники Анатолій та Юрій пустуючи, пошкодили зелені насадження на дитячому майданчику.
7. Студент I курсу музичного училища не заплатив за проїзд у тролейбусі.

Домашнє завдання

1. Наведіть приклади ситуацій, в яких брали участь ви, ваші рідні або знайомі, що регулюються нормами адміністративного права.

2. Ознайомившись зі ст. 184 Кодексу про адміністративні правопорушення України, визначте, яку відповідальність нестимуть батьки в разі скоєння їхніми дітьми адміністративних правопорушень.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

§ 25. Що таке злочин

Наші очікування

- Характеризувати ознаки злочину.
- Описувати елементи складу злочину.
- Називати види злочинів та наводити приклади.
- Аналізувати правові ситуації і пропонувати шляхи їх розв'язання, використовуючи окремі статті Кримінального кодексу України.
- Моделювати варіанти поведінки в ситуаціях загрози стати жертвою злочину.
- Оцінювати наслідки злочину для конкретної особи, оточуючих і суспільства в цілому.

Проблемне питання

- Чому адміністративні правопорушення можуть передувати злочинам?
- Чому злочини більш небезпечні для суспільства?

1. Що таке кримінальне право

Для допитливих (з історії поняття)

Вперше про кримінальне право згадується у творах римських юристів, а викладати кримінальне право почали в Італії у Болонському університеті у кінці XII ст.

Норма закону

***Кримінальне право** — це самостійна галузь права, предметом якої є суспільні відносини, що виникають тільки в зв'язку зі скоєнням злочинів.*

Завданнями кримінального права є:

- правове забезпечення миру, безпеки людства, запобігання злочинам;
- правова охорона конституційного ладу, благ людини, громадської безпеки, власності, правопорядку, довкілля.

2. Що таке злочин? Ознаки та види злочинів

Серед правопорушень найбільш небезпечним є злочин. Злочин, як і будь-яке інше правопорушення, є вчинком людини. Саме тому йому притаманні всі ті об'єктивні і суб'єктивні особ-

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

ливості, що характеризують поведінку людини. Однак, на відміну від інших вчинків людини, злочин за своєю соціальною сутністю є посяганням на відносини, що склалися в суспільстві. Злочин завжди суперечить основним потребам і інтересам суспільного розвитку.

Для того щоб дати найбільш узагальнююче визначення терміна, нам необхідно зрозуміти специфічні ***ознаки злочину***, його найважливіші властивості:

Буква закону

Частина 2 ст. 11. Кримінального кодексу України. Не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого Кримінальним кодексом України, але через *малозначність* не становить суспільно небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній або юридичній особі, суспільству або державі.

Працюємо разом

Усвідомивши ознаки злочину та згадавши матеріал попередніх уроків, можна сконструювати поняття за логічною схемою.

Врахування ознак злочину та їхніх критеріїв дає можливість класифікувати цей вид правопорушень.

http://shkilnypidruc.ucoz.ru

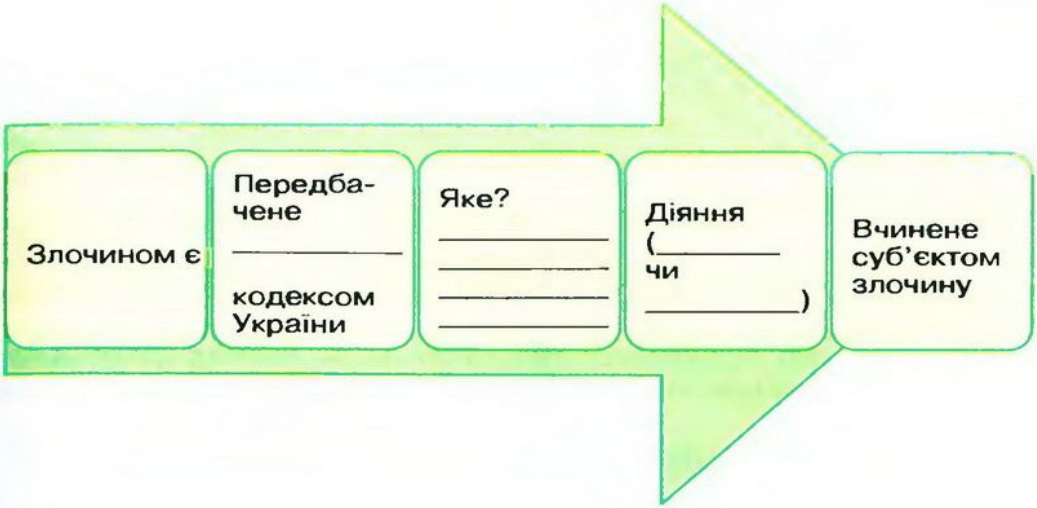

Норма закону

Класифікація злочинів *– поділ їх на групи та розташування груп в певній послідовності залежно від того чи іншого критерію.*

Наприклад, залежно від форми вини злочини можна поділити на умисні і необережні; залежно від ступеня завершеності злочинної діяльності – на закінчені і незакінчені. Кожна з таких класифікацій може вирішувати конкретні завдання. Однак розвиток кримінального права нерозривно пов'язаний із завданням *поглиблення індивідуалізації* кримінальної відповідальності і *покарання залежно від тяжкості злочину.*

Класифікації злочинів залежно від ступеня тяжкості

Злочини невеликої тяжкості	Злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років або інше, більш м'яке покарання
Злочин середньої тяжкості	Злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше п'яти років
Тяжкий злочин	Злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше десяти років
Особливо тяжкий злочин	Злочин, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Працюємо разом

Визначте ступінь тяжкості злочинів в правових ситуаціях.

1. Громадянин країни Г. займався на території України збором інформації, що становила державну таємницю.

2. Група осіб із п'яти чоловік протягом двох років здійснювала викрадення людей.

3. Стоматолог зареєстрував приватне підприємництво і відкрив стоматологічний кабінет, не вказавши в реєстраційних документах рішення суду про заборону займатися медичною практикою.

4. Медсестра пологового будинку на прохання громадянки Н., яка народила дитину з фізичними вадами, підмінила її дитину на іншу;

5. Лікар в інтерв'ю газеті повідомив про захворювання на СНІД громадянина Н.

6. Група осіб з трьох чоловік, скориставшись повінню та відсутністю господарів, що були евакуйовані, забирали цінні речі в залишених будинках.

Буква закону

Кримінальний кодекс України

Ст. 114. Шпигунство.

Передача або збирання з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства, – караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Ст. 145. Незаконне розголошення лікарської таємниці.

Умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки, – карається штрафом до п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян ... або виправними роботами на строк до двох років.

Частина 3 ст. 146. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини.

Діяння (незаконне позбавлення волі або викрадення людини)... вчинені організованою групою, або такі, що спричинили тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Ст. 148. Підміна дитини.

Підміна чужої дитини, вчинена з корисливих або інших особистих мотивів, – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Частина 4 ст. 187. Розбій.

Розбій, спрямований на заволодіння майном у великих чи *особливо великих розмірах, або вчинений організованою групою, або поєднаний із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, – карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна.*

Ст. 389. Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі.

Ухилення від сплати штрафу або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю особою, засудженою до цих видів покарання, – карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на той самий строк.

3. Склад злочину

З великої кількості ознак, властивих конкретному суспільно небезпечному діянню, закон включає в характеристику складу лише суттєві, обов'язкові та типові для злочину того чи іншого виду.

Норма закону

***Склад злочину** – це сукупність встановлених у кримінальному законі об'єктивних і суб'єктивних ознак, що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння (дію чи бездіяльність) як злочинне.*

Елементи складу злочину

Об'єкт злочину – це ті суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди, і які поставлені під охорону кримінальним правом

Об'єктивна сторона злочину – це зовнішній прояв злочинного діяння, що характеризується суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками

Суб'єкт злочину – це осудна фізична особа, яка досягла на момент вчинення злочину віку, з якого настає кримінальна відповідальність, винна у вчинені суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом

Суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона протиправного діяння, яка полягає у внутрішньому психічному ставленні особи, що вчинила злочин, до свого діяння та його суспільно небажаних наслідків

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Працюємо разом

Конкретний злочин та його склад можна розглядати як яви
ще і поняття про нього. Щоб впевнитися в цьому, працюючи
парах, порівняйте визначення термінів «злочин» та «скла
злочину».

Порівняння проводимо за допомогою поданої схеми-таб
лиці.

Загальні риси:

1. Це система визначених кримінальним законом ознак.
2. _____
3. _____

Відмітні риси:

№ з/п	Критерії порівняння	Злочин	Склад злочину
1			
2			
3			

Буква закону

Ст. 22 Кримінального кодексу України.

Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким д
вчинення злочину виповнилося *16 років*.

За окремі злочини кримінальне законодавство встановлю
відповідальність з *14 років*.

Розв'яжіть ситуації

Визначте склад злочину в таких юридичних ситуаціях.

1. 15-річний Микола украв у сусіда 700 грн.
2. Водій відмовлявся, на прохання родичів, відвезти тяж
котравмованого Андрія в лікарню (який невдовзі помер).
3. 16-річний Сергій та 14-річний дев'ятикласник Микола
прийшовши на спортивний майданчик школи, заважал
проводити урок, висловлювалися нецензурно і заподіял
тілесні ушкодження двом семикласникам.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

4. Наслідки злочину для особи і суспільства. Як не стати жертвою злочину

Працюємо разом

1. Складіть пам'ятку «Поведінка людини в ситуації загрози стати жертвою злочину».

2. Змоделюйте варіанти поведінки в ситуаціях загрози стати жертвою злочину.

Домашнє завдання

1. Підготуйте запитання для співробітника органів внутрішніх справ щодо найбільш небезпечної моделі поведінки людини в ситуації стати жертвою злочину.

2. Підготуйте коротку промову (1–2 хв) «Вирок злочину», оцінюючи наслідки злочину для конкретної особи, оточуючих і суспільства в цілому.

§ 26. Що таке кримінальна відповідальність і кримінальне покарання

Наші очікування

- Пояснювати поняття «кримінальна відповідальність» і «кримінальне покарання».
- Називати підстави кримінальної відповідальності.
- Називати види покарань, що застосовуються до неповнолітньої особи, яка вчинила злочин.
- Розповідати про особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.
- Оцінювати причини підліткової злочинності в Україні.

1. Що таке кримінальна відповідальність

У науці немає єдиного розуміння кримінальної відповідальності. Це:

- ототожнення її з кримінальним покаранням;
- певного роду обов'язок особи, що вчинила злочин;
- осуд винного обвинувальним вироком суду за вчинений злочин з призначенням покарання або без нього.

http://shkilniypidruchnyk.ru

Поняття кримінальної відповідальності характеризується своїми відзначальними ознаками.

Ознаки кримінальної відповідальності

- Це вид і міра обмежень особистого, майнового або іншого характеру
- Це реальна взаємодія суду і спеціальних органів виконавчої влади та особи, визнаної винною у вчиненні злочину
- Зазнавання певних обмежень завжди має вимушений, а не добровільний характер
- Це вид державного примусу, що полягає в осуді злочинця та його діяння обвинувальним вироком суду
- Кримінальна відповідальність можлива лише за вчинення злочину

Норма закону

***Кримінальна відповідальність** – це передбачені Кримінальним кодексом обмеження прав і свобод особи, яка вчинила злочин, що індивідуалізується в обвинувальному вироку суду і здійснюються спеціальними органами виконавчої влади держави.*

Буква закону

Частина 1 ст. 2 Кримінального кодексу України.

Підставою кримінальної відповідальності визнається вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбаченого цим кодексом.

У цьому положенні закону міститься відповідь на запитання про те, за що і на якій підставі особа підлягає кримінальній відповідальності. Очевидно, що вона підлягає кримінальній відповідальності за вчинення такого суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки певного складу злочину, передбаченого ККУ. Тому інколи говорять, *що єдиною підставою кримінальної відповідальності є склад злочину, оскільки саме склад злочину є явищем соціальної реальності як суворо структурований зміст вчиненого суспільно небезпечного діяння.*

У межах єдиної матеріальної підстави кримінальної відповідальності можна виділити її фактичну і юридичну сторони. Кримінальна відповідальність – це реакція держави на ско-

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

єний злочин. Така реакція дістає своє вираження в обвинувальному вироку суду. У зв'язку з цим розрізняють матеріальну і процесуальну підставу кримінальної відповідальності.

Перевірте себе

1. Що таке склад злочину? Назвіть його структурні елементи.
2. Дайте визначення понять «об'єкт», «об'єктивна сторона», «суб'єкт», «суб'єктивна сторона».

2. Які покарання передбачені Кримінальним кодексом України

Політика держави в боротьбі зі злочинністю передбачає комплекс заходів, серед яких головну роль виконують заходи соціального, економічного, політичного, правового, організаційного і культурно-виховного характеру. У системі цих заходів певне місце посідає і покарання. Воно є необхідним засобом охорони суспільства від злочинних посягань. Виконання цієї ролі здійснюється як за допомогою погрози покаранням, яке передбачено в санкції кожної кримінальної норми, так і шляхом його реалізації, тобто примусового впливу на осіб, що вже скоїли злочини.

Норма закону

***Покарання** – це захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.*

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Кримінальний кодекс (ч. 2 ст. 50) визначає таку мету покарання:

- кару як відплату за вчинене;
- виправлення засудженого;
- запобігання вчиненню нових злочинів самим засудженим;
- запобігання вчиненню злочинів з боку інших осіб.

За порядком (способом) їх призначення усі покарання поділяються на три групи: основні; додаткові; покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові.

Основні – покарання, які призначаються у вироку лише як самостійні заходи впливу.

До них належать: громадські, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, арешт, обмеження волі, утримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі

Додаткові – це такі покарання, які призначаються лише шляхом їх приєднання до основних покарань і самостійно застосовуватися не можуть.

До додаткових покарань належать: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу та конфіскація майна

Покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові (**«змішані»** види покарань)

До них належать: штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю

Працюємо разом

Порівняйте такі види кримінальних покарань, як громадські роботи і виправні роботи. Використовуйте при порівнянні схему:

- визначення понять;
- загальні риси;
- відмінності (в вигляді таблиці з визначенням критеріїв для порівняння);
- застосування поняття в правовому контексті**.

Для якісного виконання роботи користуйтеся адаптованим текстом з Кримінального кодексу України.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Буква закону

Кримінальний кодекс України

Ст. 56 Громадські роботи полягають у виконанні засудженим протягом строку, встановленого вироком суду, у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид та характер яких визначають органи місцевого самоврядування (наприклад, прибирання вулиць, благоустрій території, ремонт доріг, будинків, споруд, комунікацій тощо). Оскільки обов'язок виконання громадських робіт покладається на особу вироком суду за вчинення злочину, вони завжди здійснюються без оплати праці засудженого.

Громадські роботи встановлюються в межах від 60 до 240 годин, відбуваються засудженим у вільний від роботи чи навчання час і виконуються частинами – не більше чотирьох годин на день.

Громадські роботи не застосовуються до осіб, визнаних інвалідами першої або другої групи, до вагітних жінок, до осіб, які досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців строкової служби.

Ст. 57 Виправні роботи – це основний вид покарання, згідно з яким на засудженого протягом строку, встановленого вироком, покладається обов'язок працювати за місцем його роботи, періодично з'являтися на реєстрацію до кримінально-виконавчої інспекції, а також встановлюється заборона на звільнення з роботи за власним бажанням і виїзд за межі України без дозволу кримінально-виконавчої інспекції. З усієї суми заробітку засудженого до виправних робіт примусово здійснюються щомісячні відрахування в доход держави в межах від 10 до 20 відсотків.

Виправні роботи призначаються судом у межах від 6 місяців до 2 років і відбуваються за місцем роботи засудженого.

Виправні роботи не застосовуються до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною, до непрацездатних, до осіб, що не досягли 16 років, та тих, що досягли пенсійного віку, а також до військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, нотаріусів, суддів, прокурорів, адвокатів, державних службовців, службових осіб органів місцевого самоврядування.

3. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх

Як уже було зазначено, суб'єкт злочину – це особа, яка досягла до вчинення злочину певного віку: 16 (загальний вік) або 14 (знижений вік) років. Вік суб'єкта злочину виконує не тіль-

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

ки роль критерію нижчої вікової межі, з якої можлива кримінальна відповідальність, але й є обставиною, що визначає характер і ступінь суворості покарання неповнолітніх, тобто осіб, що не досягли 18 років до вчинення злочину.

Закон передбачає вичерпний перелік видів покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітнього. Це такі основні покарання:

- *штраф* (застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний доход, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення);
- *громадські роботи* (призначається тільки неповнолітнім від 16 до 18 років);
- *виправні роботи* (призначається тільки неповнолітнім від 16 до 18 років);
- *арешт* (полягає у триманні неповнолітнього в умовах ізоляції в спеціально пристосованих установах і може бути призначений тільки неповнолітнім, які досягли 16 років на строк від 15 до 45 діб);
- *позбавлення волі на певний строк* (неповнолітні відбувають його в виховних колоніях).

До неповнолітнього можуть бути застосовані і додаткові покарання у формі *штрафу і позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю*.

Певні *особливості є й у призначенні покарання неповнолітнім*. Вони викликані, насамперед, тим, що стосовно цих осіб метою покарання є виправлення, виховання та соціальна реабілітація. Суд при призначенні покарання неповнолітньому повинен враховувати умови його життя і виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього.

Прояв принципу гуманізму щодо категорії неповнолітніх простежується і в особливостях звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. Це виявляється в тому, що, по-перше, передбачається такий вид звільнення від покарання, що може застосовуватися лише до неповнолітніх – звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру; по-друге, ті види звільнення від покарання, які можуть застосовуватися і до повнолітнього, і до неповнолітнього, щодо останніх мають пільгові умови.

Неповнолітні, які вчинили злочин до досягнення 18 років, мають пільги щодо погашення та зняття судимості. Дострокове зняття судимості з осіб, що вчинили злочин у віці до 18 років, допускається, якщо вони довели своє виправлення зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх виявляються у:

Домашнє завдання

Підберіть аналітичні статті в засобах масової інформації щодо стану підліткової злочинності в Україні. На підставі зібраних матеріалів зробіть висновок щодо причин підліткової злочинності. Роботу можна провести об'єднавшись у декілька груп, виділивши ролі: інформатори, аналітики, референти, доповідачі.

§ 27. Правоохоронні органи в Україні

Наші очікування

- Пояснювати поняття «правоохоронні органи».
- Описувати основні завдання, права та обов'язки міліції.
- Характеризувати права неповнолітніх при затриманні, арешті, допиті.
- Моделювати і розв'язувати правові ситуації.
- Формулювати власну позицію щодо поведінки в ситуації взаємодії з правоохоронними органами.

Проблемне питання

- Які якості повинна мати людина, яка працює в правоохоронних органах?

http://shkilniypidruchnyk.ru

1. Призначення правоохоронних органів

Конституція України та інші законодавчі акти надають нам ряд прав та свобод. Але не треба забувати, що наші права закінчуються (обмежуються) там, де ми можемо обмежити права іншої людини. І якщо ми перетинаємо цю межу, то це призводить до порушення прав конкретної особи, установи, держави. Захист прав і свобод є однією з функцій правоохоронних органів.

Норма закону

***Діяльність**, яка здійснюється державними органами на підставі закону і в установленому ним порядку з метою охорони правопорядку і захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, державних та громадських формувань та забезпечується можливістю застосування правових методів впливу, називається **правоохоронною**.*

Працюємо разом

Змоделюйте поняття «правоохоронні органи».

Правоохоронні органи – це

державні та недержавні органи,

головним завданням і функцією яких є
- охорона _____
- захист _____

Пригадайте випадки порушення прав людини, установи (організації), держави. Які органи ставали на захист їхніх прав?

До *державних правоохоронних органів* належать:

- прокуратура;
- органи внутрішніх справ, у тому числі міліція;
- органи Служби безпеки України;
- органи державної податкової та контрольно-ревізійної служб;

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

- державна митна служба;
- інші органи, які виконують правоохоронні функції.

До *недержавних правоохоронних органів* належать адвокатура, приватний нотаріат, приватні охоронні організації.

Функції, які виконують правоохоронні органи, поділяються на головні, другорядні та допоміжні. До другорядних та допоміжних функцій належать: правороз'яснювальна (надання правової допомоги), дозвільна (надання дозволу на зброю), інформаційна (інформування державних органів) та ін.

Працюємо разом

Визначте головні функції кожного з названих правоохоронних органів та аргументуйте їх необхідність. Для виконання цього завдання доцільно користуватися текстами Законів України «Про прокуратуру», «Про міліцію» та ін.

2. Міліція. Міліція і неповнолітні

Норма закону

***Міліція України** – це державний озброєний орган виконавчої влади, який захищає життя, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних посягань.*

Основні завдання міліції:

- забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав, свобод і законних інтересів;
- запобігання правопорушенням та їх припинення;
- охорона і забезпечення громадського порядку;
- виявлення і розкриття злочинів, розшук осіб, що їх вчинили;
- забезпечення безпеки дорожнього руху;
- захист власності від злочинних посягань;
- виконання адміністративних стягнень;
- участь у наданні соціальної та правової допомоги громадянам, сприяння в межах компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

Завдання міліції досить різноманітні. Тому для їх виконання у структурі міліції створені структурні підрозділи.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 1995 р. створена також *кримінальна міліція у справах неповнолітніх*.

Працюємо разом

Ознайомившись з основними завданнями міліції, визначте деякі обов'язки та права міліції.

Основні завдання міліції	Обов'язки міліції	Права міліції

Перевірити правильність виконання завдання можна за статтями Закону України «Про міліцію». Знайдіть у тексті Закону права міліції щодо неповнолітніх осіб. Дайте відповідь на запитання.

1. Які категорії осіб можуть затримувати співробітники міліції?
2. Який проміжок часу вищеназвані категорії неповнолітніх за Законом можуть утримуватися у спеціально відведених для цього приміщеннях?

Буква закону

Закон України «Про міліцію»

Ст. 10. Основні обов'язки міліції.

Міліція відповідно до своїх завдань зобов'язана:

1) забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок;

2) виявляти, запобігати, припиняти та розкривати злочини. вживати з цією метою оперативно-розшукових та профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством;

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

3) приймати і реєструвати заяви й повідомлення про злочини та адміністративні правопорушення, своєчасно приймати по них рішення;

4) здійснювати досудову підготовку матеріалів за протокольною формою, провадити дізнання в межах, визначених кримінально-процесуальним законодавством;

5) припиняти адміністративні правопорушення і здійснювати провадження у справах про них;

6) виявляти причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні населення;

7) проводити профілактичну роботу серед осіб, схильних до вчинення злочинів, здійснювати адміністративний нагляд за особами, щодо яких його встановлено, а також контроль за засудженими до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;

8) виконувати в межах своєї компетенції кримінальні покарання та адміністративні стягнення;

9) розшукувати осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства і суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, передбачених законодавством;

12) забезпечувати в межах своєї компетенції безпеку дорожнього руху, додержання законів, правил і нормативів у цій сфері, здійснювати реєстрацію та облік автомототранспортних засобів, приймати іспити на право керування транспортними засобами і видавати відповідні документи;

13) давати відповідно до законодавства дозвіл на придбання, зберігання, носіння і перевезення зброї, боєприпасів, вибухових речовин та матеріалів, інших предметів і речовин, щодо зберігання і використання яких встановлено спеціальні правила;

14) контролювати додержання громадянами та службовими особами встановлених законодавством правил паспортної системи, в'їзду, виїзду, перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію іноземних громадян та осіб без громадянства;

15) повідомляти відповідні державні органи і громадські об'єднання про аварії, пожежі, катастрофи, стихійне лихо та інші надзвичайні події, вживати невідкладних заходів для ліквідації їх наслідків, врятування людей і надання їм допомоги, охорони майна, що залишилося без нагляду;

16) брати участь у проведенні карантинних заходів під час епідемій та епізоотій;

18) охороняти на договірних засадах майно громадян, колективне і державне майно, а також майно іноземних держав, міжнародних організацій, іноземних юридичних осіб та громадян, осіб без громадянства;

http://shkilniypidruchnyk.ru

19) забезпечувати збереження знайдених, вилучених у затриманих і заарештованих осіб і зданих у міліцію документів, речей, цінностей та іншого майна, вживати заходів до повернення їх законним власникам;

20) охороняти, конвоювати та тримати затриманих і взятих під варту осіб;

22) здійснювати привід до відповідних державних органів або установ згідно з чинним законодавством та із санкції прокурора громадян, які ухиляються від призову на військову службу та інші обов'язки.

Ст. 11. Права міліції.

Міліції для виконання покладених на неї обов'язків надається право:

1) вимагати від громадян і службових осіб, які порушують громадський порядок, припинення правопорушень та дій, що перешкоджають здійсненню повноважень міліції, виносити на місці усне попередження особам, які допустили малозначні адміністративні порушення, а в разі невиконання зазначених вимог застосовувати передбачені цим Законом заходи примусу;

2) перевіряти в громадян при підозрі у вчиненні правопорушень документи, що посвідчують їх особу;

3) викликати громадян і службових осіб у справах про злочини та у зв'язку з матеріалами, що знаходяться в її провадженні;

5) затримувати і тримати в спеціально відведених для цього приміщеннях:

- осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, обвинувачених, які переховуються від дізнання, слідства чи суду, засуджених, які ухиляються від виконання кримінального покарання;
- осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту – на строк, встановлений судом, але не більше десяти діб;
- осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, для складання протоколу або розгляду справи по суті, якщо ці питання не можуть бути вирішені на місці, – на строк до трьох годин, а в необхідних випадках для встановлення особи і з'ясування обставин правопорушення – до трьох діб з повідомленням про це письмово прокурора протягом 24 годин з моменту затримання;
- неповнолітніх віком до 16 років, які залишилися без опікування, – на строк до передачі законним представникам або до влаштування у встановленому порядку, а неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння і не

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, – до передачі їх законним представникам або направлення в приймальники-розподільники для дітей, але не більше як на 8 годин;

- осіб, які виявили непокору законній вимозі працівника міліції, – до розгляду справи судом, але не більше ніж на 24 години;
- осіб, які перебували в громадських місцях у стані сп'яніння, якщо їх вигляд ображав людську гідність і громадську мораль або якщо вони втратили здатність самостійно пересуватися чи могли завдати шкоди оточуючим або собі, – до передачі їх в спеціальні медичні заклади або для доставки до місця проживання, а при відсутності таких – до їх витвереження;
- осіб, яких запідозрено в занятті бродяжництвом, – на строк до 30 діб з санкції прокурора;
- осіб, які ухиляються від виконання постанови суду про направлення на примусове лікування від хронічного алкоголізму або наркоманії, – на строк до 3 діб;

7) складати протоколи про адміністративні правопорушення, провадити особистий огляд, огляд речей, вилучення речей і документів, застосовувати інші передбачені законом заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення;

9) проводити в порядку провадження дізнання і за дорученням слідчих органів у кримінальних справах обшуки, вилучення, допити та інші слідчі дії відповідно до кримінально-процесуального законодавства;

10) здійснювати на підставах і в порядку, встановлених законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, фото-, кіно-, відеозйомку і звукозапис, прослухування телефонних розмов з метою розкриття злочинів;

11) проводити фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку, дактилоскопію осіб, які затримані за підозрою у вчиненні злочину або за бродяжництво, взяті під варту, звинувачуються у вчиненні злочину, а також осіб, підданих адміністративному арешту;

12) проводити кіно-, фото- і звукофіксацію як допоміжний засіб попередження протиправних дій та розкриття правопорушень;

14) проводити огляд поклажі, багажу та огляд пасажирів цивільних повітряних, морських і річкових суден, засобів залізничного та автомобільного транспорту згідно з чинним законодавством та інші права.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

3. Як звернутися до міліції

Працюємо разом

Пригадайте випадки, коли ваші знайомі звертались до міліції. Яким чином вони це робили? Чим відрізняються ці звернення? Складіть рекомендації-поради щодо звернень до міліції та змоделюйте ситуацію, яка потребує звернення по допомогу до міліції.

Складіть заяву до міліції, згадавши реальну чи змоделювавши ситуацію, коли виникає необхідність звернутися до цього правоохоронного органу.

Зразок заяви

Начальнику _____ відділу
МВС України міста _____
_____
Кого?_____,
який мешкає за адресою___
_____

Заява

Я,_____, (виклад ситуації)
Прошу вжити необхідних заходів для _____.

Дата *Підпис*

4. Права неповнолітніх при затриманні, арешті, допиті

Працюємо разом

Прочитайте документ. Складіть пам'ятку «Що потрібно знати неповнолітньому про затримання, арешт, процедуру допиту».

Буква закону

Ст. 11 Закону України «Про міліцію».

Міліція має право затримувати і тримати у спеціально відведених для цього приміщеннях:

- осіб, які вчинили адміністративні правопорушення, для складання протоколу або розгляду справи по суті, якщо ці питання не можуть бути вирішені на місці, – на строк до трьох годин, а в необхідних випадках для встановлення особи і з'ясування обставин правопорушення – до трьох

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

діб з повідомленням про це письмово прокурора протягом 24 годин з моменту затримання;
- неповнолітніх віком до 16 років, які залишилися без опікування, – на строк до передачі законним представникам або до влаштування у встановленому порядку, а неповнолітніх, які вчинили суспільно небезпечні діяння і не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, – до передачі їх законним представникам або направлення в приймальники-розподільники для дітей, але не більше як на 8 годин;
- осіб, які виявили непокору законній вимозі працівника міліції, – до розгляду справи судом, але не більше ніж на 24 години.

Ст. 60 Кримінального кодексу України.

Арешт не застосовується до осіб віком до 16 років.

Неповнолітні у віці від 16 до 18 років можуть бути засуджені до арешту з додержанням вимог статей 101 та 103 Кримінального кодексу України.

Кримінально-процесуальний кодекс України

Ст. 168. Допит неповнолітнього свідка.

Допит неповнолітнього свідка віком до чотирнадцяти років, а за розсудом слідчого віком до шістнадцяти років, проводиться за правилами ст. 167 цього Кодексу в присутності педагога, а при необхідності лікаря, батьків чи інших законних представників неповнолітнього.

До початку допиту зазначеним особам роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право викладати свої зауваження і з дозволу слідчого задавати свідкові запитання. Запитання, поставлені свідкові законними представниками, педагогом або лікарем, і їхні зауваження заносяться до протоколу. Слідчий вправі відвести поставлене запитання, але відведене запитання повинно бути занесене до протоколу.

Свідкові, який не досяг шістнадцятирічного віку, роз'яснюється його обов'язок говорити тільки правду, але про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань та за завідомо неправдиві показання він не попереджається.

Розв'яжіть ситуацію

Дайте правовий аналіз ситуаціям.

1. Олег прийшов на день народження друга. Під час свята він увійшов до кімнати батьків і взяв золотий ланцюжок, який належав матері друга. На наступний день продав його на ринку і був затриманий співробітником міліції. Оле-

http://shkilniypidruchnyk.ru

га доправили до відділку, де він чекав на батьків близько 9 годин в одному приміщенні з дорослими затриманими.

2. 1 квітня 17-річний Василь запропонував 12-річному Миколі по телефону повідомити міліції про те, що школу заміновано. Мінери, обстеживши школу, не знайшли вибухонебезпечних засобів. Співробітники міліції з'ясували, з якого номера телефону було зроблено дзвінок, і затримали Миколу. Хлопець пояснив свій вчинок як першоквітневий жарт. Оперуповноважений районного відділу не дозволив класному керівникові Миколи – Вірі Андріївні – бути присутній на допиті, мотивуючи тим, що в присутності вчителя Микола не буде відверто відповідати на запитання.

Домашнє завдання

Підготуйте перелік запитань до співробітника органів внутрішніх справ. Запропонуйте йому переглянути вашу заяву до відділу міліції та розповісти про подальші дії правоохоронного органу щодо ситуації, викладеній у вашій заяві.

§ 28. Що таке кримінальний процес

Наші очікування

- Називати основні етапи розгляду кримінальної справи.
- Характеризувати учасників кримінального процесу.
- Розповідати про права і обов'язки потерпілого і підсудного.
- Розтлумачувати принцип презумпції невинуватості та оцінювати його значення.
- Пояснювати процедуру судового розгляду кримінальної справи.
- Висловлювати власну оцінку важливості права людини на захист у суді.

1. Коли порушується кримінальна справа

Норма закону

***Кримінальний процес** – це передбачена кримінально-процесуальним законодавством система дій органів слідства, прокуратури, суду при розслідуванні, розгляді і вирішенні справ про злочини, при виконанні вироків (ухвал, постанов суду), застосуванні примусових заходів медичного й виховного характеру.*

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Кримінальний процес – це складна та чітко організована система. Всі дії учасників процесу протікають у певному порядку, послідовності, тому сама діяльність проходить ряд етапів. Ці етапи називають стадіями кримінального процесу.

Стадією кримінального процесу називають систему процесуальних дій, що характеризується рисами, притаманними тільки цій стадії кримінального процесу, й результат цих процесуальних дій призводить до виконання стадії процесу.

Стадії кримінального процесу.

1. Порушення кримінальної справи
2. Досудове розслідування (дізнання, досудове слідство)
3. Віддання до суду
4. Попередній розгляд справи суддею
5. Судовий розгляд
6. Касаційне провадження
7. Виконання вироку
8. Перегляд судових рішень, що набули законної сили
9. Відновлення кримінальної справи за нововиявленими обставинами

Норма закону

***Кримінальна справа** – це систематизована сукупність оформлених у визначеному законом порядку процесуальних документів (протоколів слідчих дій, матеріалів технічного документування, речових доказів, висновків експертів та інших доказових матеріалів), які свідчать про наявність у діянні ознак злочину, мають значення для встановлення винних у вчиненні злочину та застосування до них покарання.*

***Порушення кримінальної справи** – це процесуальна дія, акт компетентного органу, з якого починається офіційне розслідування. На цьому етапі з'ясовується наявність чи відсутність передбачених законом приводів і підстав до порушення кримінальної справи. Процедуру порушення кримінальної справи можуть здійснювати прокурор, слідчий, орган дізнання, суддя.*

У кримінальному праві України діє принцип *презумпції невинуватості*, тобто особа визнається невинуватою, поки її вина не буде доведена у визначеному законом порядку.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Перевірте себе

Розставте етапи кримінального процесу в логічній послідовності їх проведення:

А. судовий розгляд;

Б. відновлення кримінальної справи за нововиявленими обставинами;

В. досудове розслідування;

Г. касаційне провадження;

Ґ. порушення кримінальної справи;

Д. віддання до суду;

Е. попередній розгляд справи суддею;

Є. перегляд судових рішень, що набули законної сили;

Ж. виконання вироку.

1)_____, 2)_____, 3)_____, 4)_____, 5)_____, 6)_____, 7)_____, 8)_____, 9)_____ .

2. Як проводиться досудове слідство

Норма закону

***Досудове слідство** – це врегульована нормами Кримінально-процесуального кодексу України (КПКУ) діяльність слідчого, пов'язана із збиранням, перевіркою та оцінкою доказів з метою всебічного, повного і об'єктивного з'ясування події злочину, винності осіб, що його вчинили.*

Найбільш поширеною слідчою дією є *допит* свідка і потерпілого. Він являє собою спосіб отримання, засвідчення й перевірки такого виду доказів, як показання названих вище осіб.

Із зовнішнього боку допит свідка чи потерпілого має схожість з опитуванням, отриманням інтерв'ю і пояснень. Але по суті він відрізняється своєю правовою природою та встановленим порядком проведення допиту. Тобто допит свідка чи потерпілого являє собою ефективний засіб отримання доказової інформації та повинен будуватися таким чином, щоб порядок його проведення дозволив отримати в великій кількості правдиві та значні для справи дані і в той же час надійно гарантував права людини і громадянина, оберігав честь та гідність тієї фізичної особи, яку допитують.

У разі неявки свідка без поважних причин до нього може бути застосований привід через орган внутрішніх справ в порядку, передбаченому КПКУ. До нього також може бути застосовано судом грошове стягнення.

Слідчий, готуючись до допиту, повинен виконати підготовчі дії. До їх числа належать:

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

- вивчення матеріалів кримінальної справи та матеріалів щодо особи свідка чи потерпілого;
- визначення черговості допитів свідків і потерпілих та способу їх виклику;
- підготовка місця допиту (кабінет слідчого або за місцем проживання допитуваного);
- підготовка доказів у справі для перевірки показань свідка чи потерпілого;
- слідчий вивчає спеціальні запитання, якщо в процесі допиту необхідні спеціальні знання в науці, техніці.

Підготовка слідчого до допиту завершується складанням плану допиту. Він носить разовий характер та охоплює невеликий відрізок часу і є складовою частиною плану розслідування по конкретній кримінальній справі.

Допит – це складна слідча і судова дія, один з основних процесуальних засобів отримання та перевірки доказової інформації про злочин. Цей процес можна розділити на етапи:

1. Отримання інформації від опитуваного
2. Передача інформації слідчому
3. Усвідомлення інформації слідчим
4. Фіксація цієї інформації

Досудове слідство закінчується складанням одного із зазначених документів:

- обвинувального висновку;
- постанови про закриття справи;
- постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру.

3. Як проходить розгляд кримінальних справ у суді

Після етапу досудового розслідування відбувається стадія віддання справи до суду. Суддя одноособово своєю постановою або суд у розпорядчому засіданні своєю ухвалою віддає обвинуваченого до суду. *Обвинувачений* стає *підсудним*.

На стадії попереднього розгляду справи суддею, останній одноособово, не вирішуючи наперед питання про винність особи, виносить постанову про призначення справи до судового роз-

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

гляду за наявності для цього підстав (здійснюється за обов'язкової участі прокурора).

На стадії *судового розгляду* суд розглядає та вирішує справи по суті, постановляє вироки чи судові рішення. Цей етап включає в себе:

Для допитливих

Судовий допит свідка чи потерпілого має ряд особливостей на відміну від допиту свідка чи потерпілого на досудовому слідстві. А саме:

- перед дачею кожним свідком чи потерпілим показань головуючий встановлює його особу, роз'яснює його права та обов'язки та попереджає про можливе настання кримінальної відповідальності;
- суд вживає заходів, щоб свідки, які були вже допитані та ще не допитані, не спілкувалися між собою. Тому свідок, який уже дав показання, повинен залишитися в залі суду;
- спочатку допитується потерпілий, потім свідки. Потерпілий чи свідок спочатку розповідають усе відоме в цій справі. Після цього допитують прокурор, громадський обвинувач, потерпілий, цивільний позивач, захисник, громадський захисник, підсудний, суддя та народні засідателі (якщо свідка викликано одним з вищеперелічених учасників процесу, то цей учасник має право допитувати свідка першим);
- суд протягом усього допиту свідка чи потерпілого учасниками судового розгляду має право ставити йому запитання для уточнення і доповнення відповідей;
- свідок і потерпілий дають показання тільки усно;
- для забезпечення безпеки свідка чи потерпілого суд може допитати його з використанням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду;
- коли існує загроза ідентифікації голосу свідка чи потерпілого, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод;

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

- на судовому засіданні можуть бути оголошені показання свідка чи потерпілого, що були зроблені ним під час дізнання або досудового слідства.

4. Права та обов'язки учасників кримінального процесу

Під час ведення кримінальної справи правоохоронні органи (суд, прокурор, слідчий, орган дізнання) *залучають* до участі в процесі підозрюваного, обвинуваченого і їхніх захисників, свідків, експертів, понятих і *допускають* таких осіб, як потерпілі. У широкому розумінні учасниками процесу є всі ті особи, які беруть в ньому участь, а у вузькому – лише ті особи, які мають особисті інтереси у справі (тобто підозрюваний, обвинувачений підсудний після призначення справи до судового розгляду, потерпілий).

Підсудний має право	Потерпілий має право
• Мати захисника або взяти захист своїх інтересів на себе, заявляти відводи і клопотання	• Давати показання. • Заявляти відводи і клопотання
• Просити суд про приєднання до справи документів, про виклик свідків та ін. • Просити суд про оголошення доказів, що є в справі	• Висловлювати свою думку про клопотання інших учасників судового процесу. • Давати пояснення з приводу досліджуваних судом обставин справи
• Давати показання по суті справи в кожний момент судового слідства або відмовлятися давати показання. • Брати участь в огляді речових доказів	• Задавати питання свідкам, експертові, спеціалістові і підсудним. • Брати участь в огляді місця вчинення злочину, речових доказів, документів
• Задавати питання іншим підсудним, свідкам експертові, потерпілому та ін. Брати участь у судових дебатах. Звертатися до суду з останнім словом	• Брати участь у судових дебатах в усіх справах, в яких не виступає прокурор чи громадський обвинувач

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Норма закону

***Учасниками кримінального процесу** називають осіб, що притягуються чи допускаються до участі в процесі, маючи особисті, визнані законом інтереси в кримінальній справі.*

Особливе місце серед учасників процесу займають потерпілий і підсудний.

Працюємо разом

Підготуйте невеличку промову «Право людини на захист у суді» за планом.

- Вступ (може бути у вигляді риторичного питання, гучного вислову відомої людини, історичного факту або у вигляді інших влучних знахідок промовців).
- Основна частина (3–4 тези на захист думки).
- Заключна частина (висновок).

Домашнє завдання

Підберіть уривок з художнього фільму, в якому відображено один з етапів кримінального процесу. Порадьтеся з вчителем щодо змісту фільму та попередньо продемонструйте йому фрагмент. Підготуйтеся презентувати роботу групи за алгоритмом:

- продемонструйте підібраний уривок з художнього чи документального фільму (1–2 хв);
- назвіть етап розгляду кримінальної справи за вашим фрагментом;
- охарактеризуйте учасників кримінального процесу;
- розкажіть про права потерпілого (підсудного);
- поясніть особливості процедури судового розгляду кримінальної справи;
- висловіть власну оцінку важливості права людини на захист в суді.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Розділ 7

ТВОЯ ПОДОРОЖ У СВІТ ЮРИДИЧНИХ ПРОФЕСІЙ

§ 29. Світ юридичних професій

Наші очікування

- Описувати окремі юридичні професії та основні вимоги до осіб, які бажають працювати за юридичним фахом.
- Називати навчальні заклади, що надають юридичну освіту.
- Характеризувати основні повноваження слідчого, прокурора та представників інших юридичних професій.
- Аналізувати і розв'язувати ситуації, в яких особа звертається по юридичну допомогу.
- Висловлювати судження щодо причин популярності юридичних професій у світі.

Проблемне питання

- У чому полягає особливість професійної діяльності юристів?

1. Які юридичні професії існують

Норма закону

Професія (від лат. *professio* – оголошую своєю справою) – означає основний рід занять, вид трудової діяльності людини. У розвинутому людському суспільстві існує близько 40 тисяч

http://shkilnypidruc.ucoz.ru

професій та спеціальностей. Серед них важливе місце займають юридичні професії.

Для допитливих (з історії поняття)

У наших далеких предків склалися первісні суспільні відносини та були примітивні знаряддя праці. Прадавній людині не потрібні були спеціалісти, які б пояснювали, як поводити себе в тій чи іншій ситуації. Правила взаємовідносин були прості та зрозумілі кожному члену роду. З удосконаленням суспільства поведінка людей стала регулюватися правовими нормами, які розроблялися державними структурами.

Першими юристами можна вважати жреців, понтифіків.

Серед сучасних юридичних професій є адвокати і прокурори, судді і нотаріуси, юрисконсульти і слідчі, криміналісти і міліціонери та інші.

Працюємо разом

Розгляньте малюнки й зробіть висновок щодо зображених юридичних професій. Обґрунтуйте свою відповідь.

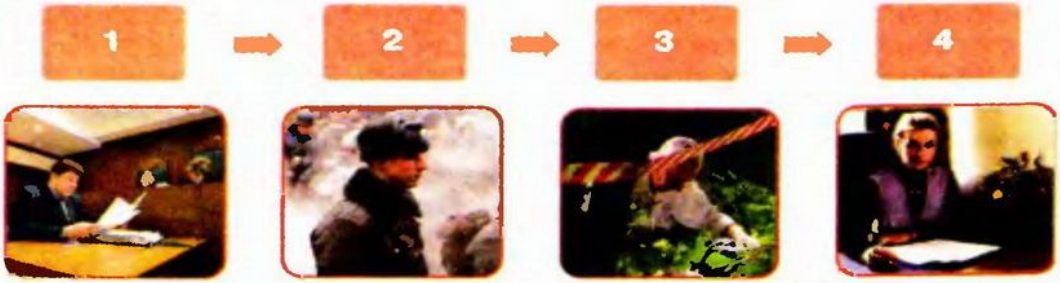

2. Де здобути юридичну освіту

Отримати юридичну освіту можна у вищих навчальних закладах, які мають ліцензію на право освітньої діяльності, у тому числі на підготовку юристів-професіоналів, які пройшли атестацію та акредитацію.

Буква закону

Ст. 22 Закону України «Про вищу освіту».

Вищий навчальний заклад (ВНЗ) – освітній, освітньо-науковий заклад, який заснований і діє відповідно до законодавства про освіту, реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітніми та освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі ви-

http://vofem.ru

щої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність.

Основним документом ВНЗ є *ліцензія*. Вона повинна мати додаток – так звану номенклатуру спеціальностей, рівня підготовки, перепідготовки тощо.

Реалізація програм вищої професійної освіти, набір студентів за відсутності державної ліцензії законом забороняється.

Крім того, ВНЗ повинен пройти *акредитацію*, тобто процедуру, яка встановлює статус освітнього закладу. Процес державної акредитації включає в себе два послідовних етапи: атестацію та власне акредитацію. За підсумками остаточної перевірки якості роботи ВНЗ отримує свідоцтво строком на 5 років.

Вступ у неакредитований ВНЗ і в неатестований – дуже ризиковане рішення, адже такий вищий навчальний заклад за підсумками перестає бути вищим навчальним закладом. Дипломи неакредитованих ВНЗ не визнаються в суспільстві.

Статус ВНЗ залежить від характеру його засновників та рівня його акредитації.

Кожен ВНЗ має свою організаційно-правову форму: університет, академія, інститут.

Університет – вищий навчальний заклад, діяльність якого направлена на розвиток освіти, науки та культури шляхом проведення фундаментальних наукових досліджень та освіти на всіх рівнях вищої, післявузівської та додаткової освіти з широкого спектру природничо-наукового, гуманітарного та інших напрямків науки, техніки, культури.

Юридичні факультети мають такі ВНЗ України: Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, Львівський національний університет, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

Академія – вищий навчальний заклад, діяльність якого направлена на комбінування фундаментальних і прикладних наукових досліджень з освітнім процесом. Для нього характерна вузька академічна спрямованість в певній галузі (або декількох суміжних галузях) науково-педагогічної діяльності, зорієнтованість на підготовку спеціалістів в конкретній сфері науки, техніки, культури.

Наприклад, Харківська національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого; Одеська національна юридична академія, Академія адвокатури України.

Інститут – самостійний вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, який реалізує професійні освітні програми з ряду напрямків науки, техніки і культури, здійснюючи наукові дослідження.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Наприклад, Прикарпатський юридичний інститут Львівського державного університету внутрішніх справ; Донецький юридичний інститут Луганського університету внутрішніх справ.

3. Хто такі прокурор і слідчий

Немає потреби доводити, що держава намагається створити умови для безпечного життя людей. У демократичній правовій державі завжди захищаються права особи та забезпечується виконання діючих законів. Значну допомогу в цій справі надають органи прокуратури. Слово *прокурор* з латинської мови перекладається як «турбуватися».

Професія прокурор сьогодні пов'язана з державними владними повноваженнями. Прокурор працює в системі органів прокуратури. Це самостійний централізований орган державної влади, що діє в системі правоохоронних органів держави та забезпечує права і свободи людини, державну безпеку. У прокуратурі працюють слідчі різних рангів, помічники прокурора, начальники головних управлінь, оперативні працівники відділів, керівники окремих органів прокуратури.

Ця професійна діяльність відзначається жорсткою дисципліною та субординацією. Прокурори вищого рангу наділені правом давати вказівки підпорядкованим прокурорам, які є обов'язковими для виконання, змінювати, відміняти рішення підпорядкованих.

Люди цієї професії виконують складну і відповідальну роботу.

Розв'яжіть ситуацію

Під виконання завдання користуйтеся текстом Розділу VII Конституції України.

В усіх школах міста Артемівська ввели платну освіту. У рішенні міської ради було вказано, що вчителі тривалий час не отримували заробітну плату і тому необхідно підтримати матеріальний стан працівників освіти та фінансування шкіл. Батьки однієї зі шкіл, обурені цим рішенням, звернулися до прокурора. Що може зробити в цьому випадку прокурор?

Термін «розслідування» виник на початку XVIII ст. і співіснував з поняттям «розшук».

Сучасний професіонал, який займається за дорученням держави розкриттям злочинів, називається *слідчим*. Він може працювати в органах прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки. Його головною функцією є розслідування небезпечних діянь. Будучи представником влади, слідчий не лише вивчає

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

обставини справи та з'ясовує істину, але й застосовує заходи щодо притягнення осіб, які здійснили злочин, до кримінальної відповідальності, реабілітації необґрунтовано звинувачених, попередження та припинення, відшкодування завданої матеріальної шкоди. У своїй роботі слідчий зобов'язаний керуватися вимогами закону. Під час розкриття злочину він користується допомогою громадськості, яка надається добровільно.

4. Як стати суддею, адвокатом, нотаріусом

Одна з найдавніших юридичних професій – *суддя*. Довгий час функції судді виконували старійшини, вожді, які, окрім розгляду юридичних спорів, мали й інші повноваження.

Сьогодні роль судді в суспільстві асоціюється з людиною, яка вирішує правові спори. У сучасній Україні суддя – професіонал, який має вищу юридичну освіту і здійснює від імені держави правосуддя. Він вирішує конкретні правові спори, визначає покарання тим, хто здійснив злочин. У своїх рішеннях суддя керується лише законом, а не власними емоціями та міркуваннями.

Буква закону

Конституція України

Ст. 126. Незалежність і недоторканість суддів гарантуються Конституцією і законами України.

Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється.

Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом.

Судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше.

Ст. 127. На посаду судді може бути рекомендований кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менше як десять років та володіє державною мовою.

Захист професійних інтересів суддів здійснюється в порядку, встановленому законом.

Ст. 128. Перше призначення на посаду професійного судді строком на п'ять років здійснюється Президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною Радою України безстроково, в порядку, встановленому законом.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Держава взяла на себе турботу про матеріальне забезпечення суддів, встановивши їм постійну заробітну плату, додаткові матеріальні виплати. Суддя і члени його сім'ї знаходяться під особистим захистом держави.

Значна історія також у професії *адвоката*. Ще в Стародавній Греції адвокати вели справи політичних партій, союзів, полісів. У Стародавньому Римі вони перетворилися в спеціальних чиновників.

Сучасний адвокат – людина вільної професії. Ним може бути громадянин, який:

- має вищу юридичну освіту;
- стаж роботи за спеціальністю юриста чи помічника адвоката не менше двох років;
- одержав свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю;
- склав присягу адвоката України.

Буква закону

Ст. 59 Конституції України. Кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безкоштовно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх справ.

Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

Професійні права, честь і гідність адвоката охороняється законом. Забороняється будь-яке втручання в адвокатську діяльність, вимагати від адвоката, його помічника, посадових осіб і технічних працівників адвокатських відомостей, що становлять адвокатську таємницю.

До юридичних належить й інша не менш давня професія – *нотаріус*. У перекладі з латинської мови *notarius* значить «писарь», «секретар». Так називали тих, хто знав швидкісне письмо, в основі якого було застосовування спеціальних систем знаків і скорочення слів і словосполучень, що давало можливість вести синхронний запис усної мови.

Сучасний розвиток суспільства демонструє значну популярність професії нотаріуса. Нотаріус – це особа, на яку покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення.

Нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту і пройшов стажування протягом шести місяців в державній нотаріальній конторі або в нотаріуса, що займається приватною нотаріальною практикою, склав кваліфікаційний іспит та одержав свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Відповідно до Закону України «Про нотаріат», нотаріус посвідчує 21 вид нотаріальної дії, для яких встановлена обов'язкова нотаріальна дія.

Це, зокрема:

- посвідчення угод (договори, заповіти, доручення та ін.);
- видання свідоцтва про право на спадщину, право власності;
- засвідчення вірної копії документів і виписок з них та інші.

Нотаріус здійснює свої дії від імені держави.

Розв'яжіть ситуацію

Уявіть, що ви працюєте нотаріусом і до вас звернувся чоловік з такими запитаннями:

1. Чи можете ви засвідчити договір купівлі-продажу, заповіт, щоденник учня?
2. Чи можете ви видати свідоцтво про неповну середню освіту, про право на спадщину?
3. Чи можете ви засвідчити вірність копії договору найму квартири, копії конспекту лекції?

Домашнє завдання

1. Розпитайте в рідних, знайомих та друзів, чи доводилося їм звертатися по юридичну допомогу. В яких ситуаціях це відбувалося? Якого роду й якості вони отримали допомогу?
2. У чому полягає особливість професійної діяльності юристів? Порівняйте юридичну професію з будь-якою іншою професією.

Запитання і завдання для тематичного оцінювання

І РІВЕНЬ

1. Які відносини регулює адміністративне право?
2. Що називається адміністративним проступком?
3. Які органи розглядають справи про адміністративні проступки?
4. Які адміністративні стягнення застосовуються до неповнолітніх?
5. Що називається злочином?
6. Назвіть ознаки злочину.
7. Опишіть елементи складу злочину.
8. Які ви знаєте види злочинів?
9. Що таке кримінальна відповідальність?
10. Назвіть підстави кримінальної відповідальності.
11. Що називають покаранням?
12. Назвіть види покарань, що застосовуються до неповнолітньої особи, яка вчинила злочин.
13. Які органи держави називають правоохоронними?

http://vofinpidruc.ucoz.ru

14. Назвіть основні завдання міліції.
15. Опишіть права та обов'язки міліції.
16. Які права мають неповнолітні особи при затриманні, арешті, допиті?
17. Назвіть основні етапи розгляду кримінальної справи.
18. Кого називають учасниками кримінального процесу?
19. Що означає поняття «презумпція невинуватості».
20. У чому полягає особливість професійної діяльності юристів? Порівняйте юридичну професію з будь-якою іншою професією.
21. Хто може стати прокурором? Яка роль прокурора в судовому процесі?
22. У чому особливості діяльності слідчого?
23. Хто може бути адвокатом? Яке місце займає адвокат у правозахисній діяльності?
24. Хто може бути нотаріусом? Які повноваження має нотаріус?

II РІВЕНЬ

1. Розташуйте в таблиці наведені нижче слова, об'єднавши їх за певними тематичними ознаками в колонки. Дайте назву колонкам, що утворилися.

.....	.....	.....	.....	.....
1	1	1	1	1
2	2	2	2	2
3	3	3	3	3
4	4	4	4	4

Дані для заповнення колонок: дрібне хуліганство; виконання вироку; суспільна небезпечність; об'єктивна сторона; караність; тяжкі; протиправність; порушення кримінальної справи; суб'єкт; досудове розслідування; невеликої тяжкості; дрібне викрадання чужого майна шляхом крадіжки; шахрайство; суб'єктивна сторона; середньої тяжкості; порушення вимог пожежної безпеки в лісах; особливо тяжкі; винність; об'єкт; непокора пішоходів сигналам регулювання дорожнього руху; судовий розгляд.

2. Знайдіть помилки:

- Цивільне право регулює відносини, які виникають в сфері державного управління.
- До адміністративної відповідальності можуть притягуватися особи, яким виповнилося 14 років.
- Суб'єктивна сторона злочину – це зовнішній прояв злочинного діяння, що характеризується суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечними наслідками.
- Покарання – це захід адміністративного стягнення, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної

http://vofem.ru

винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.
- Правотворчу діяльність в Україні здійснюють прокуратура, органи внутрішніх справ, органи Служби безпеки та інші правоохоронні органи.
- У кримінальному праві України діє принцип презумпції винуватості особи.
- Сучасний професіонал, який займається за дорученням держави розкриттям злочинів, називається міліціонером.
- Прокурор – це особа, на яку покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення.

При виконанні завдання потрібно урахувати, що найкраще оформити результат таблицею, де в першій колонці ви повинні зазначити знайдену помилку (отримуєте 0,5 бали за кожну знайдену помилку), а в другій колонці помилку виправити (за кожне виправлення ви отримуєте 1 бал).

3. Розв'яжіть юридичні ситуації.

1. За участь у несанкціонованому мітингу 17-річний Микола та 16-річний Олег були притягнуті начальником РВВС до відповідальності. Щодо Миколи був застосований адміністративний арешт на 15 діб, а щодо Олега – інший вид адміністративного стягнення – штраф.

Дайте правовий аналіз ситуації. Визначте вид юридичної відповідальності; підстави та правомірність притягнення до відповідальності.

2. Наведіть приклад конкретного злочину й визначте його склад.

Оперуповноважений відділення кримінального розшуку РВВС під час перевірки заяви про вчинення злочину встановив, що тринадцятирічний Віктор проник через вікно до супермаркету «Киселеві береги», звідки викрав продукти на суму 7 тисяч гривен. Оперуповноважений виніс ухвалу про відмову порушувати кримінальну справу.

Чи правомірні дії оперуповноваженого?

Чи підлягає Віктор юридичній відповідальності?

Хто відшкодує заподіяний збиток?

III РІВЕНЬ

Підготуйтеся до презентації результатів роботи в групах за домашнім завданням до § 32.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Зміст

§ 1. Вступ 3

Розділ 1.

Правила і закони у суспільстві та твоєму житті . . 6

§ 2. Що таке правила та як вони виникають 6
§ 3. Що таке право 12
§ 4. Що таке закон. Як приймаються закони 19
§ 5. Яка поведінка є правомірною. Що таке правопорушення 28
§ 6. Що таке юридична відповідальність 36
§ 7. Що таке конституція. Як конституція врегульовує життя громадян 40
Запитання і завдання для тематичного оцінювання 44

Розділ 2.

Ти – людина, значить, маєш права 46

§ 8. Права і свободи людини 46
§ 9. Що означає бути громадянином держави 58
§ 10. Конституційні права і свободи людини і громадянина 64
§ 11. Право на освіту в Україні 71
§ 12. Як громадяни беруть участь у житті демократичної держави 77
Запитання і завдання для тематичного оцінювання 83

Розділ 3.

Ти і цивільно-правові відносини 88

§ 13. Що таке право власності 88
§ 14. Які договори є цивільно-правовими 97
§ 15. Як захистити особисті немайнові та майнові права 105
§ 16. Як успадкувати майно 111
§ 17. Хто такі споживачі, продавці, виробники, виконавці 117

Розділ 4.

Закони в житті твоєї сім'ї 124

§ 18. Що таке сім'я і шлюб 124
§ 19. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей 134
§ 20. Як держава захищає права дитини в сім'ї 140

http://shkilnipidruc.ucoz.ru

Розділ 5.

Твої права в трудових відносинах 146
§ 21. Право на працю в Україні 146
§ 22. Трудовий договір 155
§ 23. Особливості праці неповнолітніх 161
Запитання і завдання для тематичного оцінювання 166

Розділ 6.

Твої орієнтири в адміністративному та кримінальному праві 168
§ 24. Адміністративне право 168
§ 25. Що таке злочин 177
§ 26. Що таке кримінальна відповідальність і кримінальне покарання 183
§ 27. Правоохоронні органи в Україні 189
§ 28. Що таке кримінальний процес 198

Розділ 7.

Твоя подорож у світ юридичних професій 205
§ 29. Світ юридичних професій 205
Запитання і завдання для тематичного оцінювання 211

http://shkilniypidruc.ucoz.ru

Навчальне видання

СУТКОВИЙ Володимир Лукич
ФІЛІПЕНКО Тетяна Михайлівна

ПРАВОЗНАВСТВО

(Практичний курс)

Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Редактор *Ксенія Заводова*
Художній редактор *Володимир Соловйов*
Технічний редактор *Валентина Олійник*
Коректори *Інна Іванюсь, Любов Федоренко*
Комп'ютерна верстка *Людмили Ємець*

Здано на виробництво та підписано до друку 18.05.2009. Формат 60×90/16. Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Шкільна. Умовн. друк. арк. 13,5. Умовн. фарбо-відб. 54. Обл.-вид. арк. 12,89. Вид. № 972. Наклад 201 096 (1-й з-д: 1–140 775) прим. Зам. №190.

Видавництво «Генеза», 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 2-л. Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців серія ДК № 25 від 31.03.2000 р.

Віддруковано з готових позитивів на ДП «Видавництво і друкарня «Таврида», вул. Генерала Васильєва, 44, м. Сімферополь, АРК, 95000. E-mail:marketing@tavridabook.com.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців серія ДК № 1174 від 25.12.2002 р.

http://shkilniypidruc.ucoz.ru